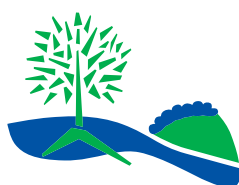

Landschap verdwijnt

Nederland verliest zijn gezicht

Landschapswacht

Landschap verdwijnt

Nederland verliest zijn gezicht

Landschapswacht

Inhoud

1. Inleiding	4
2. Toelichting decentralisatie landschapsbeleid: van rijk naar provincies	8
2.1 Het rijk	
2.2 De provincies	
3. Toelichting Groenblauwe diensten en Programma Beheer	9
3.1 Programma Beheer	
3.2 Groenblauwe diensten	
4. Financieringstekort	14
4.1 De opgeknapte elementen	
4.2 Toestand landschapselementen	
4.3 Onderzoek bestaande middelen voor herstel en onderhoud	
5. Conclusies en aanbevelingen	19
6. Bijlage 1: Overzicht herstelde landschapelementen	21
7. Bijlage 2: Pers	113
8. Samenvatting	118

Dit project van de Landschapswacht is mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en stichting DOEN.

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

1. Inleiding

De Vereniging Nederlands Cultuurlandschap heeft Stichting de Landschapswacht opdracht gegeven om aandacht te vragen voor nog bestaande waardevolle cultuurlandschappen en landschapselementen, als overgebleven erfgoed uit het verleden. De Vereniging Nederlands Cultuurlandschap deed dit tegen de achtergrond van het door haar geïnitieerde *Deltaplan Nederland weer mooi*. Dit plan, dat beoogt heel agrarisch Nederland fijnmazig te dooraderen met groene en blauwe elementen (zie ook de structuurschema groene ruimte 2 uit 2002 en de Nota natuur voor mensen, mensen voor natuur uit 2000), maakt weinig kans als de laatste resten groen-blauwe dooradering uit het verleden op instorten staan bij gebrek aan zorg en bescherming. Met andere woorden: met welke moed bouwt deze generatie aan een nieuw aantrekkelijk agrarisch cultuurlandschap, als de schaars geworden resten waardevol cultuurlandschap uit het verleden niet eens gekoesterd worden en dreigen te verdwijnen?

Daartoe zijn in de jaren 2003-2005 gebieden van in eerste instantie Natuurmonumenten, daarna Staatsbosbeheer en tenslotte De Landschappen geschouwd. Het betrof bezittingen met specifiek cultuurhistorische elementen of hele landschapspatronen. Inmiddels heeft deze kritische benadering geleid tot nadrukkelijke heroverweging van cultuurhistorische waarden binnen de bezittingen van deze natuur- en landschapsorganisaties. De eerste cultuurhistorische waardevolle landschappen zijn inmiddels in ere hersteld.

Na deze periode kwam de Landschapswacht in actie richting de particulieren, die op hun land nog landschapselementen of relictten daarvan hebben liggen die te lijden hebben onder achterstallig onderhoud. Hiertoe werden verspreid door het land 30 landschapselementen gratis eenmalig opgeknapt/gerestaureerd en is een extrapolatie uitgevoerd naar de geschatte lengte aan landschapselementen die ook op een dergelijke opknapbeurt wachten. Daarnaast is een schatting gemaakt van wat de totale benodigde financiële middelen zouden moeten zijn, om zulks mogelijk te maken en welke middelen tevens beschikbaar zouden moeten zijn wanneer de inmiddels opgeknapte elementen in aanmerking zouden komen voor structurele onderhoudssubsidies en dan tegen een reële prijs. Lees: aannemerprijs.

De resultaten van dit onderzoek werden verrat in het rapport 'Erfgoed niet vrijblijvend' (2007) dat onder andere uitgereikt werd aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), andere ambtelijk verantwoordelijken en aan de relevante ngo's op dit gebied.

Geconstateerd werd dat particuliere eigenaren, die vaak bij toeval in het bezit zijn van landschappelijke en culturele

erfgoedwaardige elementen, niet actief worden benaderd om hun landschapselementen onder een subsidieregeling te brengen c.q. te laten opknappen. De samenleving verliest erfgoed en zou het dus van belang moeten vinden. Niet de particulier voor wie cultuurhistorische elementen slechts een lastige sta in de weg zijn.

Daarnaast werd geconstateerd, wanneer een eigenaar uit zichzelf op zoek gaat naar regelingen met betrekking tot landschapsonderhoud, er (verlichte) ambtenaren van de Dienst Landelijk Gebied (DLG) zijn, die bestaande regels ruimhartig interpreteren, waarbij geld voor nieuwe aanleg besteed wordt aan reeds lang bestaande elementen. Deze vergoedingen voor inrichting dekken een belangrijk deel van de kosten niet. Kosten die gemaakt moeten worden om het achterstallig onderhoud weg te werken. Verder bleek dat veel elementen in gebieden lagen die voor geen enkele financiering in aanmerking kwamen. Bovendien kwamen evident aanwezige oude landschapselementen überhaupt niet in aanmerking voor vergoeding, wanneer zij volgens DLG in verkeerde gebieden c.q. provincies lagen waar zij niet thuis hoorden. Hierbij betrof het elementen - soms zeer uniek zoals graften en holle wegen in Zuid-Limburg en tuunwallen op Texel - waarvoor geen regeling was, ook al werd hier al jaren op aangedrongen door ngo's, lokale bestuurders van gemeenten en boerenorganisaties.

Tijdens de overhandiging van het rapport meldde de minister van LNV het eens te zijn met de noodzaak te komen tot een marktconforme, structurele vergoeding. Ook later in haar woord en publicaties betrof ze deze stelling (zie blz. 11). Maar in de praktijk is een dergelijke vergoeding echter tot op de dag van vandaag een utopie.

Naast de overhandiging aan de vernoemde organisaties hebben zij het ook per post toegestuurd gekregen met het verzoek nadrukkelijk inhoudelijk te reageren. Daarbij wekte het verbazing dat velen, waaronder overheidsorganen, niet eens de moeite hebben genomen inhoudelijk te reageren en hebben daarmee de beleefdheidsnormen overschreden.

Ondanks het feit dat toezeggingen door ambtelijk en ministerieel verantwoordelijken op dit onderwerp bij herhaling in toespraken op congressen en uitingen in de media zijn gedaan, waar de zorgen en analyse worden gedeeld en (zogenoemde) oplossingen worden geboden, moet toch geconstateerd worden dat er rond dit onderwerp een muur van onwelwillendheid lijkt te bestaan.

Toch koesteren wij nochtans de hoop dat deze rapportage ertoe zal leiden dat de overheid de daad bij het woord voegt.

Zeker gelet op het feit dat in de eerste honderd dagen van het kabinet juist de zorgen om de verrommeling en verloedering van het Nederlandse landschap binnenboord zijn getrokken en tot één van de speerpunten van het kabinetsbeleid zijn gemaakt, onder de noemer 'Nederland Mooi'.

In 2007 vroeg de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap de Landschapswacht opnieuw een significant aantal landschapselementen op te knappen en te extrapoleren. Nu met het oog op de decentralisatie, waarvan het beleid in 2010 wordt geëvalueerd (zie hoofdstuk 2 voor verdere toelichting). Er is gevraagd om dit in alle twaalf provincies te doen en de verantwoordelijke gedeputeerde ook nadrukkelijk mee het veld in te nemen en te bevragen over deze problematiek. De rapportage die voor u ligt is het resultaat van deze exercitie.

Ten opzichte van de vorige rapportage constateert de Landschapswacht dat er in de vergoedingsfeer mogelijk een lichte verbetering valt te bespeuren. Daarnaast hebben enkele unieke landschapselementen een eigen subsidiepakket gekregen, zoals graften in Zuid-Limburg en tuunwallen. Te leestellend is echter dat niet de verantwoordelijke diensten, noch de zichzelf verantwoordelijk noemende ngo's dit hebben bewerkstelligd, maar de Landschapswacht zelf, door zich nadrukkelijk uit te nodigen in bijeenkomsten met dit onderwerp en door hier in den treure op te blijven hameren.

U vindt in dit rapport de bevindingen die door de Landschapswacht gedaan zijn bij het opknappen van 48 landschapselementen. Deze zijn exemplarisch voor landschapselementen in een regio of betreffende provincie, bevatten achterstallig onderhoud en de eigenaar stemde in met een eenmalige gratis opknapbeurt. Hiermee heeft de Landschapswacht opnieuw aangetoond dat de eigenaren akkoord gaan, mits zij daar geen (financiële) last en (werktechnische) hinder van ondervinden. Nogal wat eigenaren gingen, naast het opknappen van het landschapselement, akkoord met het plaatsen van een educatief informatiebord ter plaatse. Daarbij heeft het de Landschapswacht evenmin moeite gekost om landschapselementen te vinden, want in het buitengebied moet geconstateerd worden dat het overgrote deel van de landschapselementen in staat van verval verkeren.

Opnieuw is gebleken dat:

- vergoedingen niet marktconform zijn;
- vergoedingen niet toepasbaar zijn in grote delen van het land;
- eigenaren niet actief benaderd worden;
- indien overheden hun verantwoordelijkheden zouden nemen en vergoedingen in het hele land beschikbaar zouden stellen (wat geen overbodige luxe is, want wat er rest is bitter weinig en daar nog een schifting in aanbrenge is bijna obsceen), dan zou er voor het wegwerken van

achterstallig onderhoud en duurzame instandhouding van landschapselementen in particulier bezit binnen het huidige beschikbare budget een tekort bestaan van 83%! De volledige resultaten waaruit deze constatering is gedestilleerd zijn te vinden in hoofdstuk 3.

Het Nederlands cultuurlandschap is onlosmakelijk verbonden met menselijk handelen, wat al terug te vinden is in de taalkundige ontleding van het woord landschap. Land staat voor omheind, door een heining, heg of hek, omsloten gebied, ofwel een omheinde plek in de woeste natuur. Schap is gerelateerd aan scheppen ofwel het maken van iets. Landschap betekent dus letterlijk de in cultuur gebrachte omheinde ruimte (Vervloet, 2001, WUR syllabus geografie van het landschap). In ons moderne landschap komen door ontwikkelingen als industrialisatie, wegenbouw, stadsuitbreiding en met name ruilverkaveling nog maar weinig landschapselementen voor. Veel onderzoekers nemen de situatie in het pre-industriële tijdvak, circa 1850, als laatste fase van het traditionele agrarische cultuurlandschap. Aangenomen wordt door historici en landschapsdeskundigen dat de landschappelijke gesteldheid uit dat tijdvak nog een hoge mate van historische continuïteit, biodiversiteit en grote landschappelijke variatie vertoonde.

Door Koomen en Farjon is in 2006 in het rapport "Een overzicht van de ontwikkeling historische landschapselementen in Nederland" een poging gedaan om de achteruitgang van landschapselementen die veelal voor 1900 aanwezig waren te becijferen. Bijzonder hoogleraar cultuurhistorie Van der Zande, eveneens secretaris-generaal en daarmee de hoogste ambtenaar van het ministerie van LNV, concludeert, mede door gebruikmakend van het onderzoek van Koomen en Farjon, in zijn inaugurele rede uit 2006 dat de schatting, gemaakt door anderen dat er nog 5% van kenmerkende historische perceelsgrens-beplantingen rest, 'qua orde van grootte niet onjuist is'.

Het zeer geringe restant wat nog over is, is zowel vanuit ecologisch oogpunt (biodiversiteit) als vanuit cultuurhistorisch oogpunt van onschatbare waarde. Nog slechts in enkele nationale landschappen komen ze min of meer algemeen voor. In het veenweidegebied zijn bijvoorbeeld nog consequent slotenpatronen aanwezig en in de Noordelijke Friese Wouden zijn nog consequente houtwal- en elzensingelpatronen aanwezig. Voor de meeste andere nationale landschappen geldt dat het landschappelijk patroon al in hoge mate uiteengevallen is in fragmenten en dus een hersteloperatie op grote schaal noodzakelijk zal zijn om met blazen het begrip 'nationaal landschap' op te poetsen.

De natuurbalans en de Raad voor het Landelijk Gebied concluderen dat alleen voor herstel en versterking van de landschapskwaliteit in nationale landschappen een jaarlijkse investering nodig is, die tien keer hoger ligt dan het bedrag dat rijk en provincies tot 2008 beschikbaar hadden (MNP,

2008). Ten opzichte van de beschikbare middelen zou dit een extra investering vergen van 200 miljoen euro per jaar. Laat staan dat er geld genoeg is voor het opknappen en beheren van landschapselementen buiten de nationale landschappen, gezien het grote tekort binnen de nationale landschappen. Volgens het rapport 'Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen' van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu) uit 2009, opgesteld in opdracht van het ministerie van LNV, ligt ook nog eens 2/3 van de landschapselementen buiten de nationale landschappen. De Landschapswacht heeft de afgelopen drie jaar 78 landschapselementen opgeknapt. Hiervan viel bijna 50% buiten de landelijke subsidieregeling. Gevreesd moet worden dat van alle landschapselementen die buiten de nationale landschappen liggen, ook voor zeker de helft zal gelden dat ze buiten de regelingen vallen. Een bittere constatering, gezien de inmiddels geringe aanwezigheid van erfgoedwaardige landschapselementen.

De vraag is dan ook gerechtvaardigd wie van de burgerij besloten heeft 50% van het zeer geringe restant wat ons nog rest in feite vogelvrij te verklaren?

Bij de ondertekening van het zogenaamde Akkoord van Apeldoorn, waar nota bene de minister van LNV vertegenwoordigd was, spreken de partners van het Landschapsmanifest van 10% verlies aan landschapselementen per generatie. Echter, de situatie is vermoedelijk veel ernstiger. De 'steekproef monitoring kleine landschapselementen' van Landschapsbeheer Nederland toont in 2008 reeds 10% verlies aan landschapselementen in vijf jaar tijd aan.

"Op termijn zal het streekeigen karakter van landschappen steeds verder verdwijnen. De belangrijkste oorzaak hiervan is de achterstand in onderhoud van karakteristieke groene elementen", zo melden zowel de Natuurbalans van 2007 als die van 2008.

Overheden weten dit al zeker 10 jaar. Adviesraden, die de overheid zelf in het leven heeft geroepen, hebben de afgelopen jaren de overheid diverse keren voorgerekend hoeveel er tekort is en welke problemen er zijn. Een aantal voorbeelden:

- De Taskforce Rinnooy Kan adviseerde het kabinet in 2008 over de financiering van landschap en constateerde in het rapport 'Landschap verdient beter' uit 2008 dat het huidige overheidsbeleid faalt voor instandhouding en versterking van agrarische cultuurlandschappen. Vergoedingen zijn ontoereikend, komen voor een klein deel terecht bij boeren die het landschap beheren en de korte contractperiode biedt ondernemers geen lange termijn zekerheid.
- Pieter van Vollenhoven, voorzitter van het Nationaal Groenfonds, luidde in 2006 de noodklok dat het ambitieniveau van het rijk voor nationale landschappen niet in verhouding staat tot de benodigde inspanning die de decentralisatie van landschapsbeleid naar provincies vereist. Ook constateerde hij dat het landschapsbeleid van de overheid sinds 1970 in nota's is vervat, maar helaas grotendeels op papier is blijven hangen of slechts in tijdelijke impulsen is uitgemond.
- De Sociaal Economische Raad (SER) zegt het volgende in het rapport 'Waarden van de Landbouw' uit 2008: *'Het ontbreken van een helder en betrouwbaar langetermijnperspectief plus een bijbehorend financieel commitment vormt in ons land nu waarschijnlijk het belangrijkste knelpunt voor de verdere ontwikkeling van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Daarnaast is het nodig dat de rijksoverheid samen met decentrale overheden echt gaat investeren in het agrarisch natuur- en landschapsbeheer, door een commitment voor de lange termijn aan te gaan en daarvoor voldoende financiële middelen vrij te maken.'*
- De Raad voor het Landelijk Gebied schat in dat gedurende de komende twintig jaar voor investeringen en beheer globaal genomen gemiddeld € 200 miljoen per jaar nodig zal zijn (RLG, 2005).
- Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) concludeert dat het landschapsbeleid onvoldoende concreet is, dat continuïteit en handhaving ervan ontbreken, en dat rijk en provincies te weinig financiële middelen inzetten om de beoogde doelen te bereiken (PBL, 2008).

De overheid negeert deze waarschuwingen en adviezen volledig. In plaats van deze adviezen op te volgen, blijft de overheid opdracht verlenen om inventarisaties uit te voeren in de hoop dat er minder landschapselementen gevonden worden en dus minder geld nodig is voor landschapsbeheer als al die tijd door verschillende deskundigen wordt geroepen. In het rapport 'Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen' van de WOT Natuur & Milieu uit 2009 **blijkt namelijk dat men 26% van de landschapselementen niet heeft meegenomen in de inventarisatie** (zie paragraaf 4.2 voor toelichting en bewijsmateriaal). Dat is natuurlijk rampzalig. Zeker als er nog maar 5% over is die nauwelijks in een samenhangend netwerk verbonden is en dat veel daarvan in staat van verval verkeerd. Als iedere keer wanneer er een inventarisatie plaatsvindt een groot deel van de landschapselementen bij voorbaat al worden afgeschreven, is er binnen korte tijd totaal geen sprake meer van een netwerk, is er geen cultuurhistorisch verhaal meer, gaat de biodiversiteit hard achteruit en geeft men uiteindelijk het hele landschap op. Tot verbijstering verschuilt de overheid zich ook nog achter deze gegevens. De Programmamanager Kwaliteit Landelijk Gebied van LNV constateert namelijk dat er binnen LNV geen behoefte is om alle details verder in beeld te brengen.

Daarnaast legt de rijksoverheid de verantwoording voor het landschap neer bij de provincies. Via de Agenda Vitaal Platteland 2004 is afgesproken dat provincies een eenduidig vergoedingssysteem gaan ontwikkelen voor het beheer van landschapselementen: de Groenblauwe diensten (zie paragraaf 3.2 voor verdere toelichting). Maar in plaats van een eenduidig systeem is het gevolg van de decentralisatie dat iedere provincie zijn eigen werkwijze heeft om landschapselementen te beheren. Tot nu toe zijn er tot verbazing van de Landschapswacht slechts een drietal provincies die de Groenblauwe diensten geïmplementeerd hebben. Daarnaast bestaan er een lading aan provinciale regelingen met ieder eigen voorwaarden en vergoedingsgrondslagen voor het onderhoud en beheer van landschapselementen. Onbegrijpelijk, want jarenlang hebben het rijk, de provincies en maatschappelijke organisaties zich ingespannen voor het opstellen van de Groenblauwe diensten en het verkrijgen van goedkeuring hiervoor van Brussel. Het verbaast de Landschapswacht in hoge mate dat vooralsnog alleen de provincies Noord-Brabant en Overijssel hiermee werken en dat wellicht komend jaar de provincie Gelderland volgt. Ofwel negen provincies werken er niet mee. Al het werk en inspanning zijn dus voor niets geweest.

Omdat landschapselementen ook nog eens internationale en nationale waarden vertegenwoordigen is het beheer van landschapselementen een taak van de centrale overheid. Men laat het onderhoud van een zeldzaam landschap, zoals bijvoorbeeld het elzensingellandschap bij Staphorst, toch niet afhangen van wat een provincie of gemeente financieel bijdraagt? Daarnaast zijn bij de decentralisatie geen goede en harde afspraken gemaakt, zoals al blijkt uit het feit dat er geen éénduidig vergoedingssysteem gemaakt kan worden, maar dat men per provincie een woud aan regels blijft hanteleren.

De rijksoverheid is juist namens ons verantwoordelijk om dat te redden wat wij in ons dagelijks werk over het hoofd zien, en dat is onder andere erfgoed. Een zelfrespecterende overheid mag nooit gezien worden bij het opgeven van erfgoed. Zij vertegenwoordigt immers in de besluitvorming van deze en toekomstige generaties omtrent erfgoed.

Of zou de overheid de discussie aan willen gaan dat ze zelf medeplichtig is geweest bij het verdwijnen van 95% van de landschapselementen, terwijl ze wist dat er nog maar heel weinig over is? Vindt de overheid dan wel dat ze het recht heeft om er bij gestaan te hebben terwijl het verdwenen is? Dat is de keerzijde.

Gezien de gebreken die aan het licht kwamen adviseert de Landschapswacht om:

- in het belang van het behoud van landschapselementen een correcte actieve benadering toe te passen door overheden van eigenaren die nog wel erfgoedwaardige elementen op hun bedrijven hebben.
- de beheerspakketten zo samen te stellen dat er een marktconforme vergoeding uitgekeerd wordt (de kosten voor de werkzaamheden met daar bovenop een vergoeding voor de grond en een continueringsprovisie).
- subsidiepakketten op te stellen voor het wegwerken van achterstallig onderhoud bij groene landschapselementen binnen het nieuwe subsidiestelsel Natuur & Landschap (SNL) of welke andere regeling voor het behoud van landschappelijk erfgoed en deze open te stellen in heel het land.
- het onverdedigbare regionale onderscheid voor de opengestelde pakketten te vervangen door een genereuze openstelling.
- beheerscontracten met het oog op de lange termijn af te sluiten.
- het nieuwe subsidiestelsel Natuur & Landschap of welke andere regeling voor het behoud van landschappelijk erfgoed land/provincie dekkend toepasbaar (en financieel toereikend) te maken.
- met de grootst denkbare spoed een landsdekkende inventarisatie op te starten door professionals.

2. Toelichting decentralisatie landschapsbeleid: van rijk naar provincies

Sinds 2007 verdelen de provincies de budgetten vanuit het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG).

Een gevolg van het feit dat niet meer het rijk verantwoordelijk is voor het landschap maar de provincies.

2.1 Het rijk

Hoe is deze verandering van verantwoordelijkheid tot stand gekomen? In 2004 presenteerde de overheid beleid en plannen voor een 'vitaal platteland', verwoord in de Agenda Vitaal Platteland (AVP). Hierin zijn de hoofdlijnen opgenomen voor het Nederlandse plattelandsbeleid en de beoogde en later gerealiseerde veranderingen in de manier van sturen. Deze agenda is in samenhang met de Nota Ruimte opgesteld. Om ervoor te zorgen dat het beleid ook werkt, is de AVP uitgewerkt in een Meerjarenprogramma (MJP). Dit is een uitwerking van de opgave met doelen en budgetten voor de periode 2007-2013. Met ingang van 2007 is het Meerjarenprogramma Vitaal Platteland 2 (MJP2) van kracht. Het bevat voor de periode tot en met 2013 de rijksdoelen voor natuur, recreatie, landschap, landbouw, bodem, water, reconstructie van de zandgebieden en sociaal-economische vitaliteit. Deze algemene beleidsdoelstellingen zijn gericht op:

- behoud en versterking van de identiteit, diversiteit en belevingswaarde van het landschap;
- behoud en versterking van cultuurhistorische en ecologische waarden van het landschap;
- behoud en ontwikkeling van internationaal unieke en nationaal kenmerkende landschappen;
- versterking van de ruimtelijke kwaliteit van landschappen.

Zo op het oog voldoende aanknopingspunten voor overheden om aan de slag te gaan met landschapselementen. Maar niets is minder waar. Deze rijksdoelen zijn uitgewerkt in afrekenbare prestaties en bijbehorende rijksmiddelen, waarvoor geen concrete landschapsambities zijn opgenomen zoals in het verleden voor de Structuurschema Groene Ruimte of de Ecologische Hoofdstructuur wel is gedaan. Overigens was in het oorspronkelijk gedachtegoed van de EHS voorzien in een raamwerk van groenblauwe dooradering als basiskwaliteit landschap.

In de Wet Inrichting Landelijk Gebied (WILG) is het MJP veranderd als onderdeel van het sturingsstelsel. Het MJP is leidend

voor de programmering en uitvoering van gebiedsgericht rijksbeleid. Het vormde de basis voor het traject dat is uitgewerkt in twaalf bestuursovereenkomsten tussen rijk en provincies. Deze twaalf bestuursovereenkomsten zijn opgenomen in de nieuwe sturingsfilosofie van ILG.

2.2 De provincies

Gevolg van de ILG sturingsfilosofie is dat iedere provincie zijn eigen werkwijze heeft om de natuurlijke en landschappelijke kwaliteiten te verbeteren.

Bij het sluiten van de bestuursovereenkomsten is de afspraak gemaakt dat provincies zorgdragen voor het omvormen van het Programma Beheer en een nieuwe vergoedingssystematiek voor het onderhoud en beheer van landschapselementen zouden invoeren. Doelstelling was eenzelfde regeling en vergoedingssystematiek voor de gezamenlijke provincies, gebruikmakend van de zogenaamde Groenblauwe diensten. Tot nu toe zijn er slechts een drietal provincies die de Groenblauwe diensten geïmplementeerd hebben.

3. Toelichting Programma Beheer en Groenblauwe diensten

3.1 Programma Beheer

Het Programma Beheer is een onderdeel van het Europese Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP). Deze subsidieregeling is bedoeld om de kwaliteit van natuur en landschap te verbeteren.

Dienst Regelingen verzorgde tot eind 2006 de uitvoering van het Programma Beheer. Vanaf 1 januari 2007 is de uitvoering hiervan een eerste verantwoordelijkheid voor de provincies vanwege de invoering van de Wet Inrichting Landelijk Gebied (WILG) en het daaraan gekoppelde Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG). In dit kader wordt momenteel het Programma Beheer herzien en wordt dit beheerstelsel in 2010 operationeel.

Programma Beheer is hét instrument voor het dagelijks beheer en ook de aanleg van nieuwe landschapselementen. Ondanks dit gegeven wordt momenteel naar schatting slechts 2,5% van de landschapselementen beheerd via Programma Beheer en vormen landschapspakketten maar 5% van de totale uitgaven van Programma Beheer (LEI, 2007). Tijdens haar werkzaamheden heeft de Landschapswacht knelpunten en problemen rondom de subsidiering van landschapselementen in kaart gebracht. Hieronder volgt een opsomming van de gebreken.

Om landschapselementen op te knappen benadert de Landschapswacht eigenaren actief. **De overheid benadert eigenaren niet actief, terwijl dit wel nodig is voor het behouden van landschapselementen.** Honderdduizenden kilometers aan landschapselementen zijn via ruilverkavelingen verdwenen. Toevallig zijn er een paar restjes blijven staan die nu als erg waardevol worden beschouwd. Bij het behoud van deze restjes, in het belang van ons allen, hoort het niet tot de taak van de toevallige eigenaar om een landschapselement te onderhouden en te beheren. Zeker niet als het beroepsmatig niet in zijn functie past. Hij produceert namelijk voedsel. Het is dan ook billijk dat de overheid namens de samenleving eigenaren actief benadert en er op toeziet dat subsidie wordt verstrekt om landschapselementen in ere te houden. Wij als samenleving verliezen wat, niet alleen de eigenaar.

Maar stel dat die boer wel uit zichzelf subsidie wil aanvragen voor een landschapselement via het subsidieloket van LNV.

Dan is het loket dicht omdat:

- **...het landschapselement in het gebied ligt waar geen subsidie te verkrijgen is.** Van de 78 landschapselementen die de landschapswacht de afgelopen drie jaar heeft opgeknapt komt de helft namelijk al niet in aanmerking voor Programma Beheer. En als de landschapselementen dan wel in aanmerking komen voor een provinciale subsidie, spelen weer dezelfde knelpunten: geen geld voor achterstallig onderhoud, een contract voor maar drie jaar en er is niet genoeg geld. Het is ronduit onbegrijpelijk dat, op deze wijze zeldzaam geworden en vaak eeuwenoud erfgoed, niet de zorg krijgt die het verdient. Uit onderzoek van Bureau Praedium in opdracht van provincie Brabant blijkt dat in Noord-Brabant slechts 54% van de aanvragen uit 2007 zijn beschikt. Belangrijkste afwijsreden is het niet passen van de aanvraag binnen het beheersgebied (Praedium, 2009). Uit niets blijkt dat overheden, in welke bestuurslaag dan ook, een bewust besluit genomen hebben om in grote delen van ons land het landschappelijk erfgoed van de benodigde financieringsmogelijkheden uit te zonderen, met verwaarlozing en op den duur verdwijning tot gevolg. Uitzondering is provincie Overijssel die in de omgevingsvisie Overijssel 2009 heeft aangegeven voor minimaal 50% van de landschapselementen een duurzaam beheer geregeld te willen hebben: 'In 2018 willen we voor minimaal 50 procent van de landschapselementen een duurzaam beheer (>20 jaar) geregeld hebben via Groenblauwe diensten. Ideeën daarvoor ontwikkelen we samen met regionale partners. Daarbij zoeken we ook naar versterking van de ruimtelijke kwaliteit van een gebied'.
- **...de boer eerst het achterstallig onderhoud moet wegwerken. En voor het wegwerken van achterstallig onderhoud is geen geld.** Er zijn nog wel eens (verlichte) ambtenaren te vinden die adviseren om te doen alsof het wegwerken van achterstallig onderhoud een éénmalige inrichting is. Hier is wel subsidie voor te krijgen. Dat is creatief bedacht, maar deze éénmalige inrichtingsvergoeding vergoedt niet wat achterstallig onderhoud kost. De maximale vergoeding voor inrichting van landschapselementen is € 10.605,- /ha. Uit het opknappen van landschapselementen door de Landschapswacht is gebleken

dat maximaal € 10.605 /ha voor de aanleg of herstel van landschapselementen ontoereikend en niet stimulerend is. Veelal kost het wegwerken van achterstallig onderhoud drie keer meer dan het bovengenoemde maximale bedrag. Zie de bijlage voor vele voorbeelden hiervan.

- **...er geen subsidie gegeven wordt aan het landschapselement omdat het betreffende subsidiepakket in het gebied niet toepasbaar is.** Evident in een streek thuishorende landschapselementen worden in provinciale natuurbeheerplannen ontkend. Hierdoor zijn sommige pakketten in bepaalde gebieden niet opengesteld. Zo worden elementen niet gehonoreerd in gebieden waar zij historisch evident thuishoren en door hun zeldzaamheid van onschatbare waarde zijn. Dit geldt bijvoorbeeld voor holle wegen en graften buiten Zuid-Limburg, zoals op de Grebbeberg en op de stuwwal bij Nijmegen.
- **...er een contract wordt afgesloten voor maar zes jaar.** De door de Landschapswacht gesproken eigenaren van de herstelde elementen geven aan, net als de meeste agrariërs overigens, langdurige contracten te willen sluiten met de overheid, liefst voor onbepaalde duur. Logisch, want naast de boer die zekerheid wil, ook voor zijn opvolger, is ook erfgoed zelf gebaat bij duurzaam beheer. Zesjarige contracten wekken, in het licht van eeuwigdurend onderhoud van eeuwenoude erfgoedelementen, op z'n zachtst gezegd bevreemding. De Landschapswacht acht onderhoudscontracten voor de looptijd van tenminste 20 jaar met een vanzelfsprekende verlenging meer op z'n plaats. Het feit dat Brusselse regels dit in de weg staan, zou een reden moeten zijn zulke dwaze regels aan te passen en daartoe alles in het werk te stellen. In de tussentijd is het behoud van erfgoed een nationale aangelegenheid en plicht. Indien Brussel daar een frustrerende rol in zou spelen staat de EU behoud van streekeigenheid en cultuurhistorisch erfgoed in de weg en moet daarvoor dan openlijk verantwoordelijk worden gesteld! Los van de bureaucratische regels, kan eenvoudig worden gesteld dat houtwallen, heggen, elzensingels etc. niet snel genoeg groeien om in zesjarige contracten te vatten. Houtwallen en elzensingels worden pas na tenminste 7 jaar afgezet, vaak zelfs pas na 15 of 20 jaar! Een langdurig contract in combinatie met een heldere set van voorwaarden, volledige financiering plus de toegestane bonus, gevoegd bij een persoonlijke benadering zal de meeste particulieren pas over de streep trekken om overeenkomsten aan te gaan.
- **...de regelgeving weer is veranderd.** Een kleine greep van de diverse regelingen die er in de loop van de jaren zijn geweest: Eerst de BBO-Regeling (Beschikking beheersovereenkomsten), daarna de RBO-regeling (regeling

Beheersovereenkomsten) en daar weer na de RBON-regeling (Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling). Vanaf 2000 is Programma Beheer de naam. Momenteel is het Programma Beheer weer herzien en zijn er nog steeds vele regelingen per provincie aanwezig. Zo is er bijvoorbeeld in Drenthe de SOL-regeling (subsidieverordening onderhoud landschapselementen Drenthe), voorheen was dit de ROL/RAL-regeling (Regeling onderhoud Landschapselementen/Regeling Aanwijzing Landschapselementen), in Utrecht de Provinciale Bijdrageregeling Kleine Landschapselementen Utrecht (KLE), in Zuid-Holland de Stimuleringsregeling Onderhoud Landschapselementen en in Gelderland het Vitaal Gelderland. Men gaat dus op de heilloze weg verder. Temeer omdat er geen enkele verbetering zou zijn opgetreden in het nieuwe subsidiestelsel als de Landschapswacht niet had ingegrepen. Na een eenzame en langdurige strijd van de Landschapswacht, na herhaald aandringen van de Landschapswacht en nadat de Landschapswacht er niet van schrok om haarzelf uit te nodigen voor vergaderingen, is er bijna tegen heug en meug uiteindelijk een aantal verbeteringen tot stand gekomen. Zoals subsidiemogelijkheden voor graften in Zuid-Limburg, holle wegen in Zuid-Limburg, geriefhoutbosjes kleiner dan 500 m² en tuunwallen. Zelfs provinciale landschapsbeheerorganisaties hebben niet gepleit voor bijvoorbeeld het opwallen van houtwallen of het opstellen van een pakket tuunwallen, terwijl deze organisaties zich toch moeten inzetten om dit soort cruciale maatregelen voor elkaar te krijgen. De Natuurbalans verkondigt al jaren dat de streekeigenheid verdwijnt. Landschapsbeheerorganisaties, die er primair voor zouden moeten opkomen om streekeigenheid te beschermen, en ambtenaren van de provincies pleiten voor een vereenvoudiging (lees: vervlakking) op nationaal niveau. Een vereenvoudiging leidt tot verdwijning van de streekeigenheid. Bovendien snijden de provincies zichzelf flink in de vingers, want als men nog een streekeigen pakket wil opstellen zal de provincie dit zelf moeten betalen. Daarnaast is er geen sprake van vereenvoudiging in de administratieve lasten. Sterker nog, binnen het nieuwe subsidiestelsel Natuur & Landschap (SNL) zullen de administratieve lasten voor de eigenaar zelfs toenemen, volgens ambtenaren van DLG. Een verandering is namelijk dat wanneer een eigenaar of boer die een subsidie aanvraagt voor 6 jaar ieder jaar een verzoek tot betaling moet indienen. Dit moet gezamenlijk met de meitelling (gecombineerde data indiening) gebeuren.

- **...omdat er nog steeds geen marktconforme vergoedingen zijn!** Marktconforme vergoeding betekent een vergoeding voor het gebruik van de grond, voor het verrichte werk en een continueringprovisie. Agrariërs zijn niet in het leven geroepen om landschap te beheren,

maar om te produceren. Dit is bij herhaling duidelijk uitgelegd door de overheid via bijvoorbeeld landbouwvoorlichtingen. Als men wil dat 'landschap beheren' ook gaat behoren tot de werkzaamheden van een agrariër is dat prima, maar dan moet er wel voor betaald worden.

In een toespraak van de minister van LNV op 24 april 2007 bij de presentatie van het rapport 'Investeren in het Nederlandse landschap' is zelfs het volgende uitgesproken: *'Het is minstens zo belangrijk dat ze (de boeren) hun land openstellen voor fietsers en wandelaars en dat ze het prikkeldraad vervangen door streekeigen houtwallen, hagen en bloemenranden. Voor deze inspanningen moeten ze een marktconforme en dus blijvende vergoeding krijgen; het onderhouden van het landschap is een dienst die ze leveren aan de maatschappij. En daar moet fatsoenlijk voor worden betaald'.*

Via vele wegen wordt door de minister (zie bovenstaand citaat) en door de SER gepleit voor marktconforme vergoedingen, maar er moet nog steeds geconstateerd worden dat er nog geen enkele marktconforme vergoeding is in Nederland!

En stel nu dat de boer het achterstallig onderhoud heeft gewerkt, in een gebied zit waar wel subsidie is te verkrijgen en dat hij uit zichzelf een subsidie voor het beheer wil aanvragen. **Dan blijkt dat er gewoonweg niet genoeg geld is.** Het adviesbureau Erac heeft in 2008 becijferd dat er grofweg vanuit Programma Beheer en vanuit de provincies 23 miljoen euro per jaar beschikbaar is voor het onderhoud van landschapselementen in particulieren handen. Terwijl er zeker 130 miljoen euro per jaar nodig is de komende 10 jaar om al het achterstallig onderhoud weg te werken en alle landschapselementen in particulier eigendom te beheren. Dit is becijferd aan de hand van het rapport 'Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen' van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu) in 2009. Zie paragraaf 4.3 voor verdere toelichting.

En stel nu dat de boer op het idee komt een nieuw landschapselement aan te leggen. Dan levert hij grond in terwijl er geen grondvergoeding tegenover staat. **Nieuwe aanleg van landschapselementen kent geen vergoeding voor de grondwaardedaling van de grond onder het nieuwe element. De oorspronkelijke landschapselementen en de elementen die er al decennia liggen komen ook niet in aanmerking voor een grondvergoeding.** Dit wekt verbazing. Tegenwoordig geven overheden juist blijf van zorg om het verdwijnen van landschapskwaliteit en streekeigenheid. Om die reden is het onbegrijpelijk dat de paar eigenaren op wiens grond - door de speling van het lot, dan wel een bewuste keuze van de eigenaar zelf - nog erfgoedwaardige elementen aanwezig zijn, geen grondwaardedaling vergoeding krijgen. In een volstrekt verzakelijkte landbouw is het niet vergoeden van

grond waarop een bestaand landschapselement uit het verleden aanwezig is, vragen om problemen, die er blijkbaar al zijn geweest gezien het sluipend verdwijnen van duizenden landschapselementen uit ons land. Daarbij spelen bestemmingsplannen en de al dan niet ambtelijke bereidheid te handhaven nauwelijks tot geen rol van betekenis. Immers een bestemmingsplan beschermt niet tegen het omwaaien van bomen en tegen het instorten van een wal.

Het is dan ook goed voor te stellen dat particulieren op deze manier niet meer weten bij welke instelling ze moeten aankloppen en waar ze aan toe zijn. Het telkens veranderen en verdwijnen van regelingen met de bijbehorende AID controles zorgen voor wantrouwen en daarmee tot grote terughoudendheid bij particulieren voor samenwerking met de overheid. Wat eerst onder de ene regeling viel, valt enkele jaren later weer onder een andere regeling, met andere voorschriften en aanvraagloketten, of is helemaal opgeheven. En dan gaan we er nog vanuit dat de boer een geweldige persoon is die zegt: 'ach samenleving, ik heb de laatste houtwal in handen. Ik ga deze redden voor jullie. Ik schiet er wel 1000 euro mee in. Ik strijk wel over mijn hart. Ik ga wel acht keer naar het loket terwijl ik eigenlijk mijn koeien moet melken'. Waarom zou de boer dat doen? Hij moet in een wereld-economie proberen zijn hoofd boven water te houden. Die heeft wel andere zorgen dan een houtwal redden. En als de boer het niet doet? Wie is er dan wat kwijt? Hij of wij?

3.2 Groenblauwe diensten

Groenblauwe diensten zijn bovenwettelijke publiek prestaties die worden ondernomen door particuliere grondeigenaren en grondgebruikers, veelal boeren. Zij zijn gericht op realisatie van maatschappelijke wensen op terreinen als natuur, landschap, waterbeheer en recreatie. Met het doel om de kwaliteit en toegankelijkheid van het gebied te verhogen, wordt een (marktconforme) vergoeding voor deze activiteiten gegeven.

Deze vergoedingen staan beschreven in de zogenaamde Catalogus Groenblauwe diensten.

Deze Catalogus geeft een overzicht van vergoedingen die overheden in Nederland mogen geven aan grondeigenaren die een groenblauwe dienst leveren. Feitelijk zijn het bouwstenen waarbij elke vergoeding aan een maximum is gebonden om oneerlijke staatssteun te voorkomen. Met deze bouwstenen kunnen overheden in Nederland regelingen openstellen en (streekeigen) pakketten voor landschapsbeheer samenstellen. Er kan dus echt maatwerk geleverd worden, waarbij zolang bepaalde plafonds binnen de Catalogus niet overschreden worden, geen toestemming vooraf hoeft te worden gevraagd aan de Europese Commissie. De diensten kunnen gaan over natuur en landschap, maar ook over cultuurhistorie, recreatie en waterbeheer.

Groenblauwe diensten zijn geen vervanging van het Programma Beheer maar een instrument aanvullend op het Programma Beheer (Beleidskader Groenblauwe diensten 2006, provincie Overijssel).

Overijssel is de eerste provincie geweest waar Groenblauwe diensten ingezet worden voor het behoud en beheer van landschapselementen. In Noord-Brabant wordt buiten de Programma Beheer gebieden het Stimuleringskader groenblauwe diensten (STIKA) toegepast. Deze regeling is echter niet in iedere gemeente beschikbaar en de budgetten zijn niet toereikend om alle de nog aanwezige landschapselementen hier onder te laten vallen. Herstel van vervallen landschapselementen is helemaal niet in deze regeling opgenomen.

Provincie Gelderland is momenteel ook aan het onderzoeken hoe ze het beste dit systeem in kunnen voeren op plaatsen waar het Programma Beheer niet toepasbaar is.

De Landschapswacht constateert dat overheden het systeem onvoldoende hanteren om te komen tot marktconforme en duurzame vergoedingen:

1. Het ontbreken van duurzame betalingen

Het ontbreken van een helder en (geen marktconforme en duurzame betalingen) vormt in ons land het belangrijkste knelpunt voor de verdere ontwikkeling van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (SER, 2009). Ook binnen de Groenblauwe diensten ontbreekt een helder en betrouwbaar langetermijnperspectief. Zo kan het zijn dat in Overijssel op basis van hetzelfde systeem contracten van 21 jaar worden afgesloten en in Limburg contracten van zes jaar het maximum is. Of dat Gelderland niet met hetzelfde systeem van Overijssel kan werken omdat dit 'in strijd is met Brussel'. Daarbij komt dat momenteel geen eurocent vanuit het ILG wordt gebruikt als financieringsbron voor Groenblauwe diensten.

2. Een enkele provincie past Groenblauwe diensten toe

Eindeloos is men bezig geweest om de Catalogus Groenblauwe diensten op te stellen en door Brussel goedgekeurd te krijgen. Het verbaast de Landschapswacht des te meer dat slechts twee provincies er mee aan de slag zijn gegaan. De andere provincies zijn het aan het overwegen of zoeken naar een iets andere vorm. Op deze manier is iedere provincie op zijn eigen wijze bezig systemen op te zetten om ons landschappelijk erfgoed te beheren. Het gevolg is dat we nu drie jaar verder zijn en provincies nog steeds zoekende zijn terwijl in de tussentijd al jammerlijk veel landschapselementen verloren zijn gegaan die gered hadden kunnen worden.

3. Evaluatie ILG

In 2010 evalueren rijk en provincies het ILG. Momenteel is een stand-still situatie afgekondigd voor wat betreft landschap. Er is enkel sprake van uitfasering van lopende landinrichtingstrajecten en beperkte financieringsmogelijkheden vanuit Programma Beheer. Er zijn nauwelijks mogelijkheden voor restauratie, aanleg en herstel van landschapselementen, zowel binnen als buiten de ruimtelijke hoofdstructuur, waar het rijk zichzelf verantwoordelijk voor acht. Volgens de Landschapswacht dienen er aanvullende afspraken gemaakt te worden over concrete ambities t.a.v. restauratie, aanleg en beheer van landschapselementen.

In de kamerbehandeling van de Agenda Landschap is opgemerkt dat achterstallig onderhoud aan karakteristieke landschapselementen ondersteuning verdient en dat dit mogelijk is door het benutten van een deel van de rente over ILG projectgoeden van provincies. Aan de minister van LNV is door de kamer gevraagd om hierop aan te dringen bij de provincies.

De minister van LNV gaf aan dat: "...de renteopbrengsten van het ILG budget opbrengsten zijn uit het Groenfonds en als zodanig geen onderdeel van de LNV-begroting. Deze renteopbrengsten uit het Groenfonds worden ingezet voor ILG-doelelen. Ik acht het mogelijk en zelfs wenselijk om met de provincies binnen het kader van de bestuursovereenkomsten te komen tot een nadere bestemming van de renteopbrengsten over het nog niet uitgegeven ILG-budget. Ik zal daarom in overleg met de provincies hiervoor nadere voorstellen uitwerken...". Deze voorstellen zijn nooit gekomen, ook is er niet over gesproken.

Inmiddels zijn de positieve rentestanden voor acht van de twaalf provincies negatief geworden door massale aankoop van gronden ten behoeve van realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur en verlate kwartaaloverboekingen van rijkswege aan het Nationaal Groenfonds.

4. 50% wordt vergoed door de provincie

De Landschapswacht constateert dat de provincie haar geldelijke bijdrage laat afhangen van 50% co-financiering vanuit de regio. Navraag naar de herkomst van dit percentage bij het IPO leert dat deze arbitrair tot stand gekomen is. Er had net zo makkelijk 25% of 75% gekozen kunnen worden. De Landschapswacht acht 50% niet reëel, temeer diffuse private bijdragen in de praktijk moeilijk te werven zijn en veelal grote plattelandsgemeenten onevenredig veel middelen vrij moeten maken op hun gemeentelijke begrotingen. Moreel kan het toch niet zo zijn dat een gemeente evenveel op tafel legt als een provincie voor de instandhouding van ons nationaal erfgoed?

Desondanks zijn steeds meer steden (Nijmegen, Amsterdam, Tilburg, Enschede, Amersfoort, etc.) en met name (grote)

plattelandsgemeenten (Hardenberg, Hunze en Aa's, Apeldoorn, Midden Delfland, etc.) die zoeken naar mogelijkheden voor structurele bijdragen aan extra landschapszorg rondom steden en in het buitengebied. Echter, bijdragen van gemeenten zijn op dit moment eerder uitzondering dan regel en de verleiding om ruimtelijke planning mede af te stemmen op te behalen ontwikkelingswinsten is groot.

In Nederland zijn nog enkele landschappen aanwezig die qua uniciteit en zeldzaamheid een regio-overstijgend belang vertegenwoordigen. Het rijk zou hiervoor verantwoording moeten dragen en de samenleving behoeden voor verlies van dit landschappelijk erfgoed. Kosten kunnen niet volledig afgewenteld worden naar decentrale overheden, evenals het niet vastleggen van sluitende afspraken over behoud en beheer. Illusterend zijn de elzensingels van Staphorst. De huidige systematiek van beheersvergoedingen vraagt 50% co-financiering uit de regio, waarop de gemeente eenmalig 250.000 euro beschikbaar heeft gesteld, wat verdubbeld wordt door de provincie. Een goede start, maar ontoereikend voor volledig herstel. Het rijk schittert in afwezigheid, waardoor nu impliciet een keuze wordt gemaakt om een substantieel deel van de elzensingels op te geven. Er worden concessies gedaan in de kwaliteit en omvang van herstel en beheer, de hoogte van de vergoedingen en daarmee draagvlak in de streek. Al polderend en kruidenierend glipt het erfgoed als los zand ons door de vingers.

5. Maximale vergoeding

Bij het opstellen van de Catalogus Groenblauwe diensten is de maximaal uit te keren vergoeding door een overheid bepaald zonder dat er concurrentievervalsing tussen bedrijven optreedt. In feite wil dit zeggen dat wanneer beheer aan landschapselementen volgens de normen van de Catalogus Groenblauwe diensten wordt vergoed, de eigenaar de kosten vergoed krijgt voor het onderhoud van een landschapselement. Onder deze norm vergoeden (wat nu gebeurt) betekent dus dat de eigenaar niet eens volledig de kosten krijgt vergoed en er dus geld op moet toelleggen om een landschapselement in stand te houden.

4. Financieringstekort

De Landschapswacht heeft de afgelopen twee jaar, in eigen beheer en in enkele gevallen samenwerkend met de provinciale landschapsbeheerorganisaties en agrarische natuurverenigingen, waardevolle landschapselementen in particulier eigendom geselecteerd en opgeknapt. Per provincie is zoveel mogelijk kennis verzameld en is inzicht verschaft in wat een actief en praktisch landschapsonderhoud aan financiën vergt.

De gekozen elementen zijn exemplarisch voor landschapselementen in een regio of betreffende provincie.

4.1 De opgeknapte elementen

Hieronder een overzicht van de opgeknapte elementen.

Provincie	Gemeente	opgeknapt element
Gelderland	Groesbeek	Graft
	Ede	Knotessen
	Groesbeek	Graft
	Oude IJsselstreek	Elzensingel
	Bronckhorst	Meidoornheg
	Bronckhorst	Knotessen
	Berkelland	Eswal
	Berkelland	Houtwal
	Wageningen	Wildgraaf
Utrecht	Leusden	Elzensingel
	Veenendaal	Houtwal
Drenthe	Westerveld	eswal
	Roden	Houtwal (vlechten)
	De Wolden	Elzensingel
	De Wolden	Knotwilgen
	Midden-Drenthe	Houtwal
Friesland	Weststellingwerf	Dubbele houtwal
	Weststellingwerf	Houtwal
	Heerenveen	Elzensingel

Provincie	Gemeente	opgeknapt element
Overijssel	Steenwijkerland	Houtwal
	Steenwijkerland	Dubbele houtwal
	Kampen	Vlechtheg
	Losser	Landweer
	Olst-Wijhe	Hoogstamboomgaard met heg
	Hof van Twente	Houtwal en elzensingel
	Enschede	Eswal
Groningen	Groningen	Boerenerf
	Grootegast	Elzensingel
Noord Brabant	Nuenen	Vlechtheg
	Lith	Knotbomen met struweelheg
	Herpen	Elzensingel
	Mill	Vlechtheg
Limburg	Margraten	Graft en meidoornheg
Zeeland	Sluis	Vlechtheg
	Borsele	Italiaanse populierensingel
Zuid-Holland	Graafstroom	Elzensingel en hoogstamboomgaard
	Goedereede	Schurveling
	Vlist	Knotwilgen
	Teylingen	Houtkade
	Lisse	Meidoornheg
Noord Holland	Texel	Tuunwal
	Bergen	Duinrel
	Medemblik	Elzensingel

4.2 Toestand landschapselementen

Volgens het rapport 'Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen' van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu) uit 2009 zijn er nog circa 25.000 km aan landschapselementen in particulier bezit.

Van de 25.000 km landschapselementen wordt naar schatting slechts 2,5% beheerd via het Programma Beheer en landschapspakketten vormen maar 5% van de totale uitgaven van het Programma Beheer (LEI, 2007). Daarnaast worden circa 5% van de landschapselementen via provinciale subsidieregelingen beheerd.

Uitsnede van het eens uitgestrekte houtwallen- en elzenhagenlandschap te Etten-Leur voor en na de ruilverkaveling.

Voor de ruilverkaveling stond er nog zeker 600 km en nu nog 10 km aan landschapselementen.

Zeker 90% van de landschapselementen zijn niet ondergebracht onder een subsidieregeling. Gevreesd moet worden dat hier nauwelijks of geen beheer wordt uitgevoerd. Wanneer men er vanuit gaat dat er wel beheer gevoerd wordt is men kennelijk optimistisch genoeg om te denken dat agrariërs gratis ten koste van de bedrijfsvoering landschapselementen gaan onderhouden. Dat zal, een enkele enthousiasmering daargelaten, niet het geval zijn.

Voor de aantallen landschapselementen is gebruik gemaakt van het rapport 'Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen' van het WOT Natuur & Milieu uit 2009. Vermeld moet worden dat de aantallen die in dit rapport staan minimaal zijn. Bij de bestudering van verscheidende foto's uit het rapport is gebleken dat 26% van de landschapselementen - die nog wel aanwezig zijn - niet meegenomen zijn (zie pagina 16-17).

Op een studiedag op 23 juni 2009 bij de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap gaf één van de medewerkers van Alterra als reden, dat er een beperkt budget vanuit de overheid beschikbaar was gesteld voor de inventarisatie, en dat met dat geld en de beperkte tijd nooit een volledig landsdekende inventarisatie gedaan kon worden. Als men die landschapselementen (door nalatigheid van de overheid in verval geraakt) niet meer gaat herstellen, blijft er helemaal niets meer over!

Op basis van de foto's hieronder mist gemiddeld 26% van de landschapselementen in de analyse.

Denekamp

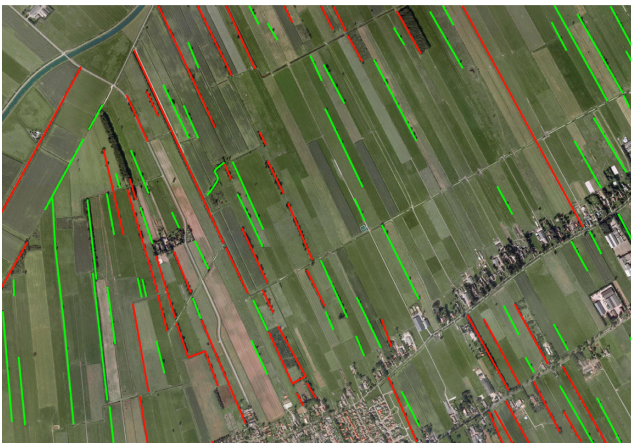
groen 292 meter, rood 1136 meter
20% niet meegenomen

De rode lijnen geven de landschapselementen aan die wel zijn meegenomen. De groene lijnen geven de landschapselementen aan die niet zijn meegenomen.

Friese wouden

groen meter 1364, rood 13305 meter
9% niet meegenomen

Drenthe

groen 14276 meter, rood 14513 meter
50% niet meegenomen

Aalten noord

groen 4759 meter, rood 17310 meter
22% niet meegenomen

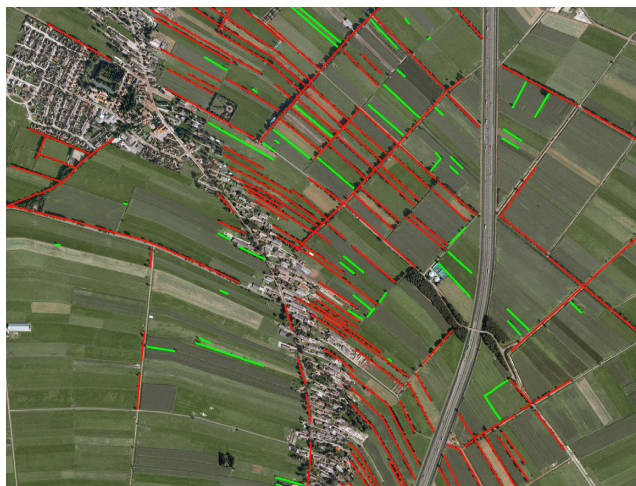
Ruinen west

groen 5701 meter, rood 26943 meter
17% niet meegenomen

Aalten zuid

groen 4335 meter, rood 15451 meter
22% niet meegenomen

Rouveen

groen 5528 meter, rood 30124 meter
16% niet meegenomen

Ruinen oost

groen 884 meter, rood 2082 meter
30% niet meegenomen

Epen

groen 4192 meter, rood 3837 meter
51% niet meegenomen

4.3 Onderzoek bestaande middelen voor herstel en onderhoud

De Landschapswacht voelt zich tegen de achtergrond van het voorstaande genoodzaakt om zoveel mogelijk inzicht te verschaffen in wat een actief en praktisch landschapsonderhoud aan financiën vergt.

Naast een eenmalige opknapbeurt voor de landschapselementen heeft de Landschapswacht geïnventariseerd welke middelen er nodig zijn voor adequaat beheer en onderhoud van landschapselementen per provincie en hoeveel er op dit moment voorhanden is.

Niet alleen is een overzicht gegeven van de jaarlijkse beheerskosten, maar ook een overzicht en inschatting van de financiële middelen die nodig zijn om achterstallig onderhoud weg te werken.

Achterstallig onderhoud is immers een grote bedreiging voor landschapselementen.

Helaas is er geen landelijk beeld over de omvang van het achterstallig onderhoud aan landschapselementen. Om meer inzicht te krijgen in de mate van achterstallig onderhoud is door het LEI in 2007 een vragenlijst gestuurd naar de twaalf provinciale organisaties voor landschapsbeheer (Lei, 2008). Uit vijf provincies zijn reacties ontvangen; Noord-Holland, Zuid-Holland, Drenthe, Flevoland en Overijssel. Vier van de vijf bevestigen dat er sprake is van achterstallig onderhoud, maar dat cijfers ontbreken. Drenthe geeft aan helemaal geen inzicht te hebben in de onderhoudstoestand. Het landelijk beeld wordt hiermee wel bevestigd, al blijven er zeven provincies over de niet gereageerd hebben.

Per provincie zijn voorlopig de volgende tekorten bij regulier onderhoud en achterstallig onderhoud aan het licht gekomen voor landschapselementen. Hierbij moet vermeld worden dat de Landschapswacht onder regulier onderhoud een marktconforme vergoeding verstaat, gebaseerd op een vergoeding van het gebruik van de grond (4% van de gemiddelde grondwaarde, vijfjaarlijks geïndexeerd), een vergoeding voor het verrichtte werk op basis van de Catalogus Groenblauwe diensten en een provisie oplopend tot maximaal 20% als vast percentage over geleverde diensten gekoppeld aan recreatieve toegankelijkheid en duur van het contract.

Voor de berekening van het achterstallig onderhoud is - op basis van ervaring van de Landschapswacht met het wegwerken van achterstallig onderhoud - een gemiddelde genomen van twaalf maal de jaarlijkse beheerskosten.

Totale kosten in euro's per jaar

Provincie	Beheerskosten landschapselementen*	Continuering- provisie 20%	Vergoeding grond**	Achterstallig onderhoud***	Totaal
Gelderland	5.927.000	1.185.400	11.644.461	64.011.600	82.768.461
Utrecht	1.753.000	350.600	3.910.242	18.932.400	24.946.242
Drenthe	1.929.000	385.800	2.382.052	20.833.200	25.530.052
Friesland	3.472.000	694.400	3.038.148	37.497.600	44.702.148
Overijssel	3.544.000	708.800	8.159.946	38.275.200	50.687.946
Groningen	1.362.000	272.400	1.814.216	14.709.600	18.158.216
Noord-Brabant	4.286.000	857.200	9.712.812	46.288.800	61.144.812
Limburg	3.054.000	610.800	4.867.894	32.983.200	41.515.894
Zeeland	1.663.000	332.600	2.308.951	17.960.400	22.264.951
Zuid-Holland	1.706.000	341.200	3.661.122	18.424.800	24.133.122
Noord-Holland	1.071.000	214.200	3.489.360	11.566.800	16.341.360
Totaal	29.767.000	5.953.400	54.989.204	321.483.600	412.193.204

*Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen (WOT, 2009)

**4% van de grondprijs in ha

***90% van de bestaande landschapselementen bevat achterstallig onderhoud

Beschikbare middelen vanuit de SAN en provincie voor landschapselementen per jaar (Erac, 2008)

Provincie	SAN	Provincie	Totaal
Gelderland	2.300.000	1.140.000	3.440.000
Utrecht	325.000	190.000	515.000
Drenthe	590.000	800.000	1.390.000
Friesland	1.600.000	500.000	2.100.000
Overijssel	1.100.000	5.700.000	6.800.000
Groningen	433.000	500.000	933.000
Noord-Brabant	833.000	2.900.000	3.733.000
Limburg	557.665	1.800.000	2.357.665
Zeeland	167.000	509.000	676.000
Zuid-Holland	500.000	300.000	800.000
Noord-Holland	283.000	200.000	483.000
Totaal	8.688.665	14.539.000	23.227.665

Totale tekorten per provincie (op basis van berekeningen van de WOT en Erac)

Provincie	Totaal beschikbaar	Totaal kosten	Tekort
Gelderland	3.440.000	82.768.461	79.328.461
Utrecht	515.000	24.946.242	24.431.242
Drenthe	1.390.000	25.530.052	24.140.052
Friesland	2.100.000	44.702.148	42.602.148
Overijssel	6.800.000	50.687.946	43.887.946
Groningen	933.000	18.158.216	17.225.216
Noord-Brabant	3.733.000	61.144.812	57.411.812
Limburg	2.357.665	41.515.894	39.158.229
Zeeland	676.000	22.264.951	21.588.951
Zuid-Holland	800.000	24.133.122	23.333.122
Noord-Holland	483.000	16.341.360	15.858.360
Totaal	23.227.665	412.193.204	388.965.539

Het totale tekort in Nederland is 400 miljoen euro!

Landschap Overijssel heeft in het artikel 'Het landschap verdient inderdaad beter!' uit 2009 een rekensom gemaakt van wat de kosten zijn van onderhoud en wegwerken van achterstallig onderhoud aan landschapselementen in Overijssel en dit geëxtrapoleerd naar Nederland. Ook Landschap Overijssel komt op een bedrag van ruim 400 miljoen euro per jaar wat nodig is voor onderhoud en eenmalig wegwerken van achterstallig onderhoud aan landschapselementen.

In bovenstaande tabellen staan de tekorten wanneer in 1 jaar het achterstallig onderhoud wordt aangepakt. Aannemelijk is dat het wegwerken van achterstallig onderhoud uitgesmeerd wordt over 10 jaar.

Wanneer dit wordt gedaan is er 130 miljoen euro per jaar nodig, terwijl er 23 miljoen beschikbaar is. Een tekort van 107 miljoen per jaar.

Evident is welke berekening ook wordt gehanteerd dat er een substantieel financieringstekort is in de orde van grootte van enkele honderden miljoenen. De investeringsbehoefte zal echter onduidelijk blijven wanneer de politiek haar ambities niet concretiseert in bijvoorbeeld een taakstelling zoals gedaan in het Structuurschema Groene Ruimte of het Deltaplan voor het Landschap.

5. Conclusies en aanbevelingen

- Het behoud van erfgoedwaardige groene landschapselementen is in het belang van de samenleving en toekomstige generaties. Het is zeker niet specifiek in het belang van de eigenaar voor wie erfgoed eerder een sta-in-de-weg is, en de bureaucratische regellast een punt van voortdurende zorg. Het overgrote deel van de agrariërs hebben geen erfgoedwaardige elementen op hun bedrijven, omdat de ruilverkaveling/landinrichting en/of hun voorouders, dan wel de agrariërs zelf die elementen hebben geruimd. **In het belang van het behoud van landschapselementen past een correcte actieve benadering door overheden van eigenaren die nog wel erfgoedwaardige elementen op hun bedrijven hebben.** De samenleving wordt geschaad als het erfgoed verdwijnt. Dat is niet voelbaar voor een vergankelijke individuele agrariër of eigenaar. De samenleving gaat in zijn totaliteit verder en heeft een verleden wat zichtbaar moet blijven. Daarbij zouden de overheden zich op moeten stellen, namens de samenleving, als vragende partij die van de goodwill van de eigenaar afhankelijk is. De overheden passen zich daarbij binnen alle redelijkheid aan, aan de wensen van de eigenaar. Daarnaast moeten de overheden de eigenaren behoeden voor administratieve rompslomp en zorgen dat er geen extra AID controles meer uitgevoerd worden wanneer men landschapselementen in beheer heeft. Een persoonlijk gesprek 'rond de keukentafel' met de eigenaar waarin alle mogelijkheden besproken worden, zoals het vastleggen van oppervlaktes, toestand van het element en een beheersadvies, levert naast vertrouwen, meer, beter en gericht beheer op;
- De Landschapswacht is van mening dat een overheid alleen dan het erfgoed en het landschap en de betrokken eigenaren serieus neemt, wanneer zij bereid is de noodzakelijke financiële middelen beschikbaar te stellen en te houden. De markt bepaalt de prijs, niet de politieke wisselende voorkeuren in bestedingen van gelden! Erfgoed heeft derhalve een prijs en die moet betaald worden. Wanneer men daarbij in gebreke blijft, is men verantwoordelijk voor de verdwijning en het verval van het erfgoed. **De beheerspakketten dienen dus zo samengesteld te worden dat de kosten in hun geheel worden betaald met daarbovenop een vergoeding voor de grond en een continueringsprovisie;**
- Gezien de geconstateerde grote achterstand in het beheer waarbij de rijksoverheid zelf een actieve rol heeft gespeeld, ligt het voor de hand dat de rijksoverheid en

provincies eenmalige wegwerking van achterstallig onderhoud openstelt voor financiering. Temeer omdat in de Natuurbalans achterstallig onderhoud als één van de grootste gevaren gezien wordt voor de instandhouding van de karakteristiek van landschappen. **Het advies van de Landschapswacht is om pakketten voor achterstallig onderhoud voor groene landschapselementen te maken binnen het nieuwe subsidiestelsel Natuur & Landschap (SNL) of elke andere regeling voor het behoud van landschappelijk erfgoed en deze open te stellen in heel het land;**

- Ook constateert de Landschapswacht dat evident in een gebied thuishorende landschapselementen als graften en holle wegen, die nou eenmaal in alle hellinggebieden aanwezig zijn, alleen in Zuid-Limburg worden gesubsidieerd, terwijl deze landschapselementen ook aanwezig zijn op de Grebbeberg bij Rhenen en de Stuwwal bij Nijmegen. **Het door de Landschapswacht geconstateerde onverdedigbare regionale onderscheid voor de opengestelde pakketten dient dan ook vervangen te worden door een genereuze openstelling.** Een overheid zou juist namens ons allemaal blij moeten zijn met iedere eigenaar die gronden ter beschikking stelt of houdt voor landschapskwaliteit in zijn algemeenheid en erfgoedwaarden in het bijzonder. Vanuit deze genereuze benadering kunnen diensten van provincie of rijk, op basis van werkelijke cultuurhistorische argumenten dan soms een eigenaar bewegen andere keuzes te maken m.b.t. het element (meer passend bij de streek). Ook natuurbeheerplannen op provinciaal niveau dienen op cultuurhistorische belangen te worden aangepast door middel van streekeigen landschapspakketten;
- Het erfgoed, de boer, de biodiversiteit en de overheden die ons belastinggeld voor erfgoed aanwenden, zijn gediend bij duurzame langdurige contracten, liefst overerfbaar. Erfgoed beheer je met het oog op de eeuwigheid. **Derhalve dienen beheerscontracten met het oog op de lange termijn te worden afgesloten;**
- Het nieuwe subsidiestelsel Natuur & Landschap of elke andere regeling voor het behoud van landschappelijk erfgoed dient landsdekkend toepasbaar (en financieel toereikend) te zijn. Erfgoedwaardige elementen zijn zo schaars aan het worden dat hun behoud en juist beheer waar ook in Nederland telt. Deze landschapselementen en zelfs nieuwe landschapselementen bezitten, wanneer

ze juist beheerd worden, zulke hoge ecologische en landschappelijke waarden dat investeren hierin altijd loont;

- Tijdens de werkzaamheden van de Landschapswacht is aan het licht is gekomen dat een aanzienlijk deel van de geschouwde landschapselementen in ernstige mate van verval bleek te verkeren. Gevreesd moet worden, gezien het feit dat het de Landschapswacht geen enkele moeite kost landschapselementen met achterstallig onderhoud te vinden, dat er nog duizenden elementen in Nederland zijn met achterstallig onderhoud en op het punt staan te verdwijnen. **De Landschapswacht adviseert dan ook met de grootst denkbare spoed een landsdekkende inventarisatie op te starten door professionals.** Dit om zo snel mogelijk een overzicht te verkrijgen van wat ons nog aan erfgoedwaardige landschapselementen rest, in welke staat het erfgoed verkeert en welke elementen met voorrang gered moeten worden. Tevens wordt dan ook duidelijk wat voor budget de overheden voor landschappelijk erfgoedbehoud en -beheer jaarlijks moeten reserveren op de begroting. Dit kan niet op basis van vrijwilligheid en over vele jaren verspreid gebeuren. Zulke gegevens dienen voorhanden te zijn, in het tempo van noodzakelijkheid, op professionele basis vergaard zodat de gegevens onmiddellijk bij beleidsmaatregelen en beheermaatregelen kunnen worden betrokken. Tijdens deze inventarisatie zal dan ook blijken dat vele landschapselementen niet eens meer kunnen wachten om hersteld te worden tot de totale inventarisatie rond is. Het zal dan ook nodig zijn de urgentie van restauratiewerkzaamheden ogenblikkelijk aan bevoegde instanties door te geven zodat nog tijdens de inventarisatie kan worden begonnen met het nemen van herstelmaatregelen die geen verder uitstel dulden.

6. Bijlage 1: Herstelde landschapselementen

Provincie: **Gelderland**

Gemeente: **Groesbeek**

Object: **Graft**

Schouwdatum: **Juni '07**

Restauratiedatum: **December '08**

Schouwbevindingen

Buiten Zuid-Limburg zijn graften uiterst schaars. In het Filosofoendal in de natuurreervaten van De Duivelsberg aan de rand van de stuwwal bij Nijmegen en aan de Grebbeberg nabij Rhenen in de Provincie Utrecht bevinden zich nog graften.

Vermoedelijk zijn in de vroege middeleeuwen de hellingen ontgonnen tot bouwland. Deze vroege boeren zullen de enorm gevoelige bodem na een regenbui al snel langs de hellingen zien afglijden. Effectief hietegen was de aanplant van een dichte heg, met planten als sleedoorn en meidoorn. Materiaal dat van de helling afkwam, werd door de heg tegengehouden. Doordat aan de onderzijde weer materiaal wegspoelde ontstonden terrassen, die van elkaar waren gescheiden door een steilrand. Deze steilrand wordt een 'graft' genoemd.

De graften fungeren op de meeste plaatsen nog steeds als grensmarkering tussen twee percelen op een helling. Eeuwenlang maakte de mens gebruik van de bomen en struiken, die op de graft groeiden, voor onder andere brand- en geriefhout.

In de naoorlogse jaren werden veel graften weggespoeld of in ruilverkavelingen van hogerhand geëgaliseerd. Hierdoor zijn vele graften uit het landschap verdwenen. Mede hierdoor kennen de gebieden waar graften voorkwamen weer grote erosieproblemen.

Tijdens de schouw van de Landschapswacht werd nabij Groesbeek een graft aangetroffen met achterstallig onderhoud. Er werd door de Landschapswacht geconstateerd dat de graft structureel onderhoud ontbeerde. Dit viel af te leiden uit het feit dat er flinke gapende gaten in de begroeiing van de graft waren ontstaan. De graft bestond zelfs, over een lengte van ruim 200 meter, alleen nog maar uit enkele meidoorns, een eik, een vlier en een wilde kers. De gapende gaten waren totaal overgroeid met bramen en brandnetels.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Janssen, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Natuurlijk Groen en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het knippen van de aanwezige meidoorns. Daarnaast is de braam uitgetrokken en is de gehele graft beplant met diverse struikvormers en twee bomen, een eik en kers. Vervolgens is de graft deugdelijk uitgerasterd.

De bramen en brandnetels zijn verwijderd, en de gehele graft is beplant met diverse struikvormers en twee bomen, een eik en kers.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht heeft bij de eigenaar navraag gedaan naar de oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevol landschapselement:

- De graft heeft zijn functie als erosiekerend element in de ogen van de boeren en overheden ten onrechte verloren, met voortdurende erosie als gevolg.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- De eigenaar is nooit actief benaderd met de vraag of hij het landschapselement wil herstellen en daarna onder regulier beheer brengt.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha en € 1,10 /m voor een raster met kastanjepalen. Deze graft heeft een oppervlakte van 0,08 ha en is 140 meter lang. De maximale inrichtingssubsidie is dan € 1002,40. Terwijl de kosten voor het planten van het bosplantsoen, het verwijderen van het braam om de graft plantklaar te maken, het planten van twee laanbomen en het plaatsen van een raster al € 3273,95 bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed, zoals beschreven staat in de subsidievoorschriften, maar slechts 30%!
- De eigenaar was überhaupt niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting van de graft;
- In het nieuwe beheerssubsiestelsel zijn graften ook als pakket opgenomen. Tot grote ontsteltenis geldt dit pakket alleen voor graften in Zuid-Limburg en niet voor graften elders in het land. Deze graft komt dan ook niet in aanmerking voor een beheersubsidie.

Na het inplanten is de graft voorzien van een deugdelijk raster.

Provincie: **Gelderland**

Gemeente: **Ede**

Object: **Knotessen**

Schouwdatum: **Mei '07**

Restauratiedatum: **December '07**

Schouwbevindingen

Knotbomen zijn door menselijk ingrijpen ontstaan. Wilg, populier, es, els, eik en haagbeuk kwamen al voor onze jaartelling geknot voor. Ze deden dienst als grensafscheiding en als houtleverancier. Zo voorzag de bekendste en meest voorkomende soort, de knotwilg, in hout voor beschoeiingen, hekwerken, brandhout enzovoorts. Daarnaast leeft er veel in een oude knot, van kleine insecten tot vogels als steenuil, wilde eend en mees. Het hout van de knotessen is steviger en werd gebruikt voor stelen van riek, schop en bezem, bijl en hamer.

Tijdens de schouw van de Landschapswacht werden nabij Ede in het buurtschapje Nergena knotessen met achterstallig onderhoud aangetroffen. De knotessen staan aan de Vier

Morgenweg in een oud dekzand landschap. De oude knotessen lagen oorspronkelijk langs een kerkpad dat er nu niet meer ligt. Er werd door de Landschapswacht geconstateerd dat de knotessen al lange tijd onderhoud ontbeerden. Dit viel af te leiden uit het feit dat ze al decennia lang niet meer waren geknot en dat er een aantal knotessen uit de rij verdwenen waren.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Wisgerhof, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door van Harten's Houthandel en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het knotten van alle knotessen. Daarnaast zijn knotessen op de lege plekken ingeplant.

De knotessen waren hoognodig aan een snoeibeurt toe.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De knotessen hebben een oorspronkelijke functie van houtleverancier verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- De eigenaar is nooit actief benaderd met de vraag of hij het landschapselement wil herstellen en daarna onder regulier beheer wil brengen.
- De maximale beheersvergoeding vanuit Programma Beheer voor het knotten van knotessen is € 4,43 /j/stuk. Deze moeten gemiddeld om de 8 jaar geknot worden. Hier staan zestig knotessen. De maximale vergoeding is dan € 2126,40,-. Terwijl de kosten voor het knotten € 3451,- bedroegen. Een tekort van 29%!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden.

De geknotte bomen lopen alweer uit.

Provincie: **Gelderland**

Gemeente: **Groesbeek**

Object: **Graft**

Schouwdatum: **Mei '07**

Restauratiedatum: **December '08**

Schouwbevindingen

In de omgeving van het Gelderlandse Groesbeek bevinden zich nog enkele graften. Tijdens de schouw van de Landschapswacht werd hier nogmaals een graft aangetroffen met achterstallig onderhoud. Er werd door de Landschapswacht geconstateerd dat de graft structureel onderhoud ontbeerde. Dit viel af te leiden uit het feit dat er flinke gapende gaten in de begroeiing van de graft waren ontstaan. De graft bestond zelfs, over een lengte van ruim 115 meter, alleen nog maar uit vier meidoorns en een wilde kers. Aan de onderzijde van de graft was geen raster aanwezig, terwijl daar wel koeien in het verleden hebben gelopen. Het is zeer aannemelijk dat de koeien de graft voor het grootste gedeelte hebben kaalgevreten.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Kaal, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Boom & Landschap en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het snoeien van de kers en meidoorns. Daarnaast is de braam uitgetrokken en is de gehele graft beplant met diverse struikvormers. Vervolgens is de graft uitgerasterd.

In de begroeiing op de graft waren grote gaten gevallen.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht heeft bij de eigenaar navraag gedaan naar de oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevol landschapselement:

- De graft heeft zijn functie als erosiekerend element in de ogen van de boeren en overheden ten onrechte verloren, met voortdurende erosie als gevolg.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- De eigenaar is nooit actief benaderd met de vraag of hij het landschapselement wil herstellen en daarna onder regulier beheer brengt.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha en € 2,10 /m voor een raster met gekloofde eikenpalen. Deze graft heeft een oppervlakte van 0,04 ha en is 120 meter lang. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 676,20. Terwijl de kosten voor het verwijderen van braam, voor het plantklaar maken van de graft en planten bosplantsoen al € 2144,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 32%!

- De eigenaar was überhaupt niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting van de graft.
- In het nieuwe beheersubsidiestelsel zijn graften ook als pakket opgenomen. Tot grote ontsteltenis geldt dit pakket alleen voor graften in Zuid-Limburg en niet voor graften elders in het land. Deze graft komt dan ook niet in aanmerking voor een beheersubsidie.

De graft is ingeplant met diverse struikvormers.

Na het inplanten is de graft voorzien van een deugdelijk raster.

Provincie: Gelderland

Gemeente: Oude IJsselstreek

Object: Elzensingel

Schouwdatum: Oktober '07

Restauratiedatum: Januari '08

Schouwbevindingen

De landbouwgeschiedenis in de Achterhoek is oud. De hogere gronden waren al lang in cultuur gebracht voordat de Romeinen door deze streek trokken. Een maalsteen die in Winterswijk gevonden werd, is een van de aanwijzingen dat er zo'n 500 jaar v. Chr. akkerbouw plaatsvond. Wallen en hagen hielden in die tijd de wilde dieren buiten en de gedomesticeerde dieren en granen binnen weiden en akkers.

Ten noorden van Varsseveld langs de Twenteroute zijn nog enkele houtwallen en elzensingels aanwezig. Ze maakten ooit onderdeel uit van het uitgestrekte coulisselandschap in de achterhoek.

Tijdens de schouw trof de Landschapswacht op deze plek een elzensingel met achterstallig onderhoud. De elzen staan net op de grens van hoog naar laag. De elzen waren al decennia lang niet meer afgezet en zover doorgroeid dat de stabiliteit sterk verkleind was. Hierdoor was over de gehele lengte van de elzensingel grote kans op stormschade. Daarnaast zaten er flinke gaten in de elzensingel, waar al eerder bomen het hadden begeven, waardoor de elzensingel niet meer aaneengesloten was.

Opeengevallen gaten in de elzensingel zijn ingeplant, waarmee weer een aaneengesloten elzensingel is ontstaan.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Otten, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door de Vereniging Agrarisch Landschapsbeheer Oude IJssel en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het terugzetten van de elzen als hakhout zodat deze weer opnieuw uitlopen en de knotels is geknot. Vervolgens zijn de ontbrekende delen van de elzensingel opnieuw aangeplant met nieuwe elzen. Ook de andere zijde van het perceel is volledig ingeplant met nieuwe elzen. Daarnaast is de gehele elzensingel weer uitgerasterd.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- Zoals zoveel landschapselementen hebben elzensingels hun nut voer de boer geheel verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- De eigenaar is nooit actief benaderd met de vraag of hij het landschapselement wil herstellen en daarna onder regulier beheer brengt.
- Bij achterstallig onderhoud in dit landschapselement kan met subsidie het planten van bosplantsoen en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting voor een elzensingel is € 0,58 /m plus € 0,92 per plant en € 2,10 /m voor een raster met gekloofde eikenpalen. Deze elzensingel is 300 meter lang, er zijn 312 stuks elzen geplant en 300 m raster geplaatst. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 1091,-. Terwijl de kosten voor het planten van bosplantsoen € 1998,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 55%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het zagen van de elzen € 350,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer van de elzensingel.

De aangeplante elzen zijn allen aangeslagen en staan goed in blad.

Provincie: **Gelderland**

Gemeente: **Bronckhorst**

Object: **Meidoornheg**

Schouwdatum: **Mei '08**

Restauratiedatum: **November '08**

Schouwbevindingen

Langs de IJssel zijn nog restjes van de laatste oorspronkelijke IJsselheggen aanwezig. Tevens waren meer landinwaarts heggen als veekering aanwezig, waarvan ook enkele resten bewaard gebleven zijn, zoals in de omgeving van Doesburg. Tijdens de schouw van de Landschapswacht werd hier een restje van een meidoornheg aangetroffen, gelegen langs een weiland. Van de oorspronkelijke heg, ongeveer 130 meter lang, waren nog twee plukjes meidoorn en sleedoorn over.

Een paardenwei met een functioneel maar liefden biodiversiteitloos raster was wat de Landschapswacht op deze plek aantrof.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Veenema, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door de Agrarische Natuurvereniging 't Onderholt en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het volledig herstellen van de heg door middel van het planten van meidoorn over de gehele lengte langs het perceel. De eigenaar was zo enthousiast over het aanleggen van de heg dat de eigenaar ook graag aan de achterzijde van het perceel een meidoornheg aangeplant wilde hebben en dwars door het perceel heen, waar ook al een afrastering stond. Daarnaast zijn aan de achterzijde, langs een watervoerende sloot, zes essen geplant die in de toekomst geknot worden.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De meidoorn heeft zijn functie als veekering in de tijd verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- De eigenaar is nooit actief benaderd met de vraag of hij het landschapselement wil herstellen en daarna onder regulier beheer brengt.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting van een heg is € 2,50 /m en € 0,71 per plant. Voor essen is een vergoeding van € 22,60 /stuk beschikbaar. Deze heg is 458 meter lang, er zijn 1832 meidoorns en zes essen geplant. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 2580,60. Terwijl de kosten voor het planten van de heg en zes essen al € 3299,21 bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 78%!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

Essen zijn aangeplant als overstaanders.

De meidoornheg is weer volledig hersteld.

Provincie: **Gelderland**

Gemeente: **Bronckhorst**

Object: **Knotessen**

Schouwdatum: **September '08**

Restauratiedatum: **Januari '09**

Schouwbevindingen

Tijdens de schouw van de Landschapswacht werden nabij Steenderen knotessen met achterstallig onderhoud aangetroffen.

De knotessen staan langs een perceel aan de Covikseweg. Er werd door de Landschapswacht geconstateerd dat de knotessen structureel onderhoud ontbeerden. Dit viel af te leiden uit het feit dat ze al lang niet meer waren geknot en dat de rij gekrompen was tot een fractie van de oorspronkelijke lengte. Over de gehele lengte van ruim 200 meter stonden namelijk nog maar negen knotessen, waarvan er twee inmiddels uitgegroeid waren tot bomen.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Boschloo, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door de Agrarische Natuurvereniging 't Onderholt en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het knotten van de knotessen en het terugknotten van de twee uitgegroeide essen. Daarnaast is de rij compleet gemaakt door het planten van dertien essen die in de toekomst geknot worden.

De knotessen waren hard aan een knotbeurt toe. Bovendien was de rij gekrompen tot een fractie van de oorspronkelijke lengte.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De knotessen hebben een oorspronkelijke functie van houtleverancier verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bomen en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor het planten van essen is € 22,60 / stuk en voor het plaatsen van een raster € 2,10 / m (gekleefde eikenpalen). Er zijn 13 essen geplant en 205 meter raster geplaatst. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 724,30. Terwijl de kosten voor het planten van de dertien essen en het plaatsen van een raster al € 1491,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 48%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het knotten van de knotessen € 1015,-. De maximale beheersvergoeding voor het knotten van knotessen is € 4,43 /j/stuk. Deze moeten gemiddeld om de 8 jaar geknot worden. Hier zijn tien knotessen geknot. De maximale vergoeding is dan € 355,-. Een tekort van 35%!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

Nieuwe essen zijn aangeplant om de rij compleet te maken.

De oude essen zijn van hun takken ontdaan en zullen het komende groeiseizoen weer opnieuw uitlopen.

Provincie: **Gelderland**

Gemeente: **Berkelland**

Object: **Eswal**

Schouwdatum: **December '07**

Restauratiedatum: **December '08**

Schouwbevindingen

Vanaf de 9e eeuw werden rond de dorpen in de Achterhoek uitgestrekte essen ontgonnen. Essen zijn de eerste akkerbouwgebieden die mensen rond hun woonplaats op de wildernis veroverden. De essen werden aangelegd op de wat hogere en dus drogere delen. Om deze kostbare akkers te verdedigen tegen wilde dieren, werden ze omwald. Aanvankelijk zullen de eerste eswallen uitgerust zijn geweest met een gevlochten takkenscherm. Onderwijl werd de esakker gaandeweg steeds hoger omdat op de akker mest, plaggen en huishoudelijk afval werd aangebracht om de vruchtbaarheid van de akker te behouden. Zo groeide een esakker door de eeuwen heen de hoogte in, waardoor de wal aan de esakker-

zijde geleidelijk werd bedolven. De houten gevlochten schermen werden in de loop der tijd vervangen door levend hout dat eveneens gevlochten werd. Uiteindelijk, toen het grote wild verdwenen was, deden de eswallen dienst als houtlevancier met een ondergroei van hakhout en hier en daar een overstaander. Sommige essen zijn zelfs 1000 jaar oud. Bij de eswal die de Landschapswacht nabij Haarlo aantrof was weinig over van de struikbegroeiing en overstaanders. Sterker nog, op de eerste 185 meter waren de struikbegroeiing en overstaanders zelfs helemaal verdwenen. Het enige wat overgebleven was, waren enkele eiken, hazelaars en populieren in de laatste 120 meter. Helaas stond het hier ook vol met bramen en brandnetels.

Bij de eswal nabij Haarlo was niets over van de struikbegroeiing en bomen.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Leerink, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Berkel & Slinge en bekostigd door de Landschapswacht. Om de eswal weer volledig in ere te herstellen is de eerste 185 meter in de volle lengte ingeplant met eiken, meidoorns, hulst, lijsterbes en vuilboom, zodat er weer een gezonde en dichtbegroeide eswal zal ontstaan. In de laatste 120 meter zijn de bramen en populieren verwijderd, zijn de hazelaars afgezet zodat deze weer opnieuw uitlopen en is ook hier de eswal ingeplant met eiken, lijsterbes en meidoorns.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Berkel & Slinge komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De eswal heeft zijn oorspronkelijke functie als bescherming tegen wild en houtleverancier verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.

- De eigenaar is niet actief benaderd met de vraag of hij het landschapselement wil herstellen en daarna onder regulier beheer brengt.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha. Deze eswal heeft een oppervlakte van 0,05 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 530,25. Terwijl de kosten voor het maaien van de braam om het plantklaar te maken en het planten van eswal al € 905,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 58%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het afzetten van de bomen en het opruimen van het takhout € 1834,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

De eswal is ingeplant met eiken, meidoorns, hulst, lijsterbes en vuilboom. Zo ontstaat opnieuw een gezonde en dichtbegroeide eswal.

Provincie: **Gelderland**

Gemeente: **Berkelland**

Object: **Houtwal**

Schouwdatum: **November '08**

Restauratiedatum: **Februari '09**

Schouwbevindingen

Op de hogere zandgronden werden weides van akkers en wegen gescheiden door houtwallen. De wallen werden opgebouwd met zoden en plaggen of met de grond uit ontginningssloten.

Sinds lange tijd bestond het beheer uit hakhout, waarbij hier en daar een boom de kans werd geboden tot volwassen hoogte uit te groeien. Dit waren vooral eiken, beuken en essen. Deze bomen dienden als bouw hout voor boerderijen, stallen, bruggen en weidehekken.

Tijdens de schouw trof de Landschapswacht een vervallen houtwal aan langs de Groenloseweg nabij Eibergen. Door de Landschapswacht werd geconstateerd dat het wallichaam volledig was verdwenen. Daarnaast reikten de elf eiken die er nog stonden tot grote hoogte en namen al het licht weg waardoor de struiklaag volledig verdwenen was. Doordat het wallichaam was verdwenen kwamen vele plant- en diersoorten zoals eikvarens, korstmossen, wolfspoot, biggenkruid, konijnen, sluipwespen, vossen, hazen en muizen, niet meer in de houtwal voor.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Krooshof, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Berkel & Slinge en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het terugzetten van een aantal eiken als hakhout. Enkele overstaanders werden gespaard. Vervolgens is het wallichaam hersteld, een greppel gegraven, is de gehele houtwal beplant met onder andere inlandse eik, hazelaar, vuilboom en lijsterbes en werd de gehele houtwal uitgerasterd.

Het wallichaam was vrijwel helemaal verdwenen en de eiken waren doorgesloei tot volwassen bomen.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Berkel & Slinge komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De houtwal heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit houtwallen gebruikt en het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen, het opwallen van de wal en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha. Deze houtwal heeft een oppervlakte van 0,06 ha en er is 360 meter raster geplaatst. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 1308,30. Terwijl de kosten voor het planten van de houtwal, het opwallen van de wal en het plaatsen van het raster al € 3424,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 38%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het afzetten van enkele eiken, het opwallen van de wal en het opruimen van het takhout € 459,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!

Jonge aanplant maakt de wal met greppel compleet.

Greppel en wal zijn beide hersteld.

Provincie: Gelderland

Gemeente: Wageningen

Object: Wildgraaf

Schouwdatum: September '06

Restauratiedatum: December '08

Schouwbevindingen

Nabij de stad Wageningen zijn nog resten te vinden van de zogenaamde wildgraaf. De wildgraaf is een vrijwel aaneengesloten systeem van aarden wallen, dat liep van Meulunteren naar Wageningen.

Het werd aangelegd als bescherming van de landbouwgronden tegen vraat en vernieling door het wild en geweide vee op de woeste gronden. Vermoedelijk is de wildgraaf in de loop der tijden gegroeid uit lokaal aangelegde wildwallen die al dan niet met elkaar verbonden zijn. Het deel van de wildgraaf tussen Wageningen en Hoekelum vormde in 1570 al een aaneengesloten structuur.

Uit kaartmateriaal blijkt dat de wildgraaf al in de 16^e eeuw de meest oostelijke begrenzing vormt van de Wageningse Eng. De wildgraaf bestond oorspronkelijk uit een aarden wal met

een steile wand en een greppel aan de zijde van de woeste gronden. Aan de zijde van de landbouwgronden bevond zich een flauw aflopend talud. Op de wal stonden opgaande bomen en struiken. Mogelijk, maar niet zeker, heeft op (delen van) de wildwal een afrastering gestaan in de vorm van palen met planken of –waarschijnlijker- gevlochten hakhout (bron: Redengevende beschrijving wildgraaf Wageningen, Gelders Genootschap, 2005).

De wildgraaf is slechts op een aantal plekken nog fysiek waarneembaar langs de Zoomweg/Bosrandweg. De Landschapswacht trof hier dan ook één van de resten in zwaar vervallen toestand. De wildwal was nauwelijks herkenbaar als zodanig. De greppel was bijna dichtgeslibd en de wal afgeplat. Daarnaast stond er nauwelijks begroeiing op de wal, uitgezonderd een paar eiken, krenteboompjes en een meerstammige beuk.

Vanaf de weg was de wildgraaf amper nog zichtbaar.

Het wallichaam is hersteld waardoor de wildgraaf opnieuw zichtbaar wordt.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Jansen, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Van de Haar Groen B.V. en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het uitdiepen van de greppel en het herstellen van het wallichaam. Daarnaast zijn diverse struikvormers en bomen die in en naast de greppel stonden verwijderd zodat er meer licht op de wildgraaf valt en deze zichtbaarder is vanaf de weg.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De wildgraaf heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Het prikkeldraad heeft de functie van vee- en wildkering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het herstellen de wal vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha. Deze wildgraaf heeft een oppervlakte van 0,08 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 848,40. Terwijl de kosten voor het opwallen van de wal al € 1200,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 71%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het afzetten van bomen en struiken en het opruimen van het takhout € 5375,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

De herstelde wal is weer zichtbaar en begroeiing maakt al snel gebruik van het gecreëerde licht.

Provincie: **Utrecht**

Gemeente: **Leusden**

Object: **Elzensingel**

Schouwdatum: **Juni '07**

Restauratiedatum: **Februari '09**

Schouwbevindingen

Langs de Lapeerseweg in de gemeente Leusden sloeg een boer in de jaren 80 tegen de stroom in een geheel andere weg in. Op de randen van al zijn percelen plantte hij dertigduizend elzen aan. Rond zijn drassige weilanden stonden vroeger ook elzenhagen. 'In de Tweede Wereldoorlog hebben ze alles plat gebombardeerd. De Duitsers hadden schootsveld nodig in de Gelderse Vallei. En wat er nog stond is later tijdens de ruilverkavelingen weggehaald.', aldus de boer. Inmiddels is de boer naar Frankrijk verhuisd, op zoek naar het geluk. De weilanden verpacht hij, maar over de elzenhagen houdt hij graag zelf zeggenschap: het zijn zijn parels. 'Als je ziet hoeveel bossen en bomen wereldwijd worden gekapt, dan krijg je het er benauwd van. Daarom heb ik er duizenden aangeplant.'

Maar na 38 jaar is onderhoud hard nodig. De boer heeft zelf geen geld voor onderhoud. Hij was daarom maar wat blij dat de Landschapswacht een deel van de elzenhagen gaat afzetten, zodat verjonging optreedt en de elzen weer kunnen uitlopen. Het beoogde beheer wordt hiermee uitgevoerd.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Brouwer, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door de heer Brouwer en door loonbedrijf Bert van Dijk en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het terugzetten van een groot aantal elzen zodat deze weer kunnen uitlopen. Daarnaast is een sloot, die volledig was dichtgeslibd, weer uitgegraven. Langs deze sloot zijn weer jonge elzen ingeplant.

Aan de overgebleven elzen van de elzensingel was vele jaren geen onderhoud gepleegd. Het grootste gedeelte van de elzensingel, met bijbehorende sloot, was verdwenen.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- Zoals zoveel landschapselementen hebben elzensingels hun nut voor de boer geheel verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie het planten van bosplantsoen, het graven van de greppel en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting voor een elzensingel is € 0,58 /m plus € 0,92 per plant en € 1,10 voor het raster (kastanjepalen). Voor de greppel is maximaal € 10.605,- /ha beschikbaar. Deze elzensingel is 100 meter lang en er zijn 125 elzen geplant. De greppel heeft een oppervlakte van 0.03 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 491,-. Terwijl de kosten voor het ontgraven van de greppel, het plaatsen van een raster en het planten van de elzensingel al € 3242,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 15%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het afzetten van de elzen € 1500,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!

De sloot is opnieuw gegraven op de plek waar nog de contouren van de oude sloot zichtbaar waren.

Op de slootkanten zijn nieuwe elzen aangeplant om weer een gesloten singel te creëren.

Provincie: **Utrecht**

Gemeente: **Veenendaal**

Object: **Houtwal**

Schouwdatum: **Februari '08**

Restauratiedatum: **Februari '09**

Schouwbevindingen

De houtwal, die de Landschapswacht aantrof, ligt ten zuiden van Veenendaal aan de Noordelijke Meentsteeg. In het verleden waren hier talrijke houtwallen, hakhoutbosjes en elzensingels te vinden, waarvan er nu door bebouwing en ruilverkavelingen nog enkele over zijn. Door de Landschapswacht werd geconstateerd dat zelfs één van de laatste houtwallen in dit gebied niet onderhouden wordt. De bomen en struiken op de wal, vooral bestaande uit els, eik, berk en Amerikaanse vogelkers, zijn decennia geleden voor het laatst afgezet. Omdat de bomen door hun formaat veel licht wegnemen is de structuurrijkdom die dit type element zo waardevol maakt grotendeels verdwenen. Het gevolg is ecologische armoede door eenvormigheid. Daarnaast verdwijnen specifieke kenmerken van zon- en schaduwzijde en loopt het wallichaam onnodig risico op stormschade, als gevolg van te zwaar geboomte. Door het verdwijnen van de struiklaag wordt de grond minder goed vastgehouden, waardoor er bovendien een grote kans is op erosie. Dit is ook bij deze houtwal gebeurd; het wallichaam is deels verdwenen.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Kruijff, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschap Erfgoed Utrecht en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het terugzetten van een groot aantal bomen en struiken tot hakhout. Enkele overstaanders werden gespaard. Daarnaast is de greppel aan de noordzijde hersteld en is het wallichaam opgehoogd. Voorts is de houtwal ingeplant met divers bosplantsoen. Verder is de Amerikaanse vogelkers bestreden en is de houtwal aan de weizijde uitgerasterd.

De greppel aan de voet van de wal was vrijwel geheel verdwenen. De begroeiing heeft te lang onderhoud moeten ontberen.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De houtwal heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit houtwallen gebruikt en het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- De eigenaar is nooit actief benaderd met de vraag of hij het landschapselement wil herstellen en daarna onder regulier beheer brengt.

- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen en het herstellen van de wal vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha. Deze houtwal heeft een oppervlakte van 0,23 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 2439,15. Terwijl de kosten voor het opwallen van de wal, het ontgraven van de greppel en het planten van de houtwal € 2500,- bedroegen. Dus wordt het inplanten en het herstellen van de houtwal volledig vergoed. Helaas wordt het zaagwerk en het afvoeren van het hout niet vergoed. Deze kosten bedroegen € 2500,-!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

De greppel is uitgegraven en bosplantsoen is geplant in de gaten die ontstaan waren door uitblijven van beheer.

Provincie: **Drenthe**

Gemeente: **Westerveld**

Object: **Eswal**

Schouwdatum: **Januari '08**

Restauratiedatum: **Februari '09**

Schouwbevindingen

Het Drentse landschap was in de tijd van de hunebedbouwers al voor een deel in cultuur gebracht ten behoeve van de landbouw. En ondanks ruilverkavelingen, en sinds de laatste tijd helaas ook hier de explosieve groei van steden, dorpen en wegen, kan het eeuwenoude landbouwverhaal in Drenthe voor wie wil nog altijd begrepen worden. Eswallen spelen in dit verhaal ook een rol. Essen zijn namelijk de eerste akkerbouwgebieden die mensen rond hun woonplaats op de wildernis veroverden. De essen werden aangelegd op de wat hogere en dus drogere delen. Om deze kostbare akkers te verdedigen tegen wilde dieren, werden ze omwald. Aanvankelijk zullen de eerste eswallen uitgerust zijn geweest met een gevlochten takkenscherm. Onderwijl werd de esakker gaandeweg steeds hoger omdat op de akker mest, plaggen en huishoudelijk afval werd aangebracht om de vruchtbaarheid van de akker te behouden. Zo groeide een esakker door de

eeuwen heen de hoogte in, waardoor de wal aan de esakkerzijde geleidelijk werd bedolven. De houten gevlochten schermen werden in de loop der tijd vervangen door levend hout dat eveneens gevlochten werd. Uiteindelijk, toen het grote wild verdwenen was, deden de eswallen dienst als houtleverancier met een ondergroei van hakhout en hier en daar een overstaander. Sommige essen zijn zelfs 1000 jaar oud. Bij de eswal die de Landschapswacht nabij Diever aantrof was weinig over van de struikbegroeiing en bomen. Sterker nog, de struikbegroeiing en bomen waren bijna geheel verdwenen. Het enige wat restte waren enkele eiken, een hulst en een eenzame meidoorn. De bast van de meeste oude eiken was aangevreten door vee. De eiken waren dan ook niet uitgerasterd en koeien hebben vrij toegang tot de eswal. Hierdoor wordt de grond vertrapt, komt er urine en mest op de eswal terecht en verdwijnen daardoor kruiden en bloemen en grijpen brandnetels en bramen hun kans.

Een aantal oude eiken, op een verder kale eswal, was het enige dat restte van wat ooit een veekering was.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Bult, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Dolmans Landscaping en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het volledig beplanten van de eswal over een lengte van 200 meter met 4 grotere eiken en daarnaast bosplantsoen van voornamelijk meidoorn, lijsterbes, hazelaar en hultst. De gehele eswal is uitgerasterd. Hierdoor kan het vee niet meer bij de eiken en de andere beplanting komen en krijgen vele bijzondere plant- en diersoorten weer een kans.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschapsbeheer Drenthe komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De eswal heeft zijn oorspronkelijke functie als bescherming tegen wild en houtleverancier verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen en het herstellen van de eswal vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale inrichtingsvergoeding is € 10.605,- /ha. Deze eswal heeft een oppervlakte van 0,04 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 424,20. Terwijl de kosten voor het herstellen van de eswal en het planten van de eswal al € 4282,34 bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 10%.
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

Overstaanders en struiken zijn aangeplant om de eswal weer in oude glorie te herstellen.

Provincie: **Drenthe**

Gemeente: **Roden**

Object: **Houtwal**

Schouwdatum: **September '07**

Restauratiedatum: **Februari '08**

Schouwbevindingen

Van houtwallen in Normandier, Ost-Friesland, Sleeswijk-Holstein en Engeland is bekend dat de houtige begroeiing werd en nog steeds wordt gevlochten. Bewijs van vlechten op houtwallen werd ondanks veel speurwerk in Nederland niet doorslaggevend geleverd. Een vaag spoor in de Friese wouden en een oeroude vreemd gevormde eik nabij Westerbork waren de eenzame mogelijke getuigen.

Naast Friesland hebben Drenthe en Overijssel nog de meeste houtwallen. En ook al was de hoop op het vinden van enig bewijs omtrent vlechten op houtwallen vrijwel geheel vervlogen, toch hield de Landschapswacht haar ogen open. Op een van deze tochten viel nabij Roden ons oog op onmiskenbare vlechtsporen op een houtwal. Het betrof allemaal eiken

die in niets afweken van bekende sporen in Oost-Friesland, Engeland en Sleeswijk-Holstein. De sporen zijn oud, soms zelfs al door en vermolmd.

De vlechtsporen waren helemaal overgroeid door eiken en elzen die al jaren lang niet meer waren afgezet als hakhout-beheer. De vlechtsporen dreigden dan ook te bezwijken onder de hoge bomen. De Landschapswacht kwam direct in actie en vroeg de eigenaar, een boer, om de houtwal in oude luister te herstellen. Deze wist zich nog goed te herinneren hoe vroeger de houtwallen regelmatig werden afgezet en dat het hout op de boerderij gebruikt werd.

Erg oude eiken en elzen zijn als te verdoorgesloten hakhoutstobben op de wal aanwezig.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Arends, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door de firma Heggen en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het afzetten van het hakhout zodat de vlechtsproen weer voldoende licht krijgen. Enkele stabiele bomen zijn als overstaander gehandhaafd en de houtwal is ingeplant met divers bosplantsoen. Daarnaast is het vlechtbeheer hervat. Uitlopers van bomen en struiken zijn weer in oude luister gevlochten. Hierdoor is een ondoordringbare barrière voor het vee ontstaan zoals er in het verleden zo vele in Nederland te vinden waren.

Dit zeer oude vlechtrelict is weer prachtig uitgelopen.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De houtwal heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit houtwallen gebruikt en het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het herstellen van de houtwal vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha. Deze houtwal heeft een oppervlakte van 0,05 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 530,25. Terwijl de kosten voor het herstellen van de houtwal al € 3653,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 15%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het afzetten van bomen en het opruimen van het hout € 1708,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

De Landschapswacht heeft vlechtwerkzaamheden verricht om het historisch beeld te herstellen.

Provincie: **Drenthe**

Gemeente: **De Wolden**

Object: **Elzensingel**

Schouwdatum: **Oktober '07**

Restauratiedatum: **Februari '08**

Schouwbevindingen

Nabij het dorp De Wijk in het dal van het riviertje De Reest zijn nog enkele elzensingels aanwezig die ooit deel uitmaakten van een wonderschoon elzenhagenlandschap. Tijdens de schouw van de Landschapswacht werd hier een elzensingel aangetroffen met achterstallig onderhoud. De Landschapswacht constateerde dat de elzen decennia geleden voor het laatst waren afgezet. Daarnaast was op de 235 meter lange elzensingel zeker 110 meter aan open gaten ontstaan. De elzensingel was dus zwaar in verval. De elzen die er nog stonden waren zover doorgegroeid dat de stabiliteit snel achteruit ging, waardoor grote kans was op stormschade. Daarnaast was er onvoldoende afrastering aanwezig, waardoor het vee plaatselijk toegang had tot de elzensingel. Het gevolg was dat de elzensingel vertrapt werd en met mest en urine belaagd. Hierdoor verjongt de elzensingel niet meer langer, verdwijnen kruiden en bloemen en grijpen brandnetels en bramen hun kans. Ook langs de andere zijde van de sloot stonden nog een paar elzen. Na onderzoek bleek dit

perceel van het Drents Landschap te zijn. De Landschapswacht heeft aangeboden om ook deze zijde van de sloot te herstellen door middel van aanplant van elzen. Helaas wilde het Drents Landschap hier niet aan meewerken. Zij waren van mening dat elzen zich spontaan moesten vestigen. Dit gaat natuurlijk nooit gebeuren op een plek waar men maait en waar koeien grazen. Een gemiste kans om een stukje cultuurhistorie te herstellen.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Schrotenboer, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschapsbeheer Drenthe en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het terugzetten van de elzen als hakhout. Daarnaast zijn op de open stukken elzen ingeplant en is de gehele elzensingel uitgerasterd. Hierdoor kan het vee niet meer bij de elzen komen en krijgen vele bijzondere plant- en diersoorten weer een kans.

De elzen hakhoutstobben zijn zeer lange tijd niet afgezet en voor een groot deel verdwenen.

Een kale sloot was alles wat restte op grote delen van de elzensingel.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De elzensingel heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit de elzensingel gebruikt.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud in dit landschapselement kan met subsidie het planten van bosplantsoen en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting van een elzensingel is € 0,58 /m plus € 0,92 per plant en € 1,10 /m voor het raster. Deze elzensingel is 200 meter lang en er zijn 200 stuks elzen geplant en 200 meter raster geplaatst. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 520,-. Terwijl de kosten voor het planten van de elzensingel en het plaatsen van een raster € 1210,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 43%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het afzetten van de elzen en het opruimen van het hout € 1474,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

Afzetten van de doorgesloeiende elzen creëert een goede uitgangssituatie voor toekomstig hakhoutbeheer.

Jonge elzen completeren de rijen en zijn zorgvuldig uitgerasterd om veevraat te voorkomen.

Provincie: Drenthe

Gemeente: De Wolden

Object: Knotwilgen

Schouwdatum: Januari '08

Restauratiedatum: Maart '08

Schouwbevindingen

In de zuidwesthoek van Drenthe lagen in het verleden rond dorpen als Ruinerwold, Weerwilde en De Kraak vele elzenhagen met hier en daar ook een knotbomenrij. Het waren langs veenbeekjes en lintbebouwing gemaakte langgerekte kavels met smalle, maar ook brede elzensingels en knotbomenrijen. Het gebied besloeg enkele duizenden hectares, tot ook hier de ruilverkaveling korte metten maakte met de elzenhagen en knotbomenrijen. De sfeer van dit landschap was voorgoed verdwenen.

Aan de rand van het dorp Ruinerwold in het dal van het beekje de Ruinerwold zijn nog enkele resten aanwezig van de knotbomen en vele elzenhagen die er honderd jaar geleden nog stonden.

Tijdens de schouw van de Landschapswacht werd hier één van de allerlaatste knotbomenrijen aangetroffen met zwaar achterstallig onderhoud. De Landschapswacht constateerde dat de knotwilgen, die er nog stonden, lang geleden voor het laatst waren geknot. Daarnaast stonden langs het 355 meter lang perceel nog maar twaalf oude knotwilgen.

Het kleine aantal knotbomen dat over was van de rij is geknot door de Landschapswacht.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Stevens, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschapsbeheer Drenthe en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het knotten van de twaalf oude knotbomen en de knotbomenrij is weer compleet gemaakt door het planten van een vijftigtal nieuwe knotwilgen.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De knotwilgen hebben hun oorspronkelijke functie van houtleverancier verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan niet met subsidie vanuit Programma Beheer weggewerkt worden door middel van een inrichtingssubsidie. Als de knotbomen wel in aanmerking zouden komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting € 6,70 per knotwilg. Er zijn 50 knotwilgen aangeplant. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 335,-. De maximale beheersvergoeding voor de twaalf knotbomen bedraagt € 318,96 voor 6 jaar. Bij elkaar is aan beheer en inrichting dus € 653,69 te verkrijgen. Terwijl de kosten voor het planten van de vijftig knotwilgen en het knotten van twaalf knotbomen al € 1385,24 bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 47%!
- De knotbomenrij komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Nieuwe knotwilgen zijn geplant om de rij weer compleet te maken.

Provincie: **Drenthe**

Gemeente: **Midden-Drenthe
(Westerbork)**

Object: **Houtwal**

Schouwdatum: **November '07**

Restauratiedatum: **Maart '08**

Schouwbevindingen

Het wemelde vroeger van de houtwallen in Drenthe. Ze waren te vinden langs de randen van beekdalen, maar ook haaks op de beken of diepjes, zoals ze in Drenthe genoemd worden. Houtwallen stonden op de randen van met mest en plaggen opgehoogde esakkers en vormden de scheiding tussen woeste gronden en cultuurgronden. Deze scheiwallen werden soms gespaard als het bos werd ontgonnen en deden voortaan dienst als perceelsafbakening, langs veldwegen en tussen velden en akkers.

Tijdens de schouw van de Landschapswacht werd nabij Westerbork een houtwal aangetroffen met zwaar achterstallig onderhoud. Door de Landschapswacht werd geconstateerd dat het wallichaam en de greppels volledig waren verdwenen. Daarnaast stonden er nog maar vijf eiken, die tot grote hoogte reikten. Ook was de struiklaag volledig verdwenen. Hierdoor zullen vele plant- en diersoorten niet meer in de houtwal voorkomen, zoals eikvarens, korstmossen, wolfs-poot, biggenkruid, konijnen, sluipwespen, vossen, hazen en muizen.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Timmer, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschapsbeheer Drenthe en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het herstellen van het wallichaam en het graven van de greppels langs de wal. Daarnaast is de houtwal volledig ingeplant met zomereik, meidoorn, lijsterbes en een enkele vuilboom en werd de gehele houtwal uitgerasterd.

De houtwal werd in verval aangetroffen: het wallichaam en de greppels waren volledig verdwenen. Er resten nog vijf eiken die tot grote hoogte reiken. Ook was de struiklaag volledig verdwenen.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschapsbeheer Drenthe komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De houtwal heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit houtwallen gebruikt en het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan niet met subsidie vanuit Programma Beheer weggewerkt worden door middel van een inrichtingssubsidie. Als de houtwal in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting € 10.605,- /ha. Deze houtwal heeft een oppervlakte van 0,06 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 636,30. Terwijl de kosten voor het opwallen van de wal, het plaatsen van een raster en het planten van de houtwal al € 4115,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 16%!
- De houtwal komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Provincie: **Friesland**

Gemeente: **Weststellingwerf**

Object: **Dubbele houtwal**

Schouwdatum: **Mei '07**

Restauratiedatum: **Februari '08**

Schouwbevindingen

Tussen het lintdorp Steggerda en de beek de Linde zijn nog een aantal resten houtwallen te vinden van de vele die hier in het verleden hebben gelegen. De aanwezigheid van de houtwallen zijn een direct gevolg van de natuurlijke gesteldheid van het terrein. Vanaf Steggerda loopt het terrein langzaam af richting de Linde. De houtwallen die achter Steggerda liggen gaan dan ook richting de Linde over in sloten. 's Zomers waren deze streken erg droog en zeker op de zandhoogten en op de zandruggen kon men door hoogteverschillen geen water in de sloten houden. Daarom moest men andere middelen bedenken om het vee of wild binnen of buiten een perceel te houden. De oplossing vond men in het aanleggen van houtwallen.

Door het decennia lang uitblijven van beheer was vóór de herstelactie van de Landschapswacht amper te zien dat het hier een wal betrof, laat staan een dubbele. Een brede strook groen met daarin vele oude eiken was het beeld.

Bijzonder is de dubbele houtwal die de Landschapswacht hier aantrof aan de Buitenweg. Een dubbele houtwal ver-raadt vaak de plek waar een grens liep tussen twee Boerenmarken. Deze markengrenzen zijn al in de vroege middeleeuwen ontstaan (ze zijn dus ouder dan het kadaster) en zijn nog steeds zichtbaar op de plekken waar dubbele houtwallen te vinden zijn. Ze omvatten een boerendorp met haar essen, weilanden en uitgestrekte heidevelden die de markegenoten in gezamenlijk bezit hadden. Kortom: een bijzonder verhaal achter een bijzonder en zeldzaam geworden landschapselement.

Deze waardevolle houtwal kampte helaas met zwaar achterstallig onderhoud. Geconstateerd is dat de eiken die er stonden al decennia niet meer waren afgezet en tot grote hoogte reikten en daardoor al het licht wegnamen, waardoor de struiklaag voor een groot deel verdwenen was. Dit werkt erosie in de hand en bovendien bestaat er een groot risico op stormschade over de gehele lengte van de houtwal. Daarnaast was de greppel, die tussen de wallichamen loopt, met erosiemateriaal volgelopen en bijna niet meer herkenbaar. Dit was ook het geval bij de twee buitenste greppels.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Homma, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschapsbeheer Friesland en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het herstellen van de greppels langs en tussen de twee wallichamen. Daarnaast zijn een groot aantal eiken teruggezet als hakhout. Enkele overstaanders werden gespaard. Voorst werden de enkele nog aanwezige struiken afgezet, zodat deze weer opnieuw kunnen uitlopen. Ook is de houtwal volledig ingeplant met zomereik, meidoorn, hazelaar, lijsterbes en een enkele vuilboom.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschapsbeheer Friesland komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De houtwal heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit houtwallen gebruikt en het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Achterstallig onderhoud in dit landschapselement kan niet met subsidie vanuit Programma Beheer weggewerkt worden door middel van een inrichtingssubsidie. Als de houtwal wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting € 10.605,- / ha. Deze houtwal heeft een oppervlakte van 0,3 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 3181,50. Terwijl de kosten voor het opwallen van de wal en het planten van de houtwal al € 4729,45 bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 67%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het zaagwerk en afvoeren van het hout € 2000,-. Hier is ook geen subsidie voor beschikbaar!
- De houtwal komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

De dichte begroeiing is uitgedund, en zal als hakhout weer uitlopen. De gaten zijn ingepland bosplantsoen.

Dit landschapselement heeft door het weer ophogen van de wallen en uitdiepen van de greppels zijn oude vorm weer terug gekregen.

Provincie: Friesland

Gemeente: Weststellingwerf

Object: Houtwal

Schouwdatum: Mei '07

Restauratiedatum: Februari '08

Schouwbevindingen

Niet alleen de dubbele wal kampte met achterstallig onderhoud, maar ook de houtwal ernaast. Deze was er nog erger aan toe. Door de Landschapswacht werd geconstateerd dat het wallichaam en de greppels volledig waren verdwenen. Daarnaast stonden er nog maar twaalf eiken die tot grote hoogte reikten. Ook was de struiklaag volledig verdwenen en waren er resten van prikkeldraad in enkele eiken gegroeid. Een bewijs dat de eiken als weipaal werden gebruikt.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Homma, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschapsbeheer Friesland en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het terugzetten van enkele eiken als hakhout. De overige overstaanders werden gespaard. Vervolgens is het wallichaam hersteld, twee greppels gegraven en is de gehele houtwal beplant met onder andere inlandse eik, hazelaar, vuilboom en lijsterbes.

Van een wal was hier vrijwel geen sprake meer en hakhoutbeheer is sinds jaren niet meer gevoerd.

De oude eiken werden op het moment dat de Landschapswacht de houtwal aantrof oneerbiedig als weipaal gebruikt.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschapsbeheer Friesland komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De houtwal heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit houtwallen gebruikt en het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan niet met subsidie vanuit Programma Beheer weggewerkt worden door middel van een inrichtingssubsidie. Als de houtwal wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- / ha. Deze houtwal heeft een oppervlakte van 0,1 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 1060,50. Terwijl de kosten voor het opwallen van de wal en het planten van de houtwal al € 9.282,91 bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 11%!
- De houtwal komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

De wal is weer op oorspronkelijke hoogte teruggebracht, en ingeplant met bosplantsoen.

Provincie: **Friesland**

Gemeente: **Heerenveen**

Object: **Elzensingel**

Schouwdatum: **Oktober '08**

Restauratiedatum: **Maart '09**

Schouwbevindingen

Rondom het dorp Nieuwehorne dichtbij Heerenveen is nog een stukje cultuurlandschap aanwezig met houtwallen en elzensingels. Helaas moet ook hier geconstateerd worden dat vele landschapselementen in verval zijn geraakt.

Zo kwam de Landschapswacht een aantal elzensingels langs de Houtlaan tegen met achterstallig onderhoud. De Landschapswacht constateerde dat de elzen decennia geleden voor het laatst waren afgezet. Daarnaast was op de 215 meter lange elzensingel zeker 70% aan open gaten ontstaan. De elzensingel was dus zwaar in verval. De elzen die er nog stonden waren zover doorgroeid dat de stabiliteit snel achteruitging waardoor grote kans was op stormschade. Daarnaast was er onvoldoende afrastering aanwezig, waardoor het vee plaatselijk toegang had tot de elzensingel. Het gevolg was

dat de elzensingel vertrapt werd en met mest en urine bezaagd. Hierdoor verjongt de elzensingel niet meer, en verdwijnen kruiden en bloemen en grijpen brandnetels en bramen hun kans.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer van Houten, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschapsbeheer Friesland en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het terugzetten van de elzen als hakhout. Daarnaast zijn op de open stukken elzen ingeplant en is de gehele elzensingel uitgerasterd. Hierdoor kan het vee niet meer bij de elzen komen en krijgen vele bijzondere plant- en diersoorten weer een kans.

Een aantal kleine elzenbomen op een rij is wat er rest van wat ooit een gesloten hakhoutsingel was.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschapsbeheer Friesland komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De elzensingel heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit elzensingels gebruikt.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie het planten van bosplantsoen en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting voor een elzensingel is € 0,58 /m plus € 0,92 per plant en voor het raster € 1,10 /m (kastanjepalen). Deze elzensingel is 400 meter lang en er zijn 200 stuks elzen geplant over een lengte van 200 meter. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 740,-. Terwijl de kosten voor het planten van de elzensingel en het plaatsen van het raster al € 1500,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 50%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het zaagwerk en het opruimen van het hout € 4626,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

De rij elzen is compleet gemaakt door de aanplant van bosplantsoen en van een raster voorzien om veevraat te voorkomen.

De tot bomen doorgesloeiende hakhoutstobben zijn afgezet om de normale beheerscyclus in de toekomst weer op te kunnen pakken.

De afgezette stobben lopen weer uit.

Provincie: **Overijssel**

Gemeente: **Steenwijkerland**

Object: **Houtwal**

Schouwdatum: **Juni '07**

Restoratiedatum: **Maart '09**

Schouwbevindingen

Tussen Vollenhove en St. Jansklooster ligt een mooi stukje Overijssels landschap, geheten 'het Land van Vollenhove'. In 1900 was het hier bezaaid met houtwallen. Verrassend genoeg zijn daarvan nog een behoorlijk aantal overgebleven. Tijdens de schouw door de Landschapswacht werd hier een houtwal aangetroffen waarvan de helft van de houtwal totaal verdwenen was. Er werd door de Landschapswacht geconstateerd dat de houtwal, gelegen tussen de Flevoweg en de Leeuwte, over een lengte van 270 meter van de totaal 470 meter totaal verdwenen was. Wat restte was nog een braamstruweel op de plek waar ooit de houtwal gelegen heeft.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Sauman, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door firma de Jonge en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het opwallen van de houtwal en het uitdiepen van de greppels. Het wallichaam is ingeplant met diverse soorten bosplantsoen zoals zomereik, meidoorn, hazelaar en lijsterbes. Daarnaast is de houtwal uitgerasterd.

Alleen nog maar braamstruweel op de plek waar ooit een houtwal lag.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschap Overijssel komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De houtwal heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit houtwallen gebruikt en het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan landschapselementen kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen, het aanleggen van de wal en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha en € 2,10 /m voor het raster (gekloofde eikenpalen). Deze houtwal heeft een oppervlakte van 0,09 ha en is 270 meter lang. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 1521,45. Terwijl de kosten voor het opwallen van de wal en het planten van de houtwal al € 5150,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 30%!

De wal is opgehoogd en de greppel uitgediept.

De herstelde wal met daarop overstaanders geplant.

Provincie: **Overijssel**

Gemeente: **Steenwijkerland**

Object: **Dubbele houtwal**

Schouwdatum: **Juni '07**

Restauratiedatum: **Januari '08**

Schouwbevindingen

In hetzelfde gebied als hiervoor beschreven trof de Landschapswacht een bijzonder landschapselement aan: een dubbele houtwal. Boeren waren vroeger verenigd in zogenaamde boerenmarken. Een dubbele houtwal verraadt vaak de plek waar een grens liep tussen twee boerenmarken. Deze markengrenzen zijn al in de vroege middeleeuwen ontstaan (ze zijn dus ouder dan het kadaster) en zijn nog steeds zichtbaar op de plekken waar dubbele houtwallen te vinden zijn. Ze omvatten een boerendorp met haar essen, weilanden en uitgestrekte heidevelden die de markegenoten in gezamenlijk bezit hadden. Een bijzonder verhaal achter een bijzonder en zeldzaam geworden landschapselement. Deze waardevolle houtwal kampte weliswaar met zwaar achterstallig onderhoud, maar met een herstelgreep is dit verholpen.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer van Dalen, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door firma de Jonge en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het opwallen van de dubbele wal en het herstellen van de greppels aan de buitenzijde van de wallen en tussen de twee wallichamen in. Vervolgens zijn de knoteiken die in de wal staan, geknot en de overige eiken teruggezet als hakhout. Enkele overstaanders werden gespaard. Daarnaast is de braamopslag verwijderd en is de gehele dubbele wal beplant met struikvormers en eiken. Tenslotte is de gehele houtwal aan beide kanten uitgerasterd.

Een afgevlakte wal met amper een greppel, restanten van een oud hek, doorgegroeid hakhout, lang niet geknotte knotbomen en een door bramen overwoekerde wal was het beeld toen de Landschapswacht de dubbele houtwal voor het eerst aantrof.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschap Overijssel komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De houtwal heeft zijn oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit houtwallen gebruikt en het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen, het herstellen van de wal en het plaatsen van een raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha en € 2,10 /m voor het raster (gekloofde eikenpalen). Deze houtwal heeft een oppervlakte van 0,17 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 1802,85. Terwijl de kosten voor het opwallen van de wal, het plaatsen van een raster en het planten van de houtwal al € 2531,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 72%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het zaagwerk en het opruimen van het hout € 2302,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!

Nadat de bramen zijn verwijderd, het hakhout is afgezet en de knotbomen zijn geknot is het wallichaam opgewald met de grond die bij het uitdiepen van de greppel is vrijgekomen.

Een steile wal met greppel waar vanaf nu weer regulier beheer mogelijk is als resultaat van de herstelactie van de Landschapswacht.

Provincie: **Overijssel**

Gemeente: **Kampen**

Object: **Vlechtheg**

Schouwdatum: **November '07**

Restauratiedatum: **Februari '08**

Schouwbevindingen

Het grootste deel van de uiterwaarden aan beide oevers van de meanderende IJssel bestond vroeger uit heggenlandschap. Op kaarten van omstreeks 1800 staan de IJsselheggen al aangegeven. Naast struweelhagen bestonden er langs de IJssel gevlochten en geknipte, veekerende heggen. In de nog enkele bestaande heggen zijn hier knotbomen en fraai uitgegroeide eiken en essen te vinden. Meidoorns voeren de boventoon, naast sleedoorn, met hier en daar een rode kornoelje. Of-schoon het overgrote deel van de IJsselwaarden zijn heggen heeft verloren zijn er nog enkele mooie gebieden met heggen overgebleven of zelfs hersteld. Denk aan Kasteel Middachten en de Hof te Dieren.

Tijdens de schouw door de Landschapswacht werd langs de IJssel een meidoornheg met achterstallig onderhoud aange troffen. Het betreft één van de laatste heggen in de uiterwaarden van de IJssel nabij het dorpje Wilsum. In de heg, van ongeveer 400 meter lang, zaten enkele gaten van in totaal 50 meter lang. Daarnaast zat er prikkeldraad bevestigd aan meerder meidoorns en werd de heg overwoekerd door hop en braam. Er staan ook enkele knotwilgen in die al zeker 15 jaar niet meer zijn geknot. De heg is voor het laatst in de jaren '70 op ooghoogte geknipt, zo wist de eigenaar te vertellen.

Aan de struweelheg is zo lang geen beheer gepleegd dat de knotbomen op uitscheuren stonden, de meidoornstruiken uitgegroeid tot enorme struiken en er diverse gaten gevallen waren in de heg.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer van Ittersum, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door firma Heggen en bekostigd door de Landschapswacht.

Meidoornheggen waren oorspronkelijk bedoeld om het vee binnen de weiden te houden. Om heggen veekerend te maken werden ze gevlochten en gesnoeid. Hiervan zijn ook sporen gevonden langs de IJssel in de Havikerwaard. Deze meidoornheg is gevlochten om het historische beeld van een vee- en wildkering zichtbaar te maken. De flinke gapende gaten in de heg zijn weer ingeplant met meidoornstruiken. Deze kunnen over enkele jaren ook gevlochten worden.

Om de oude grote struiken te verjongen en de heg een dichte structuur te geven zijn deze struiken gelegd.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De vlechtheg heeft zijn oorspronkelijke functie als veekeerkring verloren. Het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie het planten van bosplantsoen vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting van een heg is € 2,50 /m en € 0,71 per plant. Er zijn 400 meidoorns geplant over een lengte van 100 meter. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 1259,-. Terwijl de kosten voor het planten van de heg € 1400,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 90%. Daarnaast bedroegen de kosten voor het vlechten € 3052,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor beheer en inrichting.

Waar geen struiken meer aanwezig waren zijn deze aangeplant om de heg weer aaneengesloten te maken.

De gelegde struiken lopen opnieuw uit en vormen een dicht geheel waarop regulier beheer toegepast kan worden.

Provincie: **Overijssel**

Gemeente: **Losser**

Object: **Landweer**

Schouwdatum: **September '07**

Restauratiedatum: **Februari '08**

Schouwbevindingen

Nabij het plaatsje De Lutte, dichtbij de Duitse grens, is nog een klein restant van een oorspronkelijke landweer aanwezig uit de middeleeuwen. In de 14^e en 15^e eeuw was het op het platteland vaak niet pluis. Om rondtrekkende plunderende bendes tegen te houden en om grenzen tussen landen aan te geven, werden landweren aangelegd. We vinden ze vaak in die delen van Nederland waar het gezag werd uitgeoefend door verschillende plaatselijke heren en er dus geen krachtig centraal gezag was, met name in het huidige Gelderland, Overijssel en Limburg.

Een landweer bestaat uit één of meer aarden wallen; aan één of beide zijden van de wal ligt een (droge) sloot. De wal was begroeid met een heg die gevlochten was. De heg bestond uit eikenhakhout en uit doornstruiken, zoals de meidoorn. De takken werden doorgaans ineengevlochten om de sterkte

van de heg te vergroten. De landweren werden onderhouden door de boeren uit de omgeving die het hout, wat van de landweer af kwam, goed konden gebruiken op de boerderij. Waar een weg de landweer kruiste, was een doorgang gemaakt, die door een slagboom werd afgesloten. Hier kon ook tol worden geheven. Regelmatig vond men uitkijkposten langs de landweer.

Helaas zijn de meeste landweren tegenwoordig verdwenen. Ze zijn vaak alleen nog te herkennen aan veldnamen als landwer, lantert, landhegge, slaghekke, runneboom, wacht, pasop of uitkijk.

Tijdens de schouw van de Landschapswacht werd de landweer in vervallen toestand aangetroffen. Geheel bebost en overwoekerd door bramen was de landweer niet meer herkenbaar als zodanig. Ook het reliëf van de greppels en wallichaam was flink aangetast.

De landweer werd door de Landschapswacht aangetroffen met begroeiing die er van oorsprong niet op voor kwam. Dat wil zeggen: bomen op de plek waar in het verleden een dichte hakhoutbeplanting te vinden was.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer van de Kolk, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschap Overijssel en bekostigd door de Landschapswacht.

Om weer een mooie gezonde landweer te krijgen, waar naast vele vogels en zoogdieren ook veel interessante planten, mossen en paddestoelen leven, is een groot gedeelte van de opgaande begroeiing afgezet als hakhout. Een enkele mooie eik is blijven staan. Daarnaast zijn de greppels uitgegraven en is het wallichaam hersteld. Ook is de landweer ingeplant met diverse struikvormers en enkele eikjes. Als de struikvormers van voldoende omvang zijn kan de landweer gevlochten worden.

Op deze manier krijgt de landweer zijn oorspronkelijk vorm weer terug.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- Landweren hebben door veranderende landsgrenzen en oorlogsvoering hun betekenis als verdedigingswerk verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie het planten van bosplantsoen en het herstellen van de wal vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha. Deze landweer heeft een oppervlakte van 0,03 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 318,50. Terwijl de kosten voor het herstellen van de wal, het herstellen van de greppel en het planten van de landweer al € 3500,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 9%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het zaagwerk en het opruimen van het hout € 1500,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

Een groot gedeelte van de opgaande begroeiing is afgezet als hakhout.

De afgezette hakhoutbeplanting loopt weer uit.

Provincie: **Overijssel**

Gemeente: **Olst-Wijhe**

Object: **Hoogstamboomgaard
en meidoornheg**

Schouwdatum: **April '08**

Restauratiedatum: **December '08**

Schouwbevindingen

Nabij Wijhe langs de IJssel ligt een hoogstamboomgaard. De boomgaard is een oude productieboomgaard. Volgens historische kaartgegevens is de boomgaard tussen de 80 en 110 jaar oud. In het verleden lagen hier tal van hoogstamboomgaarden naast de boerderijerven. Deze hoogstamboomgaard is inmiddels één van de laatste en dus zeldzame boomgaarden die nog over zijn in de IJsselstreek.

Door de Landschapswacht is geconcludeerd dat het reguliere onderhoud van de boomgaard decennia geleden is gestopt. Er ligt veel dood hout in de boomgaard, wat maaien bemoeilijkt en vele stammen zijn aangevreten door vee. Er ligt zelfs een hele fruitboom dood in de boomgaard. Dit bevordert braam- en brandnetelgroei. Daarnaast heeft er in het verleden een heg om de boomgaard gestaan. Enkele resten meidoorn herinneren hier nog aan.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Tepperik, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door de stichting IJsselboomgaarden en bekostigd door de Landschapswacht.

Allereerst is het achterstallig onderhoud aan de bestaande bomen weggevoerd door deze flink te snoeien. Daarnaast zijn op de open plekken in de boomgaard nieuwe fruitbomen aangeplant en is de gehele boomgaard gemaaid en is het maaisel afgevoerd. Enkele niet meer vitale bomen zijn verwijderd. De meidoornheg om de boomgaard is hersteld door de aanplant van meidoorns.

Na herstel heeft de eigenaar de boomgaard weer in onderhoud genomen. Het fruit wordt geoogst en verwerkt tot sap voor verkoop.

De boomgaard bestond uit oude en waardevolle bomen. Zij hebben echter lange tijd beheer moeten ontberen.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- Hoogstamboomgaarden hebben hun functie als productieboomgaard verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan weggewerkt worden met behulp van een inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer. De maximale vergoeding voor inrichting van een hoogstamboomgaard is € 10.605,-/ha. De maximale vergoeding voor inrichting van een heg is € 2,50 /m en € 0,71 per plant. Deze hoogstamboomgaard heeft een oppervlakte van 1,5 ha en er zijn 1000 meidoorns geplant over een lengte van 250 meter. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 17.242,50. De kosten voor de opknapbeurt bedroegen € 10.000,-. De Landschapswacht constateert dat hoogstamboomgaarden de enige landschapselementen zijn die voor 100% vergoed worden. Vanuit de groene diensten is subsidie voorhanden voor de hoogstamboomgaard.

De bomen zijn voor het eerst sinds lange tijd gesnoeid.

Rondom de boomgaard is de verdwenen meidoornheg opnieuw aangeplant.

Provincie: Overijssel

Gemeente: Hof van Twente

Object: Houtwal/elzen

Schouwdatum: September '07

Restauratiedatum: Februari '08

Schouwbevindingen houtwal

Nabij het dorp Delden onder het Kanaal Zutphen - Enschede ligt een gebied, geheten 'Deldeneresch', waar in het verleden vele houtwallen gelegen hebben in een opvallend rechtlijnig verkaveld gebied.

Nadat er schaalvergroting heeft opgetreden zijn vele houtwallen verdwenen en zijn er nog maar enkele overgebleven. Tijdens de schouw werd door de Landschapswacht geconstateerd dat zelfs één van de laatste houtwallen in dit gebied zwaar vervallen was. Het wallichaam was volledig verdwenen. Daarnaast stonden er nog dertien eiken die tot grote hoogte reikten en al het licht wegnamen waardoor de struiklaag bijna volledig verdwenen was. Doordat het wallichaam was verdwenen kwamen vele plant- en diersoorten zoals eikvarens, korstmossen, wolfspoot, biggenkruid, konijnen, sluipwespen, vossen, hazen en muizen, niet meer in de houtwal voor.

Schouwbevindingen elzen

Door de Landschapswacht werd op hetzelfde perceel geconstateerd dat een elzensingel langs een sloot aan de andere zijde van het perceel ook zwaar vervallen was.

Van wat voorheen een aaneengesloten elzensingel was, reste niet meer dan een enkele uitgegroeide els en een berk.

De wal werd in haar voortbestaan bedreigd door het uitblijven van beheer en vraatschade door paarden.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Efftink, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Nijland Groenvoorziening en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het terugzetten van een aantal eiken als hakhout. Enkele overstaanders werden gespaard. Vervolgens is het wallichaam hersteld, een greppel gegraven, is de gehele houtwal beplant met onder andere inlandse eik, hazelaar, vuilboom en lijsterbes en werd de gehele houtwal uitgerasterd.

Aan de andere zijde van het perceel werden enkele elzen afgezet als hakhout en werd de gehele slootkant ingeplant met elzen.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De houtwal en elzensingel hebben hun oorspronkelijke functie verloren. Er wordt geen hout meer uit houtwallen en elzensingels gebruikt en het prikkeldraad heeft de functie van veekering overgenomen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen, het herstellen van de wal en het plaatsen van het raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting is € 10.605,- /ha. Deze houtwal en elzensingel hebben tezamen een oppervlakte van 0,07 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 742,35. Terwijl de kosten voor het herstellen van de wal, het herstellen van de greppel en het planten van de houtwal en elzensingel al € 3096,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 24%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het zaagwerk en het opruimen van het hout € 1904,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

De wal van de houtwal is opgehoogd en uitgerasterd zodat de bomen en nieuw aangeplante beplanting zijn veiliggesteld voor paardenvraat. De dichte ondergroei zal terugkomen.

Provincie: **Overijssel**

Gemeente: **Enschede**

Object: **Eswal**

Schouwdatum: **Mei '07**

Restauratiedatum: **Februari '08**

Schouwbevindingen

Het Twentse landschap verrast nog altijd zijn bezoekers met meanderende beekjes, zachte glooiingen, esakkers en ooit in de ijstijd opgestuwde heuvels. Daartussen staan bossen, watermolens, landgoederen, kastelen en de soms sprookjesachtig mooi gerestaureerde Saksische boerderijen. Twente zou Twente niet zijn zonder de houtwallen en eswallen die het landschap stofferen als groene kamerschermen rond weides en akkers. Maar ook ruilverkavelingen hebben diepe wonden achtergelaten in het labirint van Twentse houtwallen en eswallen.

Tijdens de schouw werd door de Landschapswacht geconstateerd dat ten noorden van Enschede een eswal rond een es volledig verdwenen was. De Landschapswacht raakte in gesprek met de eigenaar, die wist te vertellen dat ooit op die plek een eswal lag en dat deze na de Tweede Wereldoorlog is afgevlakt. Inderdaad was op de historische kaart van 1900 de eswal terug te vinden.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Witbreuk, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door De Lonneker Marken en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het herstellen van de eswal op de oorspronkelijke plaats over een lengte van ruim 90 meter. Het onderliggende perceel is afgeplagd en de grond daarvan is gebruikt voor de wal. Daarnaast is de eswal ingeplant met divers bosplantsoen, zomereiken en enkele knoteiken. De eswal is aan beide zijden uitgerasterd.

De eswal bevatte op het moment van aantreffen geen enkele beplanting en had daardoor een zeer lage landschappelijke en ecologische waarde.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschap Overijssel komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De eswal heeft zijn oorspronkelijke functie als bescherming tegen wild en houtleverancier verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Er werd in dit geval een landschapselement volledig nieuw ingericht. Hiervoor is vanuit Programma Beheer een inrichtingssubsidie mogelijk. Deze subsidie vergoedt 95% van de kosten. Helaas bleek bij dit project al snel dat veel minder dan 95% vergoed kon worden. Het plaggen van het onderliggende perceel viel niet binnen de SAN en het pakket eswal bestaat eveneens niet. Uiteindelijk is een inrichtingssubsidie aangevraagd onder het pakket houtwal. Het bedrag wat nodig was voor het uitvoeren van de werkzaamheden kwam op € 7.358,50. Vanuit DLG is een bedrag van € 2.003,66 toegekend. Geen 95% maar slechts 27%!

De eswal is hersteld, ingeplant met bosplantsoen en uitgerasterd om veevraat te voorkomen.

Provincie: **Groningen**

Gemeente: **Groningen**

Object: **Boerenerf**

Schouwdatum: **Oktober '08**

Restauratiedatum: **Maart '09**

Schouwbevindingen

Het landschapsbeeld van Groningen wordt voor een belangrijk deel bepaald door karakteristieke boerderijen en erven. Door hun omvang en de vaak oude en fraaie beplantingen zijn veel van deze boerenerven monumentaal te noemen. Zij weerspiegelen de historische ontwikkelingen in een gebied en spelen dus een belangrijke rol in de beleving van haar cultuurhistorische en landschappelijke waarden. De boerenerven zijn ook van belang voor de natuur. Veel vogels en andere dieren vinden hier een welkome schuil- en nestgelegenheid in het open en intensief gebruikte agrarische landschap. Tijdens de schouw werd door de Landschapswacht een boerderij aangetroffen gelegen ten noorden van Hoogkerk aan de weg naar Slaperstil. Deze hoger gelegen weg, de Noodweg, doorsnijdt de Polder Oude Held. De boerderij ligt aan de westkant van de weg op een wierde. Het reliëf hiervan is nog goed te zien. De boerderij ligt in de lengte langs de weg met het woongedeelte richting het zuiden. De huidige boerderij stamt uit eind 1800. Vanaf de weg is er een oprijlaan met doorgeschoten wilgen. De strakke laanbegroeiing liet gaten zien van omgevallen wilgen. Het erf was omgeven door een mengelmoes aan bomen: esdoorn, es, kastanje, wilgen (geknot, en enkele doorgeschoten wilgen) en één eik. Daarnaast staan hier en daar wat struiken tussen of voor de bomen. Het geheel was zo dicht dat als er blad aan de bomen zit er geen boerderij te zien was.

Aan de wegkant van de boerderij ligt een hoogstamboomgaard waar al lange tijd geen onderhoud heeft plaatsgevonden. Gevolg is dat de hoogstambomen doorgeschoten zijn en er enkele zelfs dood zijn. Aan de westkant van de boerderij ligt een kleine siertuin, waar ook al lange tijd niets aan gedaan is. Op het achtererf bevindt zich een kleine kas en staan er oude resten van een esdoornheg. Een brede sloot/gracht omgeeft aan de oost- en zuidkant het terrein.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Wiersma, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschapsbeheer Groningen en bekostigd door de Landschapswacht.

De herstelwerkzaamheden bestonden uit het kappen van de wilgen langs de oprijlaan en diverse bomen op het erf. De oprijlaan is weer ingeplant met iepen. In de hoogstamboomgaard is het dode hout geruimd, de fruitbomen gesnoeid en twee nieuwe fruitbomen aangeplant. Daarnaast is de esdoornheg hersteld en is de gracht geschoond.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschapsbeheer Groningen komen tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- Boerenerven hebben hun functie vaak verloren, hoogstamboomgaarden zijn niet meer nodig en de heg er omheen wordt als lastig ervaren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan niet met subsidie vanuit Programma Beheer weggewerkt worden door middel van een inrichtingssubsidie. Wel is er een provinciale regeling voor erfherstel. De maximale vergoeding voor herstel van boerenerven bedraagt circa 75% van de kosten. De herstel werkzaamheden hebben € 5000,- gekost. De eigenaar zou dus € 1250,- zelf bij moeten dragen;
- Vanuit Programma Beheer zijn geen subsidies voorhanden voor boerenerven.

De knotbomen aan de rand van het erf zijn geknot.

Provincie: **Groningen**

Gemeente: **Groote gast**

Object: **Elzensingel**

Schouwdatum: **December '07**

Restauratiedatum: **Februari '08**

Schouwbevindingen

Geen landschapselement hoort zo bij het Nederlandse landschap als een elzenhaag. Alleen de sloot kon de elzenhaag in totale lengte evenaren; vrijwel alle elzenhagen groeiden overigens op randen van sloten. In minder dan een eeuw is 99% van de elzenhagen verdwenen, vooral als gevolg van de ruilverkavelingen. Sluipenderwijs verdwenen en verdwijnen nu de laatste restjes.

Om nog echt tussen de elzenhagen te zijn, is Friesland de beste provincie. Daar staat het grootste deel van de elzenhagen nog overeind. Net als in het aangrenzende Groninger Westerkwartier.

Tijdens de schouw trof de Landschapswacht in het Groninger Westerkwartier een elzensingel met achterstallig onderhoud. De elzen waren al decennia lang niet meer afgezet. De elzen waren zover doorgroeid dat de stabiliteit snel achteruit ging waardoor over de gehele lengte van de elzensingel grote kans was op bijvoorbeeld stormschade. Daarnaast zaten er flinke gaten in de elzensingel waardoor de elzensingel niet meer aanéengesloten was.

Na lange tijd hakhoutbeheer ontbeerd te hebben is de elzensingel uitgegroeid tot een bomenrij. Ondergroei ontbreekt vrijwel volledig.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Boonstra, werd door de Landschapswacht benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door Landschapsbeheer Groningen en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het terugzetten van de elzen en enkele berken als hakhout, zodat deze weer opnieuw uitlopen. Vervolgens zijn de open delen van de elzensingel opnieuw aangeplant met nieuwe elzen. Daarnaast is de gehele elzensingel weer uitgerasterd.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- Zoals zoveel landschapselementen hebben elzensingels hun nut voer de boer geheel verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van het bosplantsoen en het plaatsen van het raster vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting van een elzensingel is € 0,58 /m plus € 0,92 per plant en € 1,10 /m voor het raster (kastanjepalen). Deze elzensingel is over een lengte van 100 meter aangeplant en er zijn 100 stuks elzen geplant. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 260,-. Terwijl de kosten voor het planten van bosplantsoen en het plaatsen van het raster € 3120,20 bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 8%! Daarnaast bedroegen de kosten van het zaagwerk en het opruimen van het hout € 880,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

Vrijwel alle elzen zijn als hakhout afgezet en zijn uitgelopen. Andere boomsoorten zijn als overstaanders blijven staan.

Provincie: **Noord-Brabant**

Gemeente: **Nuenen**

Object: **Heg rondom
boomgaard**

Schouwdatum: **September '07**

Restauratiedatum: **Januari '09**

Schouwbevindingen

Op een bijzondere plek in het stroomgebied van de Kleine Dommel is een hoogstamboomgaard met daaromheen en oude heg te vinden. De plek is zo bijzonder vanwege het ensemble van de Collse watermolen, Huize Coll, de boomgaard en natuurlijk de Kleine Dommel. Vincent van Gogh vond het in 1884 al de moeite waard om de molen vast te leggen! De heg en de hoogstamboomgaard zijn in een verwaarloosde staat aangetroffen. Dat wil zeggen dat de heg veel gaten

vertoonde, doordat er op deze plekken struiken uitgevallen waren. De onderkant van veel struiken bestond alleen nog uit de stam van de struik, zonder zijtakken. Om de heg weer van onder tot boven dicht en dus vol twijgen te krijgen was een ingreep om de heg te verjongen noodzakelijk. De boomgaard zelf was op het moment van aantreffen door de Landschapswacht vrijwel geheel veranderd in een ruigte met hier en daar een fruitboom.

De heg en de hoogstamboomgaard zijn in een verwaarloosde staat aangetroffen.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaresse, mevrouw Thomassen, werd door de Landschapswacht benaderd en in samenwerking met Brabants Landschap is een herstelplan voor de heg en boomgaard opgesteld.

Er is voor gekozen de heg te verjongen door deze te vlechten. Dit vlechten is uitgevoerd door de firma Heggen in samenwerking met de lokale afdeling van het IVN. Het vlechten zorgt ervoor dat de heg van onderen dicht wordt door het opnieuw vormen van twijgen op de stam boven de plek van inkappen. Daarnaast zorgt het horizontaal en overlappend “leggen” van de stammen voor een ondoordringbaar geheel. Vanuit historisch perspectief is het vlechten van heggen een beheersingreep die bijzonder waardevol is. Voor er prikkeldraad was werden vrijwel alle heggen die een veekerende functie hadden, gevlochten, gelegd en/of gebogen. Op een andere manier was het simpelweg niet mogelijk om de heg vee- en wildkerend te krijgen.

De boomgaard zelf is hersteld door de ontstane ruigte te verwijderen, het aanwezige puin te verwijderen en nieuwe fruitbomen aan te planten. Deze werkzaamheden zijn uitgevoerd door het IVN en voor een deel bekostigd vanuit subsidies die verstrekt worden door het Brabants Landschap.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De heg heeft de oorspronkelijke functie als perceelsbegrenzing en wildkering verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar niet financieel gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan met subsidie vanuit Programma Beheer het planten van bosplantsoen vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie. De maximale vergoeding voor inrichting van een heg is € 2,50 /m en € 0,71 per plant. Er zijn 400 meidoorns geplant over 100 meter. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 534,-. De kosten voor het inplanten van de meidoorns bedroegen € 530,-. Voor het inplanten wordt dus 95% vergoed. Maar de kosten voor het vlechten en het opruimen van het hout bedroegen € 4017,44. Hier is geen subsidie voor beschikbaar!
- De eigenaar was niet op de hoogte van de subsidiemogelijkheden voor inrichting en beheer.

De heg is gelegd met behulp van kastankehouten paaltjes en wilgentenen om hem direct na het leggen voldoende stevigheid te geven. De vaste structuur is goed te zien.

Om de heg te verjongen en de heg veekerend te maken zijn eerst jonge meidoorns geplant in de gaten die in de loop der jaren in de heg zijn gevallen en daarna zijn de oude struiken gelegd.

Een aantal weken in het eerste groeiseizoen na het leggen is goed te zien hoe mooi de heg verjongt en hoe vol hij daardoor wordt.

Provincie: Noord-Brabant

Gemeente: Lith

**Object: Knotbomen
en struweelhaag**

Schouwdatum: Februari '08

Restauratiedatum: November '09

Schouwbevindingen

Aan de rand van de huidige Lithse Ham en de vroegere uiterwaarden “De wijken” zijn een aantal kleine perceeltjes te vinden. Deze percelen vallen op door hun oorspronkelijke karakter. Ze zijn gescheiden door oude slotjes met daarlangs grote knotbomen en meidoornstruiken. De knotbomen zijn door de Landschapswacht aangetroffen in erbarmelijke staat. Ze waren sinds lange tijd niet meer geknot en stonden dan ook op uitscheuren. Bovendien zijn de bomen dicht bij het eind van hun leven, mede veroorzaakt door het tijdenlang ontbreken van beheer, en waren er geen nieuwe knotbomen aangeplant om de oude te zijner tijd te kunnen vervangen.

De knotwilgen en knotpopulieren zoals de Landschapswacht ze aantrof: zeer lang niet geknot waardoor verschillende takken inmiddels al waren afgebroken en zelfs de hele bomen gevaar liepen.

Herstelwerkzaamheden

De drie eigenaren van evenzoveel percelen zijn ermee akkoord gegaan om herstelwerkzaamheden te verrichten aan dit waardevolle stukje cultuurlandschap. Om de perceeltjes in oude glorie te herstellen en een goede toekomst te geven zijn een aantal werkzaamheden uitgevoerd. De knotbomen zijn geknot en er zijn een aantal nieuwe knotbomen aangeplant. De meidoornstruiken zijn gesnoeid en aangevuld met nieuwe struiken. De perceelsgrenzen zijn hiermee over de gehele lengte voorzien van een beplanting zoals die hier oorspronkelijk voorkwam.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De knotwilgen hebben een oorspronkelijke functie als houtleverancier verloren.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar niet financieel gedragen kunnen worden.

- Het achterstallig onderhoud aan dit landschapselement (het planten van de knotbomen, het planten van de meidoorns en het knotten van de bestaande knotbomen) kan niet vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer. Als de knotbomen in aanmerking zouden komen subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting € 6,70 per knotwilg en -populier, € 22,60 per knotes en voor inrichting van een heg € 2,50 p/m en € 0,71 per plant. Voor de bestaande knotbomen is een vergoeding van € 26,58 beschikbaar. Er zijn 16 meidoorns en 4 knotwilgen, 4 knotessen, 4 knotpopulieren geplant en 4 bestaande knotbomen geknot. Er is 200 meter raster geplaatst waarvoor per meter € 1,10 subsidie te verkrijgen is. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 491,68. Terwijl de kosten voor het inplanten van de nieuwe knotbomen met de meidoornstruiken, het knotten van de bestaande knotbomen en het plaatsen van het raster € 5847,50 bedroegen. Dus wordt er bij een dergelijk element dat wel in aanmerking zou komen voor inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer geen 95% vergoed maar slechts 8,5%.
- De knotbomen komen niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

De op instorten staande bomen zijn van hun enorm zware takkenlast ontdaan.

De geknotte bomen lopen weer uit.

Provincie: Noord-Brabant

Gemeente: Gemeente Mill

Object: Meidoornheg en elzensingel

Schouwdatum: April '08

Restauratiedatum: Maart '09

Schouwbevindingen

Aan de rand van het elzensingellandschap dat in het verleden de Raam begeleidde ten noordoosten van Mill is de Landchapswacht tijdens een van haar veldbezoeken een restant van een oude meidoornheg op het spoor gekomen. Een aantal oude meidoornstruiken op een rij laten zien dat hier in het verleden een aaneengesloten heg heeft gestaan. Dit is door de eigenaar bevestigd. Op het terrein van de eigenaar van de heg bevindt zich naast de meidoornstruiken een laatste restant van de in dit gebied ooit zo talrijke elzensingels. Dit

restant bestaat uit een aantal door de eigenaar omgezaagde elzenbomen die voortgekomen zijn uit een in het verleden als hakhout beheerde elzensingel. De overlast veroorzaakt door de inmiddels fors uitgegroeide elzen heeft er samen met het grote regeneratie vermogen van de elzen onbewust voor gezorgd dat de bomen inmiddels weer teruggebracht zijn naar hun oorspronkelijke hakhoutbeheer: de bomen zijn door de eigenaar afgezaagd en opnieuw uitgelopen. Het was echter hoog tijd om de bomen opnieuw af te zetten en een groot deel van de oorspronkelijke stobben was inmiddels dood of verdwenen.

Het was hoog tijd om de elzen af te zetten. Een groot deel van de oorspronkelijke stobben was inmiddels dood of verdwenen.

Herstelwerkzaamheden

De Landschapswacht heeft de eigenaar, dhr. Van de Kolk, benaderd en is samen met hem overeengekomen zowel de heg als de elzensingel te herstellen. De gaten, ontstaan door het uitvallen van bomen en struiken, in de meidoornheg en elzensingel zijn ingeplant met nieuw plantgoed en de elzen

zijn opnieuw afgezet. Er zijn twee aaneengesloten elementen gecreëerd die vanaf nu weer toekomst hebben en waar opnieuw regulier beheer gevoerd kan worden. Een klein deel van het vroegere uitgestrekte stelsel van elzensingels is hiermee voor de toekomst bewaard gebleven.

Slechts een paar plukjes takken herinneren aan een ooit aaneengesloten meidoornheg.

Goed is te zien hoe dik de elzen waren voor ze de laatste keer afgezet zijn. Door vanaf nu strak de reguliere cyclus aan te houden is het goed mogelijk terug te keren naar het oorspronkelijke hakhoutbeheer.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht heeft bij de eigenaar navraag gedaan naar de oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle element:

- De heg en elzensingel hebben hun landbouwkundige functie met de komst van gaskachels en prikkeldraad al lange geleden verloren.
- De eigenaar is op een dusdanige leeftijd dat het zelf uitvoeren van de werkzaamheden niet meer aan de orde is. Een aannemer inschakelen zou voor de eigenaar veel te hoge kosten opleveren.
- Bij achterstallig onderhoud in dit landschapselementen kan niet met subsidie de werkzaamheden vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de heg en elzensingel wel in aanmerking zouden komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een heg € 2,50 p/m en € 0,71 per plant en € 0,58 p/m voor een elzensingel en € 0,92 per plant. De vergoeding voor een raster is € 1,10 per meter. Er zijn 25 meidoorns op 6 meter, 25 elzen geplant over 25 meter en 40 meter raster. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 114,25. Terwijl de kosten voor het inplanten van de meidoornstruiken, de elzen en het plaatsen van het raster € 2123,64 bedroegen. Dus wordt er bij een dergelijk element dat wel in aanmerking zou komen voor inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer geen 95% vergoed maar 5%!
- De meidoornheg en elzensingel komen niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

De heg is vakkundig gesnoeid en van een deugdelijk raster voorzien, de gaten zijn ingeplant met jonge meidoornstruikjes.

Provincie: Noord-Brabant

Gemeente: Oss

Object: Elzensingel

Schouwdatum: Januari '08

Restauratiedatum: Februari '09

Schouwbevindingen

In Herpen, op de grens van het perceel van dhr. Konings, waren nog slechts drie hakhoutstoven te vinden van wat ooit een aaneengesloten elzensingel was. Deze singel maakte onderdeel uit van een uitgestrekt netwerk van elzensingels in het gebied tussen Schaijk, Herpen en de Maas. De natte en voedzame maasuiteerwaarden vormden hier een goede basis voor een uitgestrekt elzensingellandschap.

De doorgesloopte hakhoutstoven waren op het moment van schouw al zo'n 30 jaar niet meer afgezet en het grootste deel van de stobben was geheel verdwenen. Wat restte waren drie forse meerstammige bomen op een perceelscheiding van 115 meter. Op het perceel naast dat van dhr. Konings, dat van dhr. Jansen, werd door de Landschapswacht eveneens forse elzen aangetroffen. Ook hier bleek het om voormalige elzenhakhoutsingels te gaan.

Van de oorspronkelijke elzensingel waren slechts drie doorgesloopte hakhoutstobben in de vorm van meerstammige bomen overgebleven.

Herstelwerkzaamheden

Beide eigenaren zijn door de Landschapswacht benaderd en hebben ingestemd met het herstel van de elzensingels zodat daarna het oorspronkelijke hakhoutbeheer weer opnieuw gevoerd kan worden. Door op een deel van de gezamenlijke perceelsgrens elzen te planten was het mogelijk een aaneengesloten elzensingel van 320 meter te realiseren. Hiermee is een klein maar niet onbelangrijk deel van het oorspronkelijke netwerk van elzensingels hersteld.

Naast de uiteindelijk herstelde elzensingel werd aan dhr. Jansen medewerking gevraagd om de elzensingel van dhr. Konings door te trekken op het deel dat grenst aan zijn eigendom. Dhr. Konings werd gevraagd mee te werken bij het aanplanten van een elzensingel langs de sloot die haaks op de restanten van de singel ligt en die zijn perceel doorsnijdt.

Helaas werden beide voorstellen door de eigenaren afgewezen, met als oorzaak het niet voorhanden zijn van voldoende subsidiemogelijkheden. Toevalligerwijs bevindt de grens van Stimuleringskader Groenblauwe diensten en Programma Beheer precies op de erfscheiding tussen de twee eigenaren. Voor het land van dhr. Konings geldt StiKa. en voor dat van dhr. Jansen, Programma Beheer. Dit betekent dat dhr. Jansen geen subsidie krijgt voor het creëren van een aaneengesloten elzensingel, hij ondervindt echter wel hinder. De elzensingel haaks op zijn singel en aansluitend op de singel van dhr. Jansen zou midden op zijn perceel komen en dus meer hinder opleveren dan de reeds aanwezige sloot. Een gegarandeerde beheersvergoeding van slechts zes jaar was voor hem niet voldoende om een dergelijk landschapselement aan te laten leggen. Al worden ondergrond of inkomstenderving en aanleg vergoed.

Om de elzensingels, waar de eigenaren wel mee akkoord zijn gegaan, weer in ere te herstellen zijn de doorgeschoten hakhoutstobben door de Landschapswacht afgezet en zijn tussen de bomen nieuwe elzen aangeplant. Een aaneengesloten elzensingel die opnieuw als hakhout beheerd kan gaan worden is het resultaat. Voor het beheer in de toekomst is een contract afgesloten binnen het Stimuleringskader Groen Blauwe diensten.

De meerstammige elzen zijn als hakhout afgezet.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht heeft bij beide eigenaren navraag gedaan naar de oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevol landschapselement:

- De functie van de elzensingel als leverancier van geriefhout is komen te vervallen.
- De door de Landschapswacht, voor de eigenaar gratis, betaalde uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar niet financieel gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het inplanten van de elzensingel niet met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de elzensingel wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een elzensingel € 0,58 /m en € 0,92 per plant. Er zijn 125 elzen

geplant over 125 meter. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 187,50. Terwijl de kosten voor het inplanten van de elzen € 470,- bedroegen. Dus wordt er bij een dergelijk element dat wel in aanmerking komt voor inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer geen 95% vergoed maar 40%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het zagen van de elzen en het opruimen van het hout € 900,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar vanuit Programma Beheer!

- De elzensingel komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Jonge elzen zijn aangeplant om de elzensingel weer in ere te herstellen.

Zowel de afgezette als de aangeplante elzen lopen uit en zullen over enkele jaren een aaneengesloten elzensingel vormen zoals deze in dit gebied zo vaak voorkwamen.

Provincie: **Limburg**

Gemeente: **Margraten**

Object: **Graften en
meidoornheggen**

Schouwdatum: **Februari '08**

Restauratiedatum: **December '08**

Schouwbevindingen

De graften en meidoornheggen van de familie Demollin bevinden zich in het Limburgse heuvelland ten zuiden van Noorbeek. De graften maakten in het verleden deel uit van een graftenstelsel dat de hele helling bedekte. De laatste decennia zijn een aantal graften uit dit stelsel uitgevlakt en daarmee verdwenen. De graften die nog aanwezig zijn waren in slechte staat van onderhoud: de struiken werden al lange tijd niet meer als hakhout beheerd, de knotbomen waren sinds lange tijd niet meer geknot. Het gevaar voor uitscheuren van de inmiddels fors uitgegroeide takken was dan ook niet gering. Door het ontbreken van een raster had het vee vrije toegang tot de graft. De beplanting en ondergroei had dan ook sterk te lijden onder vraat, vertrapping en bemesting door het vee dat in de graft liep. De aanwezige meidoornheggen waren netjes geschoren, maar vertoonden hier en daar behoorlijke gaten en er waren zelfs hele gedeeltes verdwenen!

Herstelwerkzaamheden

In samenwerking met IKL heeft de Landschapswacht de eigenaar, de heer Demollin, benaderd. Deze was direct bereid om mee te werken aan een herstelbeurt voor de heggen en graften op zijn terrein. Deze zijn uitgevoerd door stichting IKL en bekostigd door de Landschapswacht. De aanwezige knotbomen zijn geknot, de struiken afgezet en de heggen weer opnieuw aangevuld tot een sluitend geheel. Enkele overstaanders zijn gespaard en er zijn nieuwe struikvormers geplant op de graft. Vervolgens zijn de graft en heggen deugdelijk uitgerasterd zodat het vee in de toekomst geen schade meer kan toebrengen aan de elementen.

Alle beplanting op de graften verkeerde in slechte staat van onderhoud. De ondergroei was verdwenen door vraat en vertrapping door het vee, omdat een deugdelijk raster ontbrak.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht heeft bij de eigenaar navraag gedaan naar de oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevol landschapselement:

- De graften en heggen hebben hun functie als erosiekerend element in de gedachten van boeren en overheden ten onrechte verloren. Voortdurende verdwijning van deze elementen en daarmee toenemende erosie is het gevolg.
- De door de Landschapswacht, voor de eigenaar gratis, betaalde uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar niet financieel gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan deze landschapselementen kunnen de werkzaamheden met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. De maximale vergoeding voor inrichting van een graft is € 10.605,- p/h en € 2,50 /m plus € 0,71 per meidoornplant en € 1,10 /m voor een raster met kastanjepalen. De graft is 0.09 ha, de meidoornheg is 20 meter lang, er zijn 80 meidoorns geplant en er is 950 meter raster geplaatst. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 2106,25. Terwijl de kosten voor het inplanten van de graft en de meidoornheg en het plaatsten van het raster € 8820,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 24%!

De struiken zijn afgezet, de knotbomen geknot en de op de kale plekken zijn nieuwe struiken aangeplant. Een nieuw raster houdt het vee uit de graft.

- Hoewel de eigenaar wel op de hoogte was van de mogelijkheid om subsidie aan te vragen weerhield de omslachtige wijze van aanvragen, de onduidelijkheid hieromtrent en het bij lange na niet toereikend zijn van de subsidie hem ervan om er gebruik van te maken.

Deze zeer oude knot is van zijn zware takkenlast ontdaan en daarmee voor uitscheuren behoed.

Provincie: **Zeeland**

Gemeente: **Sluis**

Object: **Heg met vlechtsporen**

Schouwdatum: **Februari '08**

Restauratiedatum: **Mei '08**

Schouwbevindingen

Deze bijzondere heg heeft enkele jaren geleden al de aandacht getrokken van de Landschapswacht. De heg is bijzonder vanwege zijn ouderdom, (regionale) zeldzaamheid en uniciteit. Er zijn in Nederland maar weinig heggen met grote aantallen overduidelijke vlechtrelicten, deze heg is er daar één van.

In Zeeland zijn vrijwel alle oude heggen verdwenen door het zoute water bij overstromingen en de vele ruilverkavelingen die zijn uitgevoerd. Vanwege de hoge grondwaterstand zijn er nooit erg veel vlechtheggen geweest in Zeeland. Sloten zorgden meestal voor de veekering en de heggen bestonden puur als leverancier van geriefhout. Het gaat hier dan ook om een van de weinige, misschien wel de enige heg met vlechtrelicten in Zeeland. Soorten die in de heg voorkomen zijn: meidoorn, sleedoorn, es, roos, vlier, braam en kruisbes.

De heg vertoonde vele gaten.

Herstelwerkzaamheden

Voordat de Landschapswacht contact op nam met de eigenaar had deze juist groot onderhoud aan de heg gepleegd. De heg was in de voorgaande decennia uitgeroeid tot een struweel heg met grote struiken. Deze struiken waren op het moment van schouw door de eigenaar teruggebracht tot het formaat van de oorspronkelijke knip- en scheerheg. De struiken die in de loop der tijd zijn uitgevallen waren echter niet vervangen door nieuwe. Bovendien werden de zeer oude rozen in de heg bestreden omdat ze werden aangezien voor bramen. Hieraan is met de tussenkomst van de Landschapswacht een halt toegeroepen.

Er zijn meidoorns en iepen aangeplant om de gaten in de heg

te dichten. De Landschapswacht was voornemens opnieuw vlechtsporen aan te brengen in de heg. Door het terug zetten van de struiken door de eigenaar is het voor de burens mogelijk om dichterbij de heg toe en zelfs over de heg heen te spuiten bij onkruidbestrijding op de belendende percelen. De heg heeft hier ernstig onder te lijden. Om de heg een goede toekomst te geven is het dan ook noodzakelijk een spuit en bemestingsvrije zone in te richten. Dit zal echter nooit gebeuren wanneer de burens niet voor de inkomstenderving die zij hierdoor ondervinden gecompenseerd worden. Het ziet er naar uit dat dit belangrijk stuk Nederlands erfgoed langzaam ten onder gaat aan de invloed van de intensieve landbouw in combinatie met een tekort aan financiële middelen voor juist beheer. Terwijl dit object het verdient om samen met bijbehorende bebouwing en “knotbomen weiland” in ere hersteld te worden en behouden te blijven voor het nageslacht!

Het gaat hier om een van de weinige, misschien wel de enige heg met vlechtrelicten in Zeeland.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht heeft bij de eigenaar navraag gedaan naar de oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevol landschapselement:

- De functie van deze heg als perceelafschrijving en veerke-ring is komen te vervallen.
- De door de Landschapswacht, voor de eigenaar gratis, betaalde uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar niet financieel gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het inplanten van de meidoornheg niet met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de meidoornheg wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een meidoornheg € 2,50 /m en € 0,71 per plant. Er zijn 80 meidoorns geplant over 20 meter. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 106,80. Terwijl de kosten voor het inplanten van de meidoorns € 200,- bedroegen. Dus wordt er bij een dergelijk element dat wel in aanmerking komt voor inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer geen 95% vergoed maar 53%!
- De meidoornheg komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Zeer oude rozenstruiken en zelfs kruisbessen in de heg zijn gered van de ondergang.

De heg heeft weer ruimte gekregen en is mooi uitgegroeid. De hier gepleegde nazorg door de Landschapswacht geeft de in de gaten aangeplante meidoorns een goede kans.

Provincie: **Zeeland**

Gemeente: **Borsele**

Object: **Italiaanse
Populierensingel**

Schouwdatum: **Februari '07**

Restauratiedatum: **Maart '08**

Schouwbevindingen

De Landschapswacht heeft februari 2007 in Driewegen een Italiaanse populierenwindsingel aangetroffen die in slechte staat verkeerde. Het betreft hier een relatief jong maar inmiddels erg zeldzaam geworden landschapselement. In de 19^e eeuw zijn Italiaanse populieren naar Nederland gehaald vanwege hun ranke verschijningsvorm waardoor ze uitermate geschikt zijn voor het aanleggen van windsingels. Vooral omdat het in die tijd technisch nog onmogelijk was door middel van beheer een hoog en smal windscherm te creëren.

Door ouderdom zijn een behoorlijk aantal populieren uitgevallen. De windsingel vertoont als gevolg hiervan behoorlijk wat gaten.

Herstelwerkzaamheden

Om een aaneengesloten rij populieren te laten blijven bestaan is het noodzakelijk dat in de gaten die zijn ontstaan door het uitvallen van bomen nieuwe bomen geplant worden. De oude bomen die op er op dit moment staan bieden onderdak aan veel fauna en ook flora. Het zou dus erg zonde zijn de hele singel te verwijderen en opnieuw aan te planten. In het verleden zou dit zeker zijn gebeurd. Door de bomen te kappen wanneer het hout het meest waardevol is, werden toen twee vliegen in een klap geslagen: houtproductie en een windkerende singel. Toen was dit landschappelijk en ecologisch gezien geen enkel probleem omdat er in totaliteit vele malen meer landschapselementen aanwezig waren.

Onder toezicht van Omroep Zeeland zijn door Landschapsbeheer Zeeland jonge Italiaanse populieren aangeplant.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht heeft bij Landschapsbeheer Zeeland navraag gedaan naar de oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevol landschapselement:

- Omdat de functie van de boomgaard, behorende bij de populiersingel, is komen te vervallen is ook de functie van de populiersingel zelf verdwenen. Er was geen noodzaak meer om een aaneengesloten singel te creëren en te behouden. Dit is dan ook niet gebeurd.
- De door de Landschapswacht, voor de eigenaar gratis, betaalde uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar niet financieel gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het inplanten van de populiersingel niet met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de populiersingel wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een populiersingel € 22,60 per boom. Er zijn 35 populieren geplant. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 791,-. Terwijl de kosten voor het inplanten van de populieren € 1460,- bedroegen. Dus wordt er bij een dergelijk element dat wel in aanmerking komt voor inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer geen 95% vergoed maar 54%!
- De populiersingel komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Provincie: Zuid-Holland

Gemeente: Teylingen

Object: Houtkade

Schouwdatum: Augustus '08

Restauratiedatum: November '08

Schouwbevindingen

De bermbeplanting aan de Frank van Borselenlaan in Voorhout wordt al sinds lange tijd begeleid door hakhoutbeplanting. Dit hakhout is in het verleden vele malen afgezet, de laatste keer is echter tijden geleden. De huidige eigenaar heeft dit nooit gedaan, zijn vader echter nog wel. Sinds het wegvallen van de functies van het hakhout is het enige uitgevoerde beheer het verwijderen van over de weg hangende takken geweest. Een grote hoeveelheid doorgeschoten hakhoutstobben met daarop verschillende inmiddels aardig dikke bomen is het resultaat. Er zijn in de loop der jaren bomen uitgevallen en weggehaald waardoor gaten in het geheel zijn ontstaan.

Herstelwerkzaamheden

Nadat de Landschapswacht in samenwerking met Landschapsbeheer Zuid-Holland de eigenaar, dhr. Van der Vlucht, had benaderd is met hem overeengekomen om herstelwerkzaamheden uit te voeren die het element terug zullen brengen in de oude staat. Het landschapselement zal hierdoor sterk in waarde stijgen, zowel historisch, ecologisch als landschappelijk gezien. Bovendien is het reguliere beheer van de houtkade hierna weer op te pakken. Door het opnieuw afzetten van de hakhoutstobben wordt een veel dichtere begroeiing te gecreëerd dan op dit moment aanwezig is. Deze maakt de houtkade veel aantrekkelijker voor allerlei diersoorten en het historische beeld van een houtkade wordt teruggebracht.

Het hakhout op de houtkade is de laatste decennia niet meer afgezet en was daardoor ver doorgegroeid.

De heer van der Vlugt heeft de werkzaamheden aan de houtkade samen met zijn zoon uitgevoerd onder begeleiding van de Landschapswacht. Zij zijn hierdoor bekend geraakt met het cultuurhistorisch verantwoorde en technisch juiste beheer en zullen dit in de toekomst zelf uit kunnen voeren, mits ze voldoende vergoeding zullen ontvangen om hun bedrijfsmatige werkzaamheden te laten schieten.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De oorspronkelijke functie van het de houtkade is komen te vervallen.
- De door de Landschapswacht, voor de eigenaar gratis, betaalde uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar niet financieel gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het inplanten van de houtkade niet met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de houtkade wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een houtkade € 10.605,- /ha. Deze houtkade heeft een oppervlakte van 0,04 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 424,20. De kosten voor het inplanten van de houtkade bedroegen € 200,-. Dus wordt het inplanten volledig vergoed wanneer de houtkade in aanmerking zou komen voor subsidie vanuit Programma Beheer. Maar de kosten voor het afzetten van de essen, elzen en eiken bedroegen € 2500,-. Hier is geen subsidie vanuit Programma Beheer voor beschikbaar.
- De houtkade komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

De hakhoutstobben zijn afgezet.

De afgezette essenstobben lopen weer uit.

Provincie: **Zuid-Holland**

Gemeente: **Lisse**

Object: **Heg**

Schouwdatum: **Augustus '08**

Restauratiedatum: **Februari '09**

Schouwbevindingen

Tussen de bollenvelden in het westen van Nederland waren in het verleden rond de kleine perceeltjes velen heggen te vinden. Veelal waren dit elzenhagen en heggen. Maar ook heggen met iepen, eiken en beuken waren op veel plekken te vinden.

Tussen de bollenvelden bij Lisse zijn vrijwel geen heggen meer te vinden. De familie Guldemonde heeft aan de rand van een van hun percelen echter een zeer oude heg in stand gehouden. De heg was in slechte staat doordat de heg wel consequent geschoren is, maar dat de struiken die in de loop der tijd uitgevallen zijn nooit vervangen zijn voor nieuwe exemplaren. De oorzaak van het uitvallen van de oude struiken heeft als belangrijkste oorzaak vergroeiing door hopplanten en andere kruidachtige gewassen.

Er zaten veel gaten in de heg door in het verleden uitgevallen struiken. Hop overwoekerde en bedreigde een groot deel van de heg.

Herstelwerkzaamheden

De heg is weer in ere hersteld door de gaten die in de heg gevallen zijn, op de plekken waar struiken zijn uitgevallen, vol te planten met nieuwe struiken. Op deze manier is opnieuw een aaneengesloten heg ontstaan. Eerst zijn de dode struiken verwijderd, daarna zijn nieuwe geplant. En, belangrijker nog, is de aanwezige hop bestreden. De jonge aanplant krijgt hierdoor de kans om te groeien zonder overwoekerd te raken door de hop. Doordat het onmogelijk is de hop op deze plek volledig te verwijderen is het zeer belangrijk dat er voldoende nazorg gepleegd wordt in de vorm van het maaien van de hop en andere ongewenste vegetatie.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De budgetten voor herstel en beheer van landschapselementen in de SOL-regeling zijn overvraagd. Pas bij eindigen van beheersovereenkomsten van andere elementen is het mogelijk nieuwe toe te voegen, een belangrijk deel van de elementen valt daarmee buiten de boot.
- De door de Landschapswacht, voor de eigenaar gratis, betaalde uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar niet financieel gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het inplanten van de heg niet met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de heg wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een heg € 2,50 /m en € 0,71 per plant. Deze heg is over een lengte van 44 meter ingeplant met 176 meidoorns. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 234,95. Terwijl de kosten voor het inplanten van de heg € 796,- bedroegen. Dus wordt er bij een dergelijk element dat wel in aanmerking komt voor inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer geen 95% vergoed maar 30%!
- De heg komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

De gaten in de heg zijn gevuld met jonge eiken en iepen.

De nieuwe aanplant loopt uit en vult de gaten in de heg.

Provincie: Zuid-Holland

Gemeente: Vlist

Object: Knotbomenrij

Schouwdatum: Maart '08

Restauratiedatum: December '08

Schouwbevindingen

Aan de Provinciale weg in Haastrecht, gemeente Vlist, werden door de Landschapswacht in maart 2008 een aantal knotbomen aangetroffen. Vanuit het lintdorp Haastrecht liepen in het verleden vele landschapselementen als linten de polder in. In de loop der tijd zijn deze linten “opgerold” in de richting van het dorp. Op dit moment zijn de laatste knotbomen dan ook alleen nog maar te vinden tussen bebouwing van de dorpen in.

Een deel van de knotbomen is in twee behoorlijke rijen te vinden. Een aantal exemplaren zijn verspreid over de percelen terug te vinden, waar ze in het verleden rijen hebben gevormd. De bomen waren op het moment van aantreffen hard aan een knotbeurt toe. Een aantal van de bestaande bomen is zeer oud en ingerot. Bij overschrijding van de beheerstermijnen is voor deze bomen het risico van afscheuren

van takken en daarmee het verdwijnen van de bomen, al na enkele jaren, zeer groot. Dit blijkt wel uit het ontstaan van steeds grotere gaten in de rijen knotbomen.

Herstelwerkzaamheden

Om de individuele knotbomen en de rijen waarin ze staan voor de toekomst te bewaren is het noodzakelijk dat de bomen geknot worden en er nieuwe bomen geplant worden. Dit is dan ook gebeurd.

Helaas was het voor de eigenaar niet bespreekbaar om alle voormalige rijen knotbomen weer aan te vullen. Deze rijen knotwilgen veroorzaken overlast in de vorm van blad dat de waterafvoer door de duiker onder het erf belemmert. De eigenaar zit niet te wachten op veel extra werk zonder tegemoetkoming.

De knotbomen dreigden door achterstallig onderhoud te bezwijken onder hun zware takkenlast.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De eigenaar van dit landschapselement was niet van plan op korte termijn knotwerkzaamheden te verrichten aan de bomen. De vele werkzaamheden op zijn bedrijf en het inmiddels gegroeide wantrouwen ten opzichte van regelingen vanuit de overheid zijn hiervan de belangrijkste oorzaken.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan niet met subsidie vanuit Programma Beheer gerestaureerd worden door middel van een inrichtingssubsidie. Als de knotbomen wel in aanmerking zouden komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting € 6,70 p/knotwilg. Er zijn 6 knotwilgen aangeplant. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 40,20. De maximale beheersvergoeding voor de 23 knotbomen bedraagt €611,34 voor 6 jaar. Voor beheer en inrichting is dus €651,54 te verkrijgen. Terwijl de kosten voor het planten van de 6 knotwilgen en het knotten van twaalf knotbomen al € 1195,95 bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar slechts 54%!
- De knotbomen komen niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

De bestaande bomen zijn van hun zware last ontdaan en de rij is weer compleet gemaakt met nieuwe aanplant.

Provincie: Zuid-Holland

Gemeente: Graafstroom

**Object: Elzensingel met
hoogstamboomgaard**

Schouwdatum: November '07

Restauratiedatum: Maart '08

Schouwbevindingen

In het mooie lintdorp Bleskensgraaf heeft de Landschapswacht een hoogstamboomgaard aangetroffen met op de kanten van de omringende sloten doorgesloten elzensingels. De inmiddels tot forse bomen verworpen hakhoutsingels waren 20 tot 30 jaar niet meer afgezet. Hoewel het hele perceel in het verleden vol met fruitbomen heeft gestaan, waren hier op het moment van schouw door de Landschapswacht nog maar 6 van over. Deze waren bovendien hard aan een snoeibeurt toe.

De boomgaard heeft een greppelstructuur om voor voldoende afwatering te zorgen. De fruitbomen zijn op zogenaamde “kadetjes” geplant: de stroken tussen de greppels. Op dit moment wordt het gras onder de boomgaard begrast door schapen. In het verleden werd de boomgaard gebruikt om het jongvee te weiden.

Een rij elzenbomen en een aantal fruitbomen in hun laatste levensfase is alles wat rest van de oorspronkelijke huisboomgaard met elzensingel.

De elzen zijn afgezaagd om weer opnieuw als hakhout uit te lopen en nieuwe elzen zijn in de gaten in de singel geplant. De oude fruitbomen zijn gesnoeid en de boomgaard is compleet gemaakt door nieuwe fruitbomen aan te planten.

Herstelwerkzaamheden

Om de hoogstamboomgaard weer in oude luister te herstellen was het noodzakelijk de elzenhakhoutsingels weer onder hakhoutbeheer te brengen. Om dit te bereiken zijn de inmiddels tot forse bomen uitgegroeide elzen afgezet en zijn de gaten tussen de stobben opgevuld met nieuwe elzen. Een aaneengesloten haag die beschutting biedt aan de hoogstamboomgaard is het resultaat.

Van de oorspronkelijke hoogstamboomgaard zelf was op het moment van schouw niet veel meer over. Omdat het hier een hoogstamboomgaard voor eigen gebruik betreft, dus geen productie, is ervoor gekozen allerlei bomen die in een dergelijke boomgaard thuishoren terug te planten. Zo zijn er onder andere pruimenbomen, kersenbomen, een mispel en een notenboom aangeplant. Bij de appel- en perenbomen die zijn aangeplant is gekozen voor oude hoogstamrassen, zoals Sterappel, Bellefleur, Bloemeezoet, Gieser Wildeman, Brederode en Dubbele Boerenwitte.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht heeft de volgende oorzaken voor verval van dit historisch waardevolle element geconstateerd:

- De functie van deze hoogstamboomgaard met singel is in de loop der jaren komen te vervallen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het planten van de elzen en fruitbomen niet vergoed worden door middel van een inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer. Als het inplanten van de elzen en fruitbomen wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting € 0,58 /m en € 0,92 per plant. En voor inrichting van een boomgaard maximaal € 10.605,-/ha. Er zijn 75 elzen geplant en de boomgaard heeft een oppervlakte van 0,7 ha. De maximale inrichtingsvergoeding voor de boomgaard is dan € 7423,50. De kosten voor het inplanten van de nieuwe bomen en het snoeien van de bestaande bomen bedroegen € 2417,86. Dus wordt er bij een dergelijk element dat wel in aanmerking komt voor inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer de volledige kosten vergoed. De maximale inrichtingsvergoeding voor het planten van de elzen is € 112,50. Terwijl de kosten voor het inplanten van de elzen € 485,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 23%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het zagen van de elzen en het opruimen van het hout € 695,-. Hier is geen subsidie vanuit Programma Beheer voor beschikbaar!
- De boomgaard met elzensingel komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Provincie: **Zuid-Holland**

Gemeente: **Goedereede**

Object: **Schurveling**

Schouwdatum: **Augustus '09**

Restauratiedatum: **Februari '09**

Schouwbevindingen

Schurvelingen maken van oorsprong deel uit van zogenoemde haaygemeten, wat zoveel betekent als omwald stukje land. Vaak werd langs de ontwateringgreppels van de “landjes” elzenhakhout geplant: dan spreekt men van elzenmeten. Deze stukjes bouwland werden door de schurvelingen beschermd tegen wild en zeewind. Bovendien werd door de combinatie van wal met daarop begroeiing het vee binnen de haaygemeten gehouden. De haaygemeten hadden een cultuurgang van acht jaar, waarvan het eerste jaar aardappelen, het tweede en/of derde jaar rogge en de resterende jaren weiland met begrazing door vee. Het afzetten van het elzenhakhout gebeurde eveneens om de acht jaar.

Het wallichaam van de schurveling was sterk uitgevlakt en volledig overgroeid met bramen.

Rondom Ouddorp is het grootste aantal van dit in Nederland zeer zeldzaam landschapselement te vinden. Op andere plekken langs de Nederlandse kust zijn hier en daar nog enkele schurvelingen te vinden. Zo zijn schurvelingen te vinden op Oostvoorne, Schouwen en Walcheren.

Men moet schurvelingen zeker niet verwarren met de vele male hogere en bredere zandwallen. Deze dateren uit eind negentiende en begin twintigste eeuw en zijn aangelegd met het doel vruchtbaardere en vochtigere akkers te krijgen. De schurvelingen daarentegen zijn in de middeleeuwen aangelegd en fungeerden als erfscheiding en veekering.

De greppel is uitgediept en het wallichaam opgehoogd.

Op deze plek heeft de Landschapswacht een authentieke schurveling aangetroffen. De staat van deze schurveling en de bijbehorende beplanting was op dat moment slecht. Grote delen van de schurveling waren geërodeerd en uitgezakt. De beplanting op de schurveling bestond vrijwel alleen nog uit braam. Kortom: er was zeer lange tijd geen beheer aan deze schurveling gepleegd.

Herstelwerkzaamheden

Om de schurveling weer in oude staat te herstellen waren ingrijpende maatregelen noodzakelijk. Allereerst is het overdadige bramenstruweel op de schurveling verwijderd. Ook het wallichaam diende te worden hersteld. Dat wil zeggen dat het over de gehele lengte op de oorspronkelijke hoogte terug is gebracht met steile kanten zoals die in het verleden ook aanwezig zijn geweest. Bovenop de schurveling is de verdwenen beplanting van meidoornstruiken opnieuw aangebracht. Aan de wezijde van de schurveling is opnieuw een greppel aangebracht, helaas was dit aan de wegzijde niet mogelijk vanwege verbreding van het wegprofiel.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

Bij de eigenaar en Landschapsbeheer Zuid-Holland is door de Landschapswacht navraag gedaan over de oorzaken van het verval van de schurveling:

- De functie van de schurveling als veekering en leverancier van geriefhout is komen te vervallen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het herstel niet met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de schurveling wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een schurveling € 10.605,- / ha. Deze schurveling heeft een oppervlakte van 0,08 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 848,40. Terwijl de kosten voor het herstellen van de schurveling € 5695,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 15%.
- De schurveling komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Nadat het wallichaam hersteld was zijn er meidoorns bovenop geplant zoals dit vroeger gebeurde om de schurveling veekerend te maken.

Provincie: Noord-Holland

Gemeente: Bergen

Object: Duinrel

Schouwdatum: Oktober '06

Restauratiedatum: Maart '09

Schouwbevindingen

Aan de rand van het dorpje Groet ligt tussen een aantal percelen met oorspronkelijke bebouwing een oud weiland. De grond is al lange tijd als weiland in gebruik. Uitzijgend kwelwater uit de Schoorlse duinen zorgt ervoor dat het hier een nat gebied betreft. Om op deze natte plek toch te kunnen “boeren” is een duinrelstelsel aangelegd dat het overtollige kwelwater afvoert in de richting van de binnenweg. Binnen dit stelsel is aan de oostkant van het betreffende perceel de duinrel gelegen die hersteld is.

De duinrel is in de loop der jaren dichtgetrapt door vee en dichtgegroeid met gras, slechts de contouren waren nog zichtbaar. Water voerde deze waterloop hier al lang niet meer. In tegenstelling tot het deel aan de andere zijde van de weg, hier volgt het kwelwater onder de grond dus nog steeds het traject van de voormalige duinrel.

Herstelwerkzaamheden

Om de duinrel weer watervoerend te laten zijn is het profiel uitgediept en verbreed. Het resultaat hiervan is een waterloop die schoon kwelwater uit de duinen aan de oppervlakte brengt. Dit water van goede kwaliteit zal op deze plek voor bijzondere en waardevolle vegetatie zorgen en een aantrekkelijk beeld creëren. Het nauwelijks opvallende, met gras begroeide “greppeltje” is hiermee veranderd in een ecologisch waardevolle en visueel zeer aantrekkelijke duinrel.

Slechts de contouren van de duinrel waren nog zichtbaar in het weiland.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht en Landschap Noord-Holland komen met de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorische waardevolle landschapselement:

- Door verlaging van de grondwaterstand was het niet meer noodzakelijk de greppel op diepte te houden voor agrarische gebruik. Om de ecologische en cultuurhistorische waarde te behouden moet dus energie, en daarmee geld, in de duinrel gestoken worden.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het herstel niet met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de duinrel wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een duinrel € 10.605,- /ha. Deze duinrel heeft een oppervlakte van 0,05 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 530,25. Terwijl de kosten voor het herstellen van de duinrel € 4129,80 bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 13%.
- De duinrel komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Eerst is de oude loop van de duinrel uitgezet en daarna is het nieuwe profiel volgens deze lijn uitgegraven.

Het resultaat is een watervoerende duinrel die klaar is om begroeid te raken met diverse plantensoorten.

Provincie: Noord-Holland

Gemeente: Medemblik

Object: Elzensingel

Schouwdatum: April '08

Restauratiedatum: Maart '09

Schouwbevindingen

In geklemd tussen het mooie dorp Abbekerk en de snelweg trof de Landschapswacht een aantal tot bomenrijen verworpen elzensingels aan. De bomen staan op de slootkanten van percelen met een oorspronkelijke verkaveling. Decennialang is het verwijderen van dode of slechte bomen het enige beheer geweest. Aan de vele dode stobben was duidelijk te zien dat het landschapselement langzaam aan het verdwijnen was. De elzensingel was geheel toegankelijk voor de paarden in de aanliggende weilanden. Het gras en kruiden waren dan ook erg kort en herbergden daarmee erg weinig ecologische waarde. Een kale slootkant met daarop een rij forse elzen was het beeld.

Herstelwerkzaamheden

De Landschapswacht heeft de heer Den Hollander benaderd en deze stemde in met het herstel van zijn elzensingels. Om terug te gaan naar het historische beeld van een elzenhakhoutsingel met een hoge ecologische waarde, is het noodzakelijk de elzen die er nu staan bij de grond af te zetten en de uitgevallen exemplaren te vervangen door nieuwe. Bovendien zal de singel uitgerasterd moeten worden om de paarden bij de aangeplante en afgezette elzen weg te houden. Wanneer de afgezette elzen weer uit gaan lopen en de jonge aanplant is aangeslagen, wordt een aaneengesloten hakhoutsingel het eindresultaat. De dichte hakhoutbegroeiing zorgt voor beschutting voor diverse diersoorten en de uitrastering geeft de mogelijkheid aan plantensoorten om zich op de slootkanten te vestigen en te ontwikkelen.

Wat restte van de aaneengesloten elzen hakhoutsingel was een rij elzenbomen. Zelfs daarvan was nog maar een beperkt deel over.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht komt tot de volgende oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuurhistorisch waardevolle landschapselement:

- De functie van deze singel is in de loop der jaren komen te vervallen.
- De door de Landschapswacht betaalde, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar financieel niet gedragen kunnen worden.

De vitaliteit van veel van de bomen was niet al te best, dit is geen uitzondering voor doorgeschoten hakhout.

Na het afzetten van de elzenbomen zijn op de plekken van dode stobben en geheel verdwenen bomen jonge elzen geplant. Daarna is de singel uitgerasterd om paardenvraat te voorkomen.

- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het inplanten van de elzensingel niet met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de elzensingel wel in aanmerking zouden komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een elzensingel € 0,58 /m en € 0,92 per plant en € 1,10 /m voor een raster met kastanjepalen. Er zijn 150 elzen geplant over 150 meter en er is 150 meter raster geplaatst. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 390,-. Terwijl de kosten voor het inplanten van de elzen en het plaatsten van het raster € 1315,- bedroegen. Dus wordt er bij een dergelijk element dat wel in aanmerking komt voor inrichtingssubsidie vanuit Programma Beheer geen 95% vergoed maar 30%! Daarnaast bedroegen de kosten voor het zagen van de elzen en het opruimen van het hout € 2330,-. Hier is geen subsidie voor beschikbaar vanuit Programma Beheer!
- De elzensingel komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Provincie: **Noord-Holland**

Gemeente: **Oudeschild (Texel)**

Object: **Tuunwal**

Schouwdatum: **September '08**

Restauratiedatum: **April '09**

Schouwbevindingen

Op Texel werd bij gebrek aan steen of hout, en omdat in het verleden nauwelijks struiken wilden groeien, plaggen tot muurtjes gestapeld: de tuinwal of tuunwal. Oude tuunwallen zijn kleine 'reservaatjes' voor wespen, bijen, hommels en de zeldzame Texelse zandbij. Ze bieden ook een huis aan de rugstreeppad. Eenmaal oud genoeg sieren de wallen zich met hazenpootjes, muizenootjes, verfbrem, grasklokjes en schapenzuring. Dat alles verdwijnt wanneer de tuunwallen niet onderhouden worden.

Bij het gehucht De Westen op het bedrijf van de familie Westermann zijn kleinschalige graslanden met kolken te vinden met op de perceelscheidingen tuunwallen. De tuunwallen dienden vroeger als veekering. Helaas zijn de tuunwallen op deze plek gedeeltelijk in verval geraakt. Met name de kopeinden (eindstukken van de tuunwal links en rechts van de dammen) van de tuunwallen zijn er slecht aan toe of helemaal verdwenen.

De tuunwallen vertoonden vele gaten en waren op vele plekken sterk geërodeerd.

Herstelwerkzaamheden

De eigenaar, de heer Westerman, werd door de De Lieuw (Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer Texel) benaderd en stemde in met de herstelwerkzaamheden. Deze zijn uitgevoerd door een lokale aannemer en bekostigd door de Landschapswacht. De herstelwerkzaamheden bestonden uit het herplaatsen en restaureren van de tuunwal. De gaten in de tuunwal werden weer opnieuw aangevuld met zoden. Daarnaast werd de oude afrastering verwijderd en is een nieuwe afrastering geplaatst over de gehele lengte van de tuunwal. Voorts werden de zerken (plek waar de zoden gestoken zijn) afgewerkt en opnieuw ingezaaid.

Oorzaken voor verval en verwaarlozing

De Landschapswacht heeft bij De Lieuw navraag gedaan naar de oorzaken die hebben geleid tot het verval van dit cultuur-historisch waardevolle landschapselement:

- De tuunwallen hebben, door schaalvergroting in de landbouw en goedkopere afscheidingen als gaas en prikkeldraad, hun functie van perceelsscheiding verloren.
- De door de Landschapswacht, voor de eigenaar gratis, uitgevoerde herstelwerkzaamheden zouden door de eigenaar zelf financieel niet gedragen kunnen worden.
- Bij achterstallig onderhoud aan dit landschapselement kan het herstel niet met subsidie vanuit Programma Beheer vergoed worden. Als de tuunwal wel in aanmerking zou komen voor subsidie dan was de maximale vergoeding voor inrichting van een tuunwal € 10.605,- /ha. Deze tuunwal heeft een oppervlakte van 0,05 ha. De maximale inrichtingsvergoeding is dan € 530,25. Terwijl de kosten voor het herstellen van de tuunwal € 5000,- bedroegen. Dus wordt er geen 95% vergoed maar 11%.
- De tuunwal komt niet in aanmerking voor subsidie vanuit Programma Beheer.

Met plaggen zijn de gehavende delen in oude luister hersteld.

7. Bijlage 2: Pers

Grondeigenaren willen niet aan natuurbeheer

PZC, 19 mei 2008

De belangstelling van grondeigenaren voor particulier natuurbeheer valt vies tegen. Bedoeling is dat in Zeeland 1400 hectare nieuwe natuur onder de hoede van particuliere eigenaren komt te vallen.

Vorig jaar was een oppervlakte van slechts 127 hectare verwezenlijkt. Dit jaar wordt met het Groot Eiland nabij Hulst een flinke klapper gemaakt - 120 hectare erbij - maar de werkelijkheid blijft dan nog v r achter bij de doelstelling.

Het is niet realistisch, verzucht provinciaal medewerker Piet van der Reest. "De 1400 hectare particulier natuurbeheer waarvoor Zeeland aan de bak staat, halen we nooit.

Er is onder de grondeigenaren gewoonweg niet genoeg belangstelling. We verwachten hooguit 500 hectare te kunnen halen. We hebben het ministerie al gevraagd: stel svp de doelstelling bij."

Hij verzekert dat de provincie graag wil voldoen aan de wensen van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit (LNV). "We willen graag particulier natuurbeheer bevorderen en we hebben er ook veel op ingezet. Er gebeuren wel leuke dingen, maar daarmee halen we toch niet de doelstelling."

Van der Reest merkt op dat de natuurgebieden die nu particulier beheerd worden alle iets apart en bijzonders hebben. Hij noemt als voorbeelden de Wanteskuup bij Colijnsplaat (met zeldzaam veenmosrietland), de buitenplaats Zeeduin bij Oostkapelle die opgeknapt wordt, de van camping in natuur omgezette Prinsenhoeve bij Renesse en straks het tot nu toe voor de buitenwereld afgesloten Groot Eiland.

Voor het gebrek aan belangstelling onder grondeigenaren bestaan verschillende redenen, zegt Van der Reest. Hij vindt het al te gemakkelijk om de ingewikkelde regels voor het omzetten van cultuurgrond in natuur - zeg maar de bureaucratie - zonder meer als boosdoener aan te merken. "Het speelt mee, maar is niet

doorslaggevend. Een particuliere eigenaar schakelt dikwijls een deskundig bureau in. Ik denk dat de zakelijke afweging cruciaal is."

Volgens hem deinzen eigenaren terug voor de verplichtingen en onzekerheden die aan particulier natuurbeheer vastzitten. "De grond wordt onomkeerbaar omgezet van landbouw in natuur. Je stoot als het ware een stuk van je agrarische productie af. Als je een bedrijf hebt van een bepaalde omvang en je moet daar een deel van missen, dan kan dat problemen geven. Dat is de grote bottleneck."

Ook blijkt dat eigenaren de vergoeding voor de waardedaling van de grond (de subsidie functiewijzing van agrarisch in natuur) en de te incasseren beheervergoedingen niet interessant genoeg vinden. Van der Reest tekent aan dat de vergoeding waardedaling op basis van een reële taxatie wordt vastgesteld, terwijl de beheervergoedingen kostendekkend zijn.

Naast alle zakelijke overwegingen is het karakter van een grondeigenaar van invloed, stelt Van der Reest. "De een heeft wat met de natuur, de ander heeft er een gruwelijke hekel aan. Je moet er ook zin in hebben. Bij particulier beheer wordt het beheerpakket waar men naar moet streven notarieel vastgelegd. Als je het niet haalt omdat je niet genoeg je best hebt gedaan, krijg je minder subsidie." Overigens werken de provincies aan een vereenvoudiging van de spelregels voor beheer, ingaande 2009. Met minder gedetailleerde eisen.

Een ander verhaal is dat van het agrarisch natuurbeheer op landbouwgrond. Dan gaat het onder meer om weidevogelgebieden (grasland), akkerranden (faunaranden), dijken en botanisch beheer van krekens, inlagen en karrevelden. Er zijn ook nog ganzenopvanggebieden, maar die vormen een hoofdstuk apart. Alleen boeren een beroep doen op de subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (SAN) die hiervoor geldt.

In Zeeland kan op een oppervlakte van totaal 3000 hectare agrarisch natuurbeheer worden gepleegd (waarvan nu 2800 hectare is aangewezen in het Natuurgebiedsplan). Uitgegeven is circa 1500 hectare. Een gegadigde sluit een zesjarige overeenkomst af; de hoogte van de subsidie is afhankelijk van de aard van het beheerpakket.

De meeste overeenkomsten zijn afgesloten voor de akkerranden (450 hectare) en de weidevogelgebieden (250 hectare), de rest is botanisch beheer.

Van der Reest geeft aan dat de (natuur)eisen waaraan voldaan moet worden niet hoog liggen. Voor een akkerrand geldt enige vorm van begroeiing, voor een grasland met name dat vee pas na het broedseizoen (21 juni) mag worden ingeschaard. "Het is niet ingewikkeld wat prestaties betreft."

Anders ligt het met de spelregels, die vooral door toedoen van de Europese Unie zeer ingewikkeld zijn en enorm veel rompslomp voor een deelnemer met zich meebrengen. 'Brussel' eist uitvoering tot in de kleinste details, mede met het oog op oneigenlijke inkomenssteun. Van der Reest signaleert dat al gauw (technische) fouten kunnen opduiken, waar een deelnemer achteraf op afgerekend kan worden.

"Het moet dus simpeler, maar dat is een verdraaid moeilijk proces. Brussel kijkt mee. We hebben nu een catalogus groen-blauwe diensten bedacht. Daarin staat welke maatregelen er voor agrarisch natuurbeheer door boeren genomen mogen worden, zonder dat goedkeuring van Brussel nodig is. Die moet vanaf 2009 operationeel zijn."

Hij betwijfelt of het een eind maakt aan de rompslomp. De rapportage-eis blijft. Brussel wil weten op welk perceel en bij welke boer subsidie terechtkomt. "Er wordt door de EU meebetaald, vandaar dat ze eisen stellen." Van der Reest vraagt zich af of de bemoeienis van Brussel zinvol is. "Waarom kan het niet overgedragen worden aan het ministerie van LNV of de provincie?"

Ondanks de bureaucratische regels neemt de deelname aan het agrarisch natuurbeheer in de provincie nog toe, jaarlijks met zo'n 80 hectare. "Het gaat heel geleidelijk, maar er is wel belangstelling voor bij boeren. Met name voor akkerranden en weilanden."

De eerste ronde van zesjarige contracten liep in 2006 af. In Zeeland zijn de meeste contracten verlengd, constateert Van der Reest. "Daar zijn we blij mee. Het ligt in bijvoorbeeld Limburg en Friesland wel anders."

De bureaucratie van het Programma Beheer is de oorzaak van een falend agrarisch natuurbeheer

Boomblad, maart 2008

Onredelijke regels en angst voor boetes zouden er de oorzaak van zijn dat eenderde van de betrokken boeren tussen 2000 en 2006 gestopt is met agrarische natuurbeheer. Met die stelling wakkerde het NRC onlangs de discussie over de bureaucratie van het subsidiestelsel van het Programma Beheer weer aan. Boeren en natuurbeheerders zouden vanwege onredelijke regels binnen drie jaar bijna acht miljoen euro terug hebben moeten terugbetalen, vaak buiten hun schuld om. Is het stelsel daarmee de oorzaak van een falend agrarische natuurbeheer?

'Wij noemen het Programma Beheer ook wel 'gestold wantrouwen', aldus Nerus Sytéma, secretaris van natuurlijk Platteland. Het gaat uit van de wens om het beheer in detail van bovenaf te willen regelen. De bureaucratie en de controle zijn niet de oorzaak, maar het gevolg van dat uitgangspunt. De druk om alles te controleren is zo groot omdat Brussel meefinanciert. Nederland moet hierdoor voldoen aan de Europese controleregels. Maar die cofinanciering zorgt ervoor dat er geen ruimte is voor flexibiliteit. Het overschot aan regeltjes en controle werkt verstikkend voor motivatie en creativiteit. Boeren kunnen niet inspelen op de omstandigheden van de natuur zelf. Een beheerder sluit bijvoorbeeld voor een periode van zes jaar een weidevogelpakket af voor een perceel. Als de vogels het jaar daarop op een ander perceel broeden, mag het beheer niet meeverhuizen. De regels zijn zo gedetailleerd, dat je als overheid niet aan intensieve gedetailleerde controle ontkomt. Dit moet veranderen, anders haken agrarische natuurbeheerders straks massaal af. De vraag is alleen of daar voldoende politieke steun voor is. Voorlopig lijkt de Nederlandse overheid te willen blijven profiteren van de Brusselse cofinanciering. Wij zijn er echter van overtuigd dat de natuur beter af is zonder. De overheid staat dus voor de keus. Kiest zij voor geld uit Brussel of kiest zij voor de natuur en de natuurbeheerder in Nederland.'

'Het Programma Beheer is bedacht om particulieren te betrekken bij natuurbeheer', aldus Ton Roozen, adjunct-directeur Geldersch

Landschap. Dat is natuurlijk prima. Maar de regelingen zijn zo uitgewerkt dat er ontzettend veel tijd gaat zitten in administratie en bureaucratie. Geldersch Landschap kreeg voorheen een jaarlijkse beschikking van het ministerie van LNV als bijdrage voor natuurbeheer. Toen dit overging naar het Programma Beheer werd de zaak ineens ontzettend complex, met talloze regeltjes over natuurdoelen en beheervoorschriften. De geringste afwijking van de minutieuze regeltjes kostte bergen papier en tijd en bezorgde ons veel ergernis. We hadden permanent iemand in dienst die zich bezig moest houden met bezwaren. Wij wilden door al die rompslomp geen gebruik meer maken van deze subsidieregeling. In plaats daarvan hebben we nu een overeenkomst met de provincie kunnen afsluiten die uitgaat van het vertrouwen dat wij de kwaliteit van onze terreinen in stand zullen houden en waar nodig verder ontwikkelen. Ook het inrichten van nog aan te kopen gronden vormt onderdeel van een meerjarenovereenkomst die we in het kader van het investeringsfonds landelijk gebied hebben kunnen afsluiten.'

'Het draagvlak voor agrarisch natuurbeheer neemt af door de bureaucratie, maar het is niet de oorzaak van een falend agrarisch natuurbeheer', aldus Adriaan Guldemon, onderzoeker bij CLM. De meeste boeren zijn nu wel gewend aan de vele regels en procedures. Het probleem zit in de tegenstrijdigheid tussen de inzet van boeren en de boetes die ze alsnog krijgen. Het moet niet zo zijn dat een boer met veertien plantensoorten geen geld krijgt, omdat vijftien de regel is. Dat is zuur. De vraag is namelijk in hoeverre je natuur zo precies kunt sturen. Als één regeltje de boeren hun subsidie ontnemt, gaat het systeem voorbij aan de intentie van zowel de boer als het systeem. Met minder bureaucratie zouden er minders afhakers zijn, dus meer continuïteit en meer resultaat. Ik vind wel dat er natuurcriteria moeten zijn, zoals het aantal soorten planten of weidevogels, maar de aanpak kan anders. Een beloningssysteem zou veel beter zijn in plaats van een boetesysteem. Daarmee kijken we naar wat er wel staat in plaats naar wat er niet staat op een perceel. Met vijf indicatorsoorten zou een boer bijvoorbeeld een basisvergoeding kunnen krijgen. Elke soort meer op zijn perceel levert hem extra geld op. Een bonus dus. Dat is veel rechtvaardiger. We kunnen dit systeem opzetten via agrarische

natuurverenigingen. Deze sluiten namens hun leden een contract af met de overheid. Daarmee draagt de vereniging een collectieve verantwoordelijkheid en kan zij vervolgens zelf een constructie met de boeren opzetten waarbij iedere boer geld krijgt voor de moeite die hij neemt plus een beloning voor behaalde resultaten. Dit systeem wordt nu al op beperkte schaal gebruikt door agrarische natuurverenigingen. Uit ons onderzoek blijkt dat die natuurverenigingen veel meer maatregelen nemen om natuurresultaat te behalen.'

**Boeren stoppen met beheer natuur door
bureaucratie**
NRC Handelsblad, 19 januari 2008

Het subsidiestelsel voor natuurbeheer is zo bureaucratisch dat veel boeren afhaken. Boeren en natuurbeheerders hebben de afgelopen drie jaar 7,6 miljoen aan subsidie moeten terugbetalen.

Daarbovenop kregen ze 2 miljoen euro aan boetes omdat ze, onder meer, niet genoeg verschillende planten op hun grasland hadden. Dat valt op te maken uit cijfers die de Dienst Regelingen heeft vrijgegeven.

Na de eerste periode van zes jaar, blijkt eenderde van de boeren te zijn gestopt met agrarisch natuurbeheer. Volgens betrokkenen zijn veel veehouders bang dat ze subsidie moeten terugbetalen. Het Gelders Landschap is inmiddels helemaal uit het subsidiestelsel (Programma Beheer) gestapt. „Wij zijn het geneuzel over formulieren, controles en bezwaren gelukkig kwijt”, aldus een medewerker.

Sinds de invoering van concurrentie in het natuur- en landschapsbeheer acht jaar geleden houden zeventig mensen bij de Dienst Regelingen zich full time bezig met het verdelen van jaarlijks honderd miljoen euro over 2.400 natuurbeheerders en 14.000 boeren. In de eerste periode van het nieuwe stelsel (van 2000 tot 2006) legde deze dienst vijfduizend sancties op. „En dan zijn we nog soepel geweest”, zegt Jan Huizing, directeur uitvoering van de Dienst Regelingen. Hij erkent dat de regels voor natuurbeheer zo gedetailleerd zijn beschreven dat ze vaak niet meer uitvoerbaar zijn.

Meestal werd de subsidie (gedeeltelijk) stopgezet omdat er afwijkingen van de regels zijn gevonden. In 500 gevallen moesten boeren en natuurbeheerders de subsidie met terugwerkende kracht terugbetalen. Met daarbovenop een boete. Vooral voor boeren die een deel van de opbrengst van hun land offeren voor de natuur, komen die terugbetalingen hard aan. In meer dan de helft van de gevallen gaat het om bureaucratische tekortkomingen. In een op de tien gevallen heeft de natuur zich teleurstellend ontwikkeld buiten de schuld van de beheerder om. Een op de drie bestrafte boeren en beheerders heeft een fout gemaakt bij het beheer. Vaak gebeurde dat niet mer opzet, maar omdat de voorschriften onlogisch zijn.

**CBS: aantal boeren dat aan natuurbeheer
doet is met 35% gedaald**

Het aantal boerenbedrijven dat aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer doet is in 2008 met 35% gedaald ten opzichte van 2007. Dat blijkt uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In totaal houden 5.249 bedrijven zich bezig met deze tak van verbrede landbouw op een totaal van 75.152 bedrijven. In 2003 deden nog 22.768 boeren aan agrarisch natuur- of landschapsbeheer.

Uit de cijfers blijkt tevens dat het aantal boerenbedrijven dat in 2008 aan agrotourisme doet ten opzichte van 2007 met 13% is gedaald naar 2.147 ondernemers.

bron: CBS, 08/07/09

8. Samenvatting

De Vereniging Nederlands Cultuurlandschap heeft Stichting de Landschapswacht opdracht gegeven om aandacht te vragen voor nog bestaande waardevolle cultuurlandschappen en landschapselementen als overgebleven erfgoed uit het verleden. De Vereniging Nederlands Cultuurlandschap deed dit tegen de achtergrond van het door haar geïnitieerde *Deltaplan Nederland weer mooi*. Dit plan, dat beoogt heel agrarisch Nederland fijnmazig te dooraderen met groene en blauwe elementen (zie ook de structuurschema groene ruimte 2 uit 2002 en de Nota natuur voor mensen, mensen voor natuur uit 2000), maakt weinig kans als de laatste resten blauwgroene dooradering uit het verleden op instorten staan bij gebrek aan zorg en bescherming. Met andere woorden: met welke moed bouwt deze generatie aan een nieuw aantrekkelijk agrarisch cultuurlandschap, als de schaars geworden resten waardevol cultuurlandschap uit het verleden niet eens gekoesterd worden en dreigen te verdwijnen?

Daartoe zijn in de jaren 2003-2005 gebieden van in eerste instantie Natuurmonumenten, daarna Staatsbosbeheer en tenslotte De Landschappen geschouwd. Het betrof bezittingen met specifiek cultuurhistorische elementen of hele landschapspatronen. Inmiddels heeft deze kritische benadering geleid tot nadrukkelijke heroverweging van cultuurhistorische waarden binnen de bezittingen van deze natuur- en landschapsorganisaties. De eerste cultuurhistorische waardevolle landschappen zijn inmiddels in ere hersteld. Na deze periode kwam de Landschapswacht in actie richting de particulieren die op hun land nog landschapselementen of relictten daarvan hebben liggen die te lijden hebben onder achterstallig onderhoud.

De resultaten van dit onderzoek werden verrat in het rapport 'Erfgoed niet vrijblijvend' uit 2007 dat onder andere uitgelekt werd aan de minister van LNV, andere ambtelijk verantwoordelijken en aan de relevante ngo's op dit gebied.

Geconstateerd werd dat particuliere eigenaren die vaak bij toeval in het bezit zijn van landschappelijke en culturele erfgoedwaardige elementen niet actief worden benaderd om hun landschapselementen onder een subsidieregeling te brengen c.q. te laten opknappen. De samenleving verliest erfgoed en zou het dus van belang moeten vinden. Niet de particulier voor wie cultuurhistorische elementen slechts een lastige sta in de weg zijn.

Daarnaast werd geconstateerd, wanneer een eigenaar uit zichzelf op zoek gaat naar regelingen met betrekking tot landschapsonderhoud, er (verlichte) ambtenaren van de Dienst Landelijk Gebied (DLG) zijn die bestaande regels ruimhartig interpreteren waarbij geld voor nieuwe aanleg be-

steed wordt aan reeds lang bestaande elementen. Deze vergoedingen uit nieuwe aanleg dekken in belangrijke mate niet de kosten van achterstallig onderhoud. Verder bleek dat veel elementen in gebieden lagen die voor geen enkele financiering in aanmerking kwamen. Bovendien kwamen evident aanwezige oude landschapselementen überhaupt niet in aanmerking voor vergoeding wanneer zij volgens DLG in verkeerde gebieden c.q. provincies lagen waar zij niet thuis hoorden. Hierbij betrof het elementen - soms zeer uniek zoals graften en holle wegen in Zuid-Limburg en tuunwallen op Texel - waarvoor geen regeling was, ook al werd hier al jaren op aangedrongen door ngo's, lokale bestuurders van gemeenten en boerenorganisaties.

Tijdens de overhandiging van het rapport meldde de minister van LNV het eens te zijn met de noodzaak te komen tot een marktconforme, structurele vergoeding. Ook later in haar woord en publicaties betrof ze deze stelling. Maar in de praktijk is echter tot op de dag van vandaag zo'n vergoeding een utopie.

In 2007 vroeg de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap de Landschapswacht opnieuw een significant aantal landschapselementen op te knappen en te extrapoleren. Nu met het oog op de decentralisatie, waarvan het beleid in 2010 wordt geëvalueerd. Er is gevraagd om dit in alle twaalf provincies te doen en de verantwoordelijke gedeputeerde ook nadrukkelijk mee het veld in te nemen en te bevragen over deze problematiek.

Ten opzichte van de vorige rapportage constateert de Landschapswacht dat er in de vergoedings sfeer mogelijk een lichte verbetering valt te bespeuren. Daarnaast hebben enkele unieke landschapselementen een eigen subsidiepakket gekregen, zoals graften in Zuid-Limburg en tuunwallen. Te leestellend is echter dat niet de verantwoordelijke diensten, noch de zichzelf verantwoordelijk noemende ngo's dit hebben bewerkstelligd, maar de Landschapswacht zelf door zich nadrukkelijk uit te nodigen in bijeenkomsten met dit onderwerp en door hier in den treure op te blijven hameren.

U vindt in dit rapport de resultaten van 48 opgeknapt landschapselementen die exemplarisch zijn voor landschapselementen in een regio of betreffende provincie, en die achterstallig onderhoud bevatten, waarbij de eigenaar instemde met een eenmalige gratis opknabbeurt. Hiermee heeft de Landschapswacht opnieuw aangetoond dat de eigenaren akkoord gaan mits zij daar geen (financiële) last en (werktechnische) hinder van ondervinden. Nogal wat eigenaren

gingen, naast het opknappen van het landschapselement, akkoord met het plaatsen van een educatief informatiebord ter plaatse. Daarbij heeft het de Landschapswacht evenmin moeite gekost om landschapselementen te vinden, want in het buitengebied moet geconstateerd worden dat het overgrote deel van de landschapselementen in staat van verval verkeren.

Opnieuw is gebleken dat:

- er nog steeds geen marktconforme vergoedingen zijn;
- bij geen enkele overheid een overzicht bestaat met betrekking tot hoeveel erfgoedwaardige landschapselementen er nog zijn, waar ze zich bevinden en in welke staat ze verkeren. En wanneer er inventarisaties uitgevoerd worden, wordt ruim 26% van de landschapselementen niet meegenomen in de telling;
- landschapselementen in gebieden liggen waar helemaal geen subsidie te verkrijgen is;
- er vaak geen subsidie gegeven wordt aan het landschapselement omdat het betreffende subsidiepakket in het gebied niet toepasbaar is;
- een contractduur van zes jaar te kort is;
- de regelgeving voortdurend verandert;
- nieuwe aanleg van landschapselementen geen vergoeding kent voor de grondwaardedaling van de grond onder het nieuwe element. De oorspronkelijke landschapselementen en de elementen die er al decennia liggen komen ook niet in aanmerking voor een grondvergoeding;
- er voor het wegwerken van achterstallig onderhoud en duurzame instandhouding van landschapselementen in particulier bezit binnen het huidige beschikbare budget een tekort is van 83%!

Het is dan ook goed voor te stellen dat particulieren op deze manier niet meer weten bij welke instelling ze moeten aankloppen en waar ze aan toe zijn. Het telkens veranderen en verdwijnen van regelingen met de bijbehorende AID controles zorgen voor wantrouwen en daarmee tot grote terughoudendheid bij particulieren voor samenwerking met de overheid. Wat eerst onder de ene regeling viel, valt enkele jaren later weer onder een andere regeling, met andere voorschriften en aanvraagloketten, of is helemaal opgeheven.

Gezien de gebreken die aan het licht kwamen adviseert de Landschapswacht om:

- in het belang van het behoud van landschapselementen een correcte actieve benadering toe te passen door overheden van eigenaren die nog wel erfgoedwaardige elementen op hun bedrijven hebben;

- de beheerspakketten zo samen te stellen dat er een marktconforme vergoeding uitgekeerd wordt (de kosten voor de werkzaamheden met daarbovenop een vergoeding voor de grond en een continueringsprovisie);
- subsidiepakketten op te stellen voor het wegwerken van achterstallig onderhoud bij groene landschapselementen binnen het nieuwe subsidiestelsel Natuur & Landschap (SNL) of welke andere regeling voor het behoud van landschappelijk erfgoed en deze open te stellen in heel het land;
- het onverdedigbare regionale onderscheid voor de opengestelde pakketten te vervangen door een genereuze openstelling;
- beheerscontracten met het oog op de lange termijn af te sluiten;
- het nieuwe subsidiestelsel Natuur & Landschap of welke andere regeling voor het behoud van landschappelijk erfgoed land/provincie dekkend toepasbaar (en financieel toereikend) te maken;
- met de grootst denkbare spoed een landsdekkende inventarisatie op te starten door professionals.

Stichting de Landschapswacht
Rijksstraatweg 174
6573 DG Beek-Ubbergen
info@landschapswacht.nl

Landschapswacht